

2019. 21. évfolyam, 2. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

42.

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének
kiadványa

Főszerkesztő

KLAUDY KINGA

Szerkesztőbizottság

Dróth Júlia (Károli Gáspár Református Egyetem)

Fóris Ágota (Károli Gáspár Református Egyetem)

Heltai Pál (Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár)

Horváth Ildikó (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Károly Krisztina (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Robin Edina ((Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Seidl-Pécs Olivía (Budapesti Műszaki Egyetem)

Tanácsadó testület

Albert Sándor (Szegedi Tudományegyetem)

Cs. Jónás Erzsébet (Nyíregyházi Egyetem)

Lendvai Endre (Pécsi Tudományegyetem)

Lengyel Zsolt (Pannon Egyetem)

Prószték Gábor (Nyelvtudományi Intézet)

Korrektor

Benedek Enikő

Folyóiratunk megjelenését támogatta:

Szt. Jeromos Alapítvány

2019. 21. évfolyam, 2. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

Kéziratok beküldése:

Klaudy Kinga főszerkesztő
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A folyóirat megvásárolható vagy megrendelhető:

Bertalan Zoltánné
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu

ISSN 1419 7480 (nyomtatott)

Felelős kiadó:
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Tördelés: Pavelus Bt.

Tartalom

Műfajspecifikus problémák

Károly Krisztina

Tudományfordításról fordítástudományi megközelítésben 5

Benedek Enikő

A hivatalos dokumentum útja a hatóságtól a fordítóig – előtanulmány angol nyelvű pakisztáni hivatalos iratok magyar fordításáról 17

Klenk Márk

Lexikai kohéziós eszközök változása egy sajtószöveg fordítása és lektorálása során 32

Terminológia

Tamás Dóra Mária, Sermann Eszter

Elemzési szempontrendszer terminológiai adatbázisokhoz 46

Tolmácsolás

Seresi Márta

Fordító- és tolmácsolók gyakornoki tapasztalatai: elvárások és gyakorlatok. 2. rész: Szinkrontolmácsolás a szükséges képzés nélkül 63

Besznyák Rita

A stressz hatása a szóbeli nyelvi közvetítés minőségére tolmácsvizsgákon 80

Konferenciabeszámolók

Klenk Márk

EFT Summit 2018 (Spanyolország, San Sebastian, Kursaal Congress Centre, 2018. november 22–23.) 101

Eszenyi Réka, Juhász-Koch Márta <i>Fordítástudomány tegnap és ma: A XXI. TransELTE konferencia krónikája. (ELTE BTK, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, Gólyavár, 2019. március 21–22.)</i>	106
Szoták Szilvia <i>„150 éves az állami fordítószolgálat” – beszámoló a jubileumi konferenciáról (Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda Zrt., A Magyar Parlament Felsőházi terme, 2019. március 22.)</i>	111
Sohár Anikó, Érsek Csenge, Sánta Lúcia, Rudolf Anna <i>Beszámoló a XXXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Humán Tudományi Szekciójának Fordítástudományi Tagozatáról (ELTE BTK 2019. április 25.)</i>	115
Summaries in English	122
Kibővített szerkesztési és hivatkozási útmutató a Fordítástudomány szerzői számára	125

Tudományfordításról fordítástudományi megközelítésben

Károly Krisztina

E-mail: karoly.krisztina@btk.elte.hu

„Csak úgy érthetjük meg a tudomány és a fordítás szerves kapcsolatát, ha belátjuk, mennyire bonyolult teremtmény is a fordítás ’jelensége’.”

(Sarukkai 2001: 646)¹

Kivonat: A tudomány és a tudományos gondolkodás fejlődésével számos diszciplína foglalkozik, de ezek a fordítás és azon belül is a tudományos szakfordítás, valamint a (szak)fordítók tudományformáló szerepét csak érintőlegesen, vagy egyáltalán nem vizsgálják. Annak ellenére van ez így, hogy ma már látjuk, hogy a tudományos szakfordítás nem csak filológiai kérdés: meghatározó tényező a tudomány és az emberiség tudományos gondolkodásának az alakulásában, fejlődésében. Tanulmányom ezt a tézist igazolja, és arra világít rá, hogy a fordítás miért és miként járul hozzá a tudomány és a tudományos gondolkodás fejlődéséhez, és hogy a fordítástudománynak miért van sajátos és egyedülálló szerepe ennek alaposabb megértésében és szélesebb körű, diszciplínákon átívelő megértésében.

Kulcsszavak: tudomány, tudományos gondolkodás, fordítás, fordító, *lingua franca*

1. Bevezetés

A tudomány és a tudományos gondolkodás fejlődésével számos diszciplína foglalkozik (pl. tudománytörténet, tudományelmélet, tudományfilozófia, szociológia csak hogy a legszembeötlőbbeket említsem), de ezek a fordítás és azon belül a tudományos szakfordítás, valamint a (szak)fordítók szerepét csak érintőlegesen, vagy egyáltalán nem vizsgálják. Miközben a tudományos szaknyelv

¹ A tanulmányban szereplő fordítások a szerző fordításai. Eredeti szöveg: “It is by paying heed to the complexities inherent in the ‘idea’ of translation, that one realizes the intrinsic link between science and translation.” (Sarukkai 2001: 646)

kutatása a hazai és a nemzetközi térben is igen termékeny terület és hosszú múltra tekint vissza (kontrasztív retorikai és nyelvészeti tanulmányok tömege érhető el), a tudományos szakfordítást a szakfordítás egyéb területeihez képest (mint pl. a médiafordítás vagy a jogi szakfordítás) jóval kisebb (kutatói) figyelem övezte, övezi. Érvényes ez a megállapítás korunk *lingua franca*-jához, az angol nyelvhez kötődő vizsgálatokra is, legyen szó akár angol nyelvre, akár az angoltól más nyelvre történő fordításról. Annak ellenére van ez így, hogy ma már látjuk, hogy **a tudományos szakfordítás nem csak filológiai kérdés:** meghatározó szerepe van a tudomány és az emberiség tudományos gondolkodásának az alakulásában, fejlődésében. Tanulmányom ezt a tézist hivatott igazolni. Arra világít rá, hogy a fordítás miért és miként járul hozzá a tudomány és a tudományos gondolkodás fejlődéséhez, és hogy ennek alaposabb megértésében és szélesebb körű, diszciplinakon átívelő megértetésében a fordítástudománynak (a kifejezetten fordítástudományi szempontú vizsgálódásoknak) miért van sajátos/egyedülálló szerepe.

Dolgozatom ezért elsőként bemutatja, hogy a fordítás (tág értelemben véve) milyen funkciókat tölt be a tudományban, a tudományos gondolkodásban és a tudományos diskurzus (ki)alakulásában. Ezt követően a tudományos szakfordítás egyedi sajátosságait járom körbe: tárgyalom a fogalomhoz kötődő különféle elméleti problematikákat, valamint ennek a nagyon sajátos fordítási és fordítói tevékenységnek a megnyilvánulási formáit, típusait. Tanulmányom egy rövid diszciplináris kitekintéssel zárul, annak érdekében, hogy rámutassak, melyek azok a kutatási irányok, amelyekben tovább haladva – más tudományterületekkel vagy alterületekkel együttműködésben – a fordítástudomány igazán hitelesen igazolhatná a fordítási tevékenység jelentős tudományformáló, tudományt „építő” funkcióját.

2. A fordítás szerepe a tudományos gondolkodásban és a tudományos diskurzus alakulásában

A tudomány művelése, fejlődése és a megszerzett tudás átadása mindig szoros kapcsolatban állt a fordítással, hiszen mindhárom tevékenységhez a tudományos diskurzus valamelyik formájának (műfajának) az alkalmazására volt szükség (Bennett 2012, Sarukkai 2001: 646). Az emberiség történetének nem volt olyan időszaka, amikor a tudományos élet szereplői ne törekedtek volna arra, hogy minél szélesebb körben megosszák saját gondolataikat és felfedezéseiket, és hogy megismerhessék mások legújabb vívmányait. Ehhez egy olyan nyelvet választottak, amelyet mindannyian értettek, még akkor is, ha térben vagy időben távol éltek egymástól. Az elmúlt több mint 2500 év során mindig is volt egy választott nyelv (ha időről időre ez változott is), amelyen a tudomány képviselői egymással kommunikálni tudtak. Ilyen közös nyelv volt bizonyos ideig a görög, az arab, a latin, a francia vagy a német, és ilyen ma az angol is (Mendiluce-Cabrera és Bermúdez-Bausela 2006: 446). Azok pedig, akiknek nem ez a nyelv volt az anyanyelvük, fordítottak vagy fordíttattak, annak érdekében, hogy a más kultúrákban élő társaikkal megértessék magukat.

A tudományelméleti és a technotudományos vizsgálódások, és – ha lehet még markánsabban – a fordítástudományi kutatások eredményei arra engednek következtetni, hogy a tudomány előrehaladásában a fordítás nem csupán kommunikációs feladatot tölt be. Jelentős szerepe van szociológiai és tudománytörténeti szempontból is. Meade (2011: 226) arra mutat rá, hogy a tudományos közösség fordítási tevékenysége nagymértékben hozzájárult (és ma is hozzájárul) az uralkodó diskurzusnormák kialakulásához és elterjedéséhez. Nagy ezért a felelősségük a fordításkutatóknak, akik a (szak)fordítás és a (szak)fordítók szemszögéből tudják leírni ezeket a folyamatokat, szemben a szociológusokkal és a tudománytörténészekkel, akik – Meade meglátása szerint – ezeket a tudományos élet szereplőin keresztül tanulmányozzák és nem (vagy csak nagyon ritkán) a fordítások vagy a fordítók elemzésével.

A fordítástudományon belül Olohan (2016) is foglalkozik a fordításnak a tudományművelésben betöltött szerepével. Felfogásában a fordítási/fordítói gyakorlatot a tudományos élet integráns részeként érdemes kezelni, hogy megismerjük, hogyan kapcsolódik „a fordítás eszközeihez, technológiáihoz, valamint szociotechnikai vívmányaihoz” (2016: 5). Felhívja a figyelmet arra, hogy idővel még a fordítástudományon belül is változott a tudományos szakfordításról alkotott képünk. A korábbiakban a gondolkodásunk középpontjában elsősorban a tudományos szaknyelv referenciális funkciója állt. Nem vették a vizsgálatok figyelembe azt, hogy tudományos gondolataikat a tudósok egy adott retorikai funkció elérése érdekében meghatározott módon alkotják meg, és azt sem, hogy valójában nagyon is sokféle tudomány létezik, különféle diskurzusokkal, különböző közönség számára és eltérő gyakorlatok megvalósítására (2016: 11). Öröndetes az a tény, hogy mára az egyensúly helyreállni látszik: a fordítás elfoglalja méltó helyét a múlt és a jelen tudományos eredményeiben (erről bővebben ld.: Olohan és Salama-Carr 2011). Olohan szerint a fordítás gyakorlata szerves része a tudománynak és a technotudománynak, ezért nem attól különállóan és nemcsak filológiai szempontból szükséges vizsgálni. Ennek megvalósítására egy olyan elemzési keretet vázol fel, amely segítségével a fordítás gyakorlata az emberi és materiális vagy gépi ágensek időben alakuló összjátékaként válik leírhatóvá (Olohan 2016: 17).

Montgomery (2000) a saját fordítói gyakorlatából származó esettanulmányok alapján foglal állást a fordítás kulcsfontosságú szerepe mellett a tudomány fejlődésében. Rámutat arra, hogy a fordítás milyen hatalmas erővel bírt a nyugati tudományok alakulásában. Fordítói praxisában számos tudományos műfajt fordított (szakfolyóirat cikkeket, szabadalmakat, kézikönyveket, disszertációkat stb.), s eközben arra jött rá, hogy valójában a fordítás a tudásalkotás és -disszemináció minden lehetséges szintjén megjelenik (2000: ix). *Science in translation. Movements of knowledge through cultures and time* című könyvében konkrét példákkal támasztja ezt alá. Részletesen foglalkozik

- a csillagászat területén született művek latinról görögre fordításának történetével a nyugati társadalomban,
- a csillagászati tanulmányok görögből szír nyelvre történő fordításával keleten,

- az arab tudomány létrejöttével (a 8-10. században) a görög, perzsa és a hindu szövegek arabra fordítása révén,
- a latinra történő fordítás korszakával (különösen azzal az időszakkal, amikor a középkorban elsőként arabról fordítottak szövegeket Toledóban, Szicíliában és Itáliában),
- a tudomány fejlődésével a nyugati világon kívül eső területeken (pl. Japánban, ahol a „fordítás” a tudományos szakszövegek különböző szintű adaptációiban nyilvánult meg, melyek megalapozták a mai modern japán tudományt), valamint
- korunk tudományos kommunikációjával, melynek igen sokrétű aktivitása nyomán – ahogyan ő fogalmaz – „az angol vált a világ tudományos output-jának új latinjává” (2000: 253-256).

Vizsgálódásai nyomán arra a jelentős végkövetkeztetésre jutott, hogy a különféle tudományos diszciplínák sem köszönhetnek kevesebbet a fordításnak, mint az irodalom, a filozófia vagy a vallás. Meglátása szerint számos nagy kultúrában (ilyen Japán, Kína vagy India is) a modern tudományok kialakulása valójában elválaszthatatlan a fordítástól, hiszen „fordításként *kezdődtek*” (Montgomery 2000: 272-273; kurzív az eredetiben). Óriási tudásanyag gyűlt össze a tudományos eredmények különböző népek és kultúrák között történő közvetítése nyomán.

A tudományos eredmények elterjedésén túl a fordítás jelentős szerepet töltött (és tölt be ma is) a tudományos szaknyelv és a szakterminológia megalkotásában és standardizációjában, szabványosításában is. Montgomery (2000: 13) szerint a tudományos gondolkodás fejlődésében a fordítás „ereje” a szó erejével egyenértékű. Számos fogalom és szakterminus (a tudományos nomenklátúra) ugyanis fordításon keresztül alakult ki (pl. Európa különböző nyelviben a latinból). Fuertes-Olivera és Pizarro-Sánchez (2002: 64) tanulmánya részletes példákon keresztül mutatja be, hogy a fordítók sokszor olyan új nyelvi metaforákat hoznak létre munkájuk során, amelyek könnyen érthetők a célnyelvi olvasó számára, s ez által – idővel – szakkifejezésekké alakulnak az adott tudományos diskurzusban.

A szakterminológia kialakításán túl, a mindenkori *lingua franca*-ról történő fordítás a gondolkodásmódot is formálja. Ez az oka annak, hogy az idők során átalakul a különféle szövegekben (tudományos műfajokban) a gondolatok bemutatásának, az érvek felsorakoztatásának módja, s megváltozik a diskurzus logikája. Montgomery (2000: 274) ezt egyértelműen a tudás és a tudományos eredmények nyelveken és kultúrákon át történő vándorlásának tulajdonítja: új szavak formálódnak, tudásanyag tűnik el vagy új jön létre, változnak nevek, dátumok, rangok, módosul a szöveg szerkezete és logikája, átalakul a meggyőzés módja és stílusa.

3. A tudományos szakfordítás sajátosságai

3.1. Fogalmi tisztázás

A dolgozat tárgyát alkotó terminus, a „tudományos szakfordítás” egyetlen eleme sem mentes a fogalmi problémáktól. A szakirodalom meglehetősen nagyvonalúsággal kezeli a fogalmat: vannak, akik csak a természettudományos szövegek fordítását sorolják alá, mások még az ismeretterjesztő, népszerű-tudományos írásokat is. A következőkben ezért e kérdéskör tisztázására teszek kísérletet, kitérve minden egyes alkotóelem (a „tudományos”, a „fordítás” és a „szakfordítás” szavak) értelmezésére.

Krein-Kühle (2011: 391) a tudományos és a műszaki szakfordítást egyben kezeli, és a következőképpen írja le: a tudományos és műszaki szakfordítás terminus magába foglalja minden olyan, a szakemberek közötti kommunikációban használt szöveg fordítását, amely a természet-, a mérnöki, valamint a műszaki tudományok elméleti és alkalmazott ágához tartozik. Meghatározásából elmaradnak a társadalomtudományok. Ezért a következőkben – a tanulmányom speciális célkitűzéseit szem előtt tartva – a „tudományos szakfordítás” fogalmat tág értelemben használom, minden olyan, a szakemberek közötti kommunikációban használt szakszöveg fordítására, amely a természet- vagy a társadalomtudományok valamely elméleti vagy alkalmazott ágához tartozik (pl. monográfia, kézikönyv, szakfolyóiratcikk, kutatási jelentés, kutatási pályázat, absztrakt). A népszerű tudományos írások (pl. újságcikkek, interneten megjelenő ismeretterjesztő munkák) fordítását ugyanakkor nem sorolom e fogalom alá, mivel a rendelkezésre álló kutatási eredmények tanúsága szerint ez utóbbiakra a szorosán vett tudományos műfajokétól eltérő kommunikációs mintázat (célok, célközönség stb.) a jellemző, amelynek az ismeretanyag leegyszerűsítésén túl, megvannak az egyéb sajátos szövegtulajdonságai is (Myers 2003, idézi Min-Hsiu 2011: 349).

A „tudományos” szakfordítás (más szóval: a tudományos szakszöveg fordítása), Mayoral Asensio (2007) felosztása szerint – jellegét tekintve – két alkategóriára bontható. Horizontálisan, kiterjedésében nézve a szöveg *tárgya* szerint (pl. tudományos, mint adott tudományterülethez tartozó), vertikálisan pedig, intenzitása tekintetében, a szöveg *tudományosságának foka/mértéke* szerint (pl. általános/köznapi szöveg fordítása vagy szakfordítás) osztályozható.

Fontos azonban látnunk azt, hogy ebben a kontextusban (a tudomány világában) a „fordítás” jelensége sem magától értetődő (erre utal nagyon találóan a dolgozatom elején álló idézet Sarukkai (2001) munkájából). Sokan vélekednek úgy, hogy a tudományos nyelv valójában nem más, mint bármely más nyelv (pl. a szépirodalom nyelvezete vagy a hétköznapi nyelvhasználat), hanem ez is csupán egy kód. Ugyanezen a logikán tovább haladva, szerintük a tudományos szakszöveg fordítása sem fordítás, hanem valami egészen más: „másolat (replika) készítése” (részletesebben erről ld. pl. Ortega y Gasset 1992: 95). Montgomery (2000: 274) például úgy véli, hogy „a tudományos életben autentikus fordítás [...] kizárólag az eredeti tudományos szöveg megírásakor születik; itt

kell ugyanis az interpretáció és a transzfer nehézségeivel megbirkózni”. Következésképp azért tűnhet könnyebbnek a tudományos diskurzus fordítása, mert a feladat egy részét már az (eredeti) szerző elvégezte: ő ugyanis „lefordította” már az anyanyelvéről a tudomány „terminus technicus”-okból és „nyelvi műszavakból” álló „pszeudónyelvére” azokat a szavakat, amiket a munkájában definiálnia kell (Ortega y Gasset 1992).

3.2 A tudományos szakfordítás típusai

A fentieket figyelembe véve a tudományos szövegek esetében a „fordításnak” három fő típusa különíthető el (ha kellően tágan értelmezzük a fogalmat és teret engedünk benne konverziós és transzfer műveleteknek is): (1) a nyelvek közötti fordítás (ez a szoros értelemben vett fordítás), (2) az önfordítás, valamint (3) a szöveg célnyelven történő megírása.

A **nyelvek közötti** (tulajdonképpeni) **fordítás** (angolul: *interlingual translation, translation proper*) olyan kutatók/tudósok esetében jellemző, akik nem rendelkeznek megfelelő szintű idegen (ma angol) nyelvtudással és tudományos íráskészséggel. A szakirodalom erről a tevékenységről mint rejtett (*covert*), vagy más szóval „láthatatlan” (*invisible*) fordításról is beszél, mert a fordítás eredményeként létrejövő szövegek (a főként angol nyelvű szakcikkek, monográfiák vagy könyvek) nem fordításként élnek tovább és nem is úgy olvassák őket. Ezeknek a szövegeknek a fordítóit ezért (név szerint) általában nem is tüntetik fel (Franco Aixelá 2004: 30, Pisanski Peterlin 2008: 207). Előfordul, hogy a teljes szöveg fordítás eredménye, de olyan is, hogy annak csak egy része az. Az olvasók úgy olvassák a célnyelvi szöveget, mintha a szerző eredendően azon a nyelven írta volna meg. Meade (2011: 224) talált a kutatásai során ezzel elmentéses gyakorlatot Japánban. Itt a Meidzsi korban² olyan nagyra becsülték a tudományos művek fordítóit, hogy a fordításon nemcsak hogy megjelent az ő nevük (a borítón és a címlapon is), hanem sokszor kizárólag az ő nevük állt ott, az eredeti szerzőké nem. Ők is a tudományos élet elismert, szakavatott képviselői voltak, ezért nem csupán nyelvi közvetítőként tekintettek rájuk: olyan komoly tekintélyük volt, hogy még alakíthattak, változtathattak is a szöveg tartalmán ahhoz, hogy az megfeleljen a közönség elvárásainak. Meade leírásai szerint ezzel a lehetőséggel ezek a fordítók gyakran éltek.

A tudományos szöveg nyelvek közötti (tehát tulajdonképpeni) fordítására az ún. célnyelvre-orientált fordítási megközelítés (Toury 1995) a jellemző, ami a célnyelvi normákat és a célnyelvi olvasó elvárásait tartja szem előtt. Kiemelt szerepet kap a fordítás minőségének értékelésében az elfogadhatóság (*acceptability*) (ld. Pisanski Peterlin 2008, Siepmann 2006, Williams 2004), mivel a célnyelvi kultúra szabályainak és normáinak a figyelmen kívül hagyása akár a készülő mű (pl. tanulmány) közlésének elutasítását is eredményezheti. A tudományos szakfordítás területén végzett célnyelvre-orientált kutatások ezért azt

² A japán történelemnek az a korszaka (1868–1912), amikor a világtól addig elzárkózó ország nyugati mintájú modernizációba kezdett.

mutatják, hogy a jó fordítás ismérveit a *nem* fordítás eredményeként keletkező (eredeti) célnyelvi szövegek sajátosságai alapján határozzák meg (Kemppanen 2004: 89). Ahogy a korábbiakban is említettem, az ilyen fordítást ezért – House (1997) nyomán – „rejtett” fordításnak is nevezi a szakirodalom. Baumgarten, House és Probst (2004: 84) leírása szerint a rejtett fordítások olyanok, és úgy is működnek, mint egy második eredeti szöveg. Azért „rejtettek”, mert nincs bennük utalás (még pragmatikai szinten sem) arra, hogy fordítások volnának; a fordító az eredetivel megegyező beszédaktust hoz létre: a forrásszöveg funkcióját reprodukálja a célnyelvi kulturális és nyelvi kontextusban. A célja az, hogy az olvasó ne érzékelje, hogy fordítást olvas, hanem úgy érezze, hogy a saját kultúrája, „helyi” szövegét/műfaját tartja a kezében.

Ebből fakadóan, kutatási szempontból igen fontos tényező lehet az ilyen fordítások vizsgálatában a fordító anyanyelve. Pisanski Peterlin (2008: 216) arra mutatott rá, hogy a kisebb, illetve kevésbé elterjedt nyelvek esetében gyakran előfordul, hogy a fordító nem az anyanyelvére fordít. Az ilyen gyakorlatban előfordulhat, hogy a fordítás folyamatát más tényezők befolyásolják, mint anyanyelvre történő fordítás során.

A tudományos szakszövegek célnyelvi létrehozásának másik módja, amikor a szerző mind a forrás-, mind pedig a célnyelvet nagyon jól beszéli, az **önfordítás** (angolul: *self-translation*: Bassnet 2013, Rabacov 2013; vagy *auto translation*: Grutman 1998). Ilyenkor a forrásnyelvi szöveg (eredeti) szerzője fordítja le a saját szövegét a célnyelvre (Rabacov 2013: 66). Ezek a „fordítók” mindkét nyelvet igen magas szinten ismerik, egyik nyelven dolgoznak, majd az elkészült művet ültetik át a másik nyelvre (Grutman 1998: 18). A tudományos kontextuson kívül ez a fordítási forma jellemző még a szépirodalomban, a műfordítás terén is.

A tudományos szakfordítás harmadik formája, amikor **a szerző a szöveget rögtön a célnyelven írja** (esetenként limitált nyelvtudás birtokában, segítségével) (Snell-Hornby 2007, Pisanski Peterlin 2008). A legfőbb cél általában a kutatók tudományos eredményeinek közlése angol nyelvű tudományos szakfolyóiratokban. Korlátozott idegen nyelvi ismereteik miatt előfordul időnként, hogy a szerzők csak részben tudják a szöveget megírni, vagy ha el is készítik az egész művet (pl. a tanulmányt), az még nem éri el az elvárt nyelvi minőséget ahhoz, hogy egy rangos célnyelvi szakfolyóirat leközölje. Nem ritka ezért, hogy külső segítségért folyamodnak (kollégáikhoz, vagy egy családtaghoz; erről bővebben ld.: Montgomery 2009) annak érdekében, hogy a teljes szöveg jó minőségű legyen és megfeleljen mind nyelvi, mind pedig retorikai szempontból a célnyelvi olvasói elvárásoknak.

3.3. A tudományos szakszövegek „fordítói”

Ahogy a „fordítás” fogalma tág, érdekes azt is végigkövetni, hogy a történelem során hogyan változott a fordítási tevékenységet végzők személye és képzettsége. Szűk értelemben vett, tulajdonképpeni fordítás esetében a mai gyakorlat az, hogy a munkát a szakmát hivatásszerűen űző fordítóktól vagy fordító ügynökségektől rendelik meg. Bárhogyan is legyen, magát a fordítást fordítók végzik,

egyedül vagy csoportosan, esetleg gépi támogatással, akik egy része képzett fordító, másik részük pedig az adott szak- vagy tudományterületen végzett és/ vagy dolgozó szakember. Korunk fordítóival szemben szigorú elvárás az, hogy kiváló idegen nyelvtudással, szaknyelvi ismeretekkel és alapos (kifejezetten fordítói) képzettséggel, képesítéssel rendelkezzenek. Különösen a 1990-es évek óta gomba módon szaporodnak az egyetemi (mester) szintű fordítóképzések Európa legtöbb országában.

Ahhoz képest azonban, hogy a fordítás milyen ősi „szakma”, ez az elvárás viszonylag új keletű jelenség. Montgomery (2009: 4) példákon keresztül illusztrálja, hogy az elmúlt több mint kétezer év során hosszú ideig mennyire más volt a gyakorlat. „Fordítóként” (is) dolgoztak a tudósok, a tanítványaik és a szerzetesek, de még a kereskedők, felfedezők, kalandorok, katonák, hajóskapitányok vagy a diplomaták is gyakran kivették a részüket ebből a munkából, és részt vállaltak a tudomány közvetítésében. Munkájukat óriási szélsőségek jellemezték, a szó szerinti fordítástól a szabad fordításig, melyet Montgomery (2000: 3) a következőképpen ír le: „Mindeközben a fordítás dúskált a módszerekben, a teljesen ellenőrizetlen *libertas utilis*-ben (haszonelvű átfogalmazás), vagy a *verbum pro verbo* (szó szerinti hűség) ígája alatt, de felfedezték a két véglet között elterülő hatalmas mezőket is.”³

4. A tudományos szakfordítás mint interdiszciplináris kutatási terület

A fentiekből jól látszik, hogy a tudományos szakfordítás megfelelően árnyalt és mélyreható vizsgálata számos tudományterület és tudományág együttműködését feltételezi. Olohan és Salama-Carr (2011: 187) arra mutat rá, hogy a rendelkezésre álló kutatási eredmények egymást jól kiegészítő történeti, szociológiai, nyelvészeti és filozófiai szempontokat nyújtanak a tudomány fordításának kellően árnyalt vizsgálatához.

A fordítástudomány területén végzett kutatásokat számba véve azt látjuk, hogy a tudomány fordításának tanulmányozása elsősorban a szakfordítás (pl. López-Arroyo és Méndez-Cendón 2007), azon belül a tudományos szakfordítás (pl. Montgomery 2000), a fordítóképzés és a fordításoktatás (pl. Bowker 2016, López-Rodríguez és Tercedor-Sánchez 2008), a korpusz alapú fordításkutatás, valamint a kognitív fordításkutatás (pl. Jimenez-Crespo 2018) szakirodalmára épít.

A tudományos szakfordítás igen nagyfokú összetettségére, bonyolult jellegére való tekintettel a fordítástudomány más tudományterületeket is segítségül hív kérdései megválaszolására: elsősorban a tudományelméletet és a techno-

³ Eredeti szöveg: “In its methods, meanwhile, translation has indulged in unchecked *libertas utilis* (utilitarian paraphrase), labored under the yoke of *verbum pro verbo* (word-for word faithfulness), and explored the vast plains between.” (Montgomery 2000: 3)

tudományt (pl. Bennett 2012, Olohan 2016), a kognitív nyelvészetet (különösen Lakoff kognitív metaforaelméletére alapozva: pl. Fuertes-Olivera és Pizarro-Sánchez 2002), valamint a szöveg tudományát, a szövegnyelvészetet és a diskurzuselemzést.

A szöveg tudományán belül jelentős elméleti és/vagy empirikus eredményekkel gazdagítják ismereteinket a következő alterületek (zárójelben szerepelnek az ezeket feldolgozó fordítástudományi munkák):

- a szaknyelv kutatás és különösen a tudományos szaknyelv kutatás (angolul: *LSP – Languages for Specific Purposes*; *EAP – English for Academic Purposes*; pl. Jordan 1997, Mayoral Asensio 2007),
- a műfajelemzés (angolul: *Genre Analysis*; pl. López-Arroyo és Méndez-Cendón 2007, López-Arroyo és Roberts 2017),
- a regiszterelemzések (angolul: *Register Studies*; pl. López-Arroyo és Roberts 2017),
- a kontrasztív retorikai kutatások (angolul: *Contrastive Rhetoric*, melynek célja a kultúra-specifikus különbségek és hasonlóságok feltárása a szövegek lexikai, szintaktikai, stiláris, pragmatikai és kognitív szintjén; ezekről áttekintés Pilegaard (1997: 161, 166–167) munkájában olvasható),
- a korpusznyelvészet (angolul: *Corpus Linguistics*; pl. López-Rodríguez és Tercedor-Sánchez 2008),
- a kritikai diskurzuselemzés (angolul: *CDA – Critical Discourse Analysis*; pl. Bennett 2006),
- az angol mint *lingua franca* kutatása (angolul: *ELF – English as a Lingua Franca*; pl. kifejezetten az angol mint *lingua franca* és a fordítástudomány kapcsolatáról ír Baumgarten, House és Probst 2004, Taviano 2018, Agost 2015, Franco Aixelá 2004, Montgomery 2009), valamint
- a nemzetközi angol kutatása (angolul: *IE – International English*⁴, pl. Mendiluce-Cabrera és Bermúdez-Bausela 2006).

5. Összegzés

Tanulmányomban arra kerestem választ, hogy a fordítás miért és miként járul hozzá a tudomány és a tudományos gondolkodás fejlődéséhez, és hogy ennek a ténynek a mélyebb megértéséhez a fordítástudomány hogyan járulhat hozzá. Hogy miért? Mert az évszázadok során a tudósok mindig arra törekedtek, hogy megosszák felfedezéseiket kollégákkal és megszerezzék a munkájukhoz szükséges tudást és már meglévő ismereteket. Ehhez egy közös nyelvre (a mindenkori *lingua franca*-ra) és fordításra volt szükségük. Hogy miként? A tudósok nyelvek és kultúrák közötti kommunikációjának biztosításával, a mindenkori *lingua*

⁴ A nemzetközi angol „az a speciális angol nyelv, amelyet az angolt nem anyanyelvként beszélőknek el kell sajátítaniuk ahhoz, hogy a közösség befogadja őket” (Mendiluce-Cabrera és Bermúdez-Bausela 2006: 445).

franca, valamint a tudományos szaknyelv és diskurzus különféle összetevőinek (műfajainak, retorikájának, szövegnormáinak, stílusának, szakterminológiájának stb.) (ki)alakításával, és – mindezekon keresztül – az egész emberiség tudományos gondolkodásának folyamatos formálásával, fejlesztésével. És hogy a fordítástudományos kutatásoknak ebben mi a szerepe? A fordítástudomány az egyetlen olyan diszciplína, ami – az egyéb tudományterületekkel ellentétben – nem csupán „érintőlegesen” vizsgálja vagy tárgyalja a fordítás és a fordítók sajátosságait és jelentőségét, hanem ezeket helyezi kutatása homlokterébe, ezek alkotják a vizsgálati tárgyát.

Ahogy a fentiekben felsorolt munkák is mutatják, az elmúlt két évtized jelentős kutatási tevékenységet és eredményeket halmozott fel már a fordítástudomány területén is a tudomány fordításáról és a fordítás szerepéről. Korunk kutatásainak fókuszában – érthető módon – elsősorban az angol áll, de vannak vizsgálatok a spanyol, a portugál, a brazil portugál, a francia, a kínai, a japán, az arab, a perzsa, a török, a dán, a holland, a német, a finn, a lengyel, az orosz és a szlovén nyelv vonatkozásában (ezekről részletesen ld. Károly 2020 megjelenés alatt). Öröndetes, hogy a magyar nyelvre és a magyar nyelvről történő fordításról is születtek jelentős munkák (pl. Albert 2000, 2001, Götz 2015).

Jelentősége ellenére azonban sajnálatosan kiaknázatlan még ez a terület, annak ellenére, hogy korunk globalizált, erősen versenyszemléletű világában, ahol a fordítási tevékenység talán soha nem látott méreteket ölt, igen nagy szükség volna jobban értenünk miként hat a fordítási tevékenység a tudományos világra, a gondolkodásunkra és a (szak)nyelvhasználatunkra általában, és – különösen – a mi esetünkben konkrétan a magyar nyelv kontextusában. Intuitív módon is érezhető ez a hatás. Empirikus vizsgálatok egész sorára van azonban még szükség ahhoz, hogy részleteiben megismerjük, és hitelt érdemlően igazoljuk a fordítási tevékenység igen szerteágazó és meghatározó tudomány- és gondolkodásformáló szerepét.

Irodalom

- Agost, R. 2015. Translation Studies and the Mirage of a Lingua Franca. *Perspectives: Studies in Translatology* Vol. 23. No. 2. 249–264.
- Albert S. 2000. Filozófiai szövegek fordítása 1. rész. *Fordítástudomány* Vol. 2. No. 2. 5–23.
- Albert S. 2001. Filozófiai szövegek fordítása 2. rész *Fordítástudomány* Vol. 3. No. 1. 5–25.
- Bassnett, S. 2013. The Self-translator as Rewriter. In: Cordingley, A. (eds) *Self-translation: Brokering Originality in Hybrid Culture*. London and New York: Bloomsbury. 13–25.
- Baumgarten, N., House, J., Probst, J. 2004. English as a *Lingua Franca* in Covert Translation Processes. *The Translator* Vol. 10. No. 1. 83–108.
- Bennett, K. 2006. Critical language study and translation. The case of academic discourse. In: Duarte, J. F., Assis Rosa, A., Seruya, T. (eds) *Translation studies at the interface of disciplines*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 111–127.

- Bennett, K. 2012. *English Academic Discourse: Hegemonic Status and Implications for Translation (with Particular Reference to Portuguese)*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.
- Bowker, L. 2016. The need for speed! Experimenting with “Speed Training” in the scientific/technical translation classroom. *Meta* Vol. 61. (Hors série), 22–36.
- Franco Aixelá, J. 2004. The Study of Technical and Translation: An Examination of its Historical Development. *The Journal of Specialised Translation* Vol. 1. (2004 January).
- Fuertes-Olivera, P. A., Pizarro-Sánchez, I. 2002. Translation and ‘Similarity-creating Metaphors’ in Specialized Languages. *Target* Vol. 14. No. 1. 43–73.
- Götz A. 2015. Magyar és angol absztraktok retorikai szerkezetének elemzése. *Fordítástudomány* Vol. 17. No. 2. 88–116.
- Grutman, R. 1998. Auto Translation. In: Baker, M. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 17–20.
- House, J. 1997. *Translation Quality Assessment. A Model Revisited*. Tübingen: Narr.
- Jiménez-Crespo, M. A. 2018. Combining Corpus and Experimental Studies: Insights into the Reception of Translated Medical Texts. *The Journal of Specialized Translation* Vol. 28. (2018 July).
- Jordan, R. R. 1997. *English for Academic Purposes. A Guide and Resource book for Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Károly K. 2020 megjelenés alatt. Translating Academic Texts. In: Malmkjær, K. (ed.) *The Cambridge Handbook of Translation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kemppanen, H. 2004. Keywords and Ideology in Translated History Texts: A Corpus-based Analysis. *Across Languages and Cultures* Vol. 5. No. 1. 89–106.
- Krein-Khüle, M. 2011. Register Shifts in Scientific and Technical Translation. A Corpus-in-context Study. *The Translator* Vol. 17. No. 2. 391–414.
- López-Arroyo, B., Méndez-Cendón, B. 2007. Describing Phraseological Devices in Medical Abstracts: An English/Spanish Contrastive Analysis. *Meta* Vol. 52. No. 3. 503–516.
- López-Arroyo, B., Roberts, R. P. 2017. Genre and Register in Comparable Corpora: An English/Spanish Contrastive Analysis. *Meta* Vol. 62. No. 1. 115–136.
- López-Rodríguez, C. I., Tercedor-Sánchez, M. I. 2008. Corpora and Students’ Autonomy in Scientific and Technical Translation Training. *The Journal of Specialized Translation* Vol. 9. (2008 January).
- Mayoral Asensio, R. 2007. Specialized Translation: A Concept in Need of Revision. *Babel* Vol. 53. No. 1. 48–55.
- Meade, R. 2011. Translation of a Discipline. The Fate of Rankine’s Engineering Science in Early Meiji-era Japan. *The Translator* Vol. 17. No. 2. 211–232.
- Mendiluce-Cabrera, G., Bermúdez-Bausela, M. 2006. Sci-tech Communication: Is There a Process of Internationalization in English and Spanish? *Meta* Vol. 5. No. 3. 445–458.
- Min-Hsiu, L. 2011. Interaction in the Genre of Popular Science. Writer, Translator and the Reader. *The Translator* Vol. 17. No. 2. 349–368.
- Montgomery, S. L. 2000. *Science in translation. Movements of knowledge through cultures and time*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Montgomery, S. L. 2009. English and Science: Realities and Issues for Translation in the Age of an Expanding *Lingua Franca*. *The Journal of Specialized Translation* Vol. 11. (2009 January).
- Olohan, M., Salama-Carr, M. 2011. Translating Science. *The Translator* Vol. 17. No. 2. 179–188. In: Olohan, M., Salama-Carr, M. (guest eds) Special Issue, *The Translator*, Science in Translation.

- Olohan, M. 2016. Science, Translation and the Mangle: A Performative Conceptualization of Scientific Translation. *Meta* Vol. 61. 5–21.
- Ortega y Gasset, J. 1992. The Misery and the Splendor of Translation. In: Schulte, R., Biguenet J. (eds) *Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida*. Chicago: University of Chicago Press. 93–112.
- Pilegaard, M. 1997. Translation of medical research articles. In: Trosborg, A. (ed.) *Text typology and translation*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 159–184.
- Pisanski Peterlin, A. 2008. Translating Metadiscourse in Research Articles. *Across Languages and Cultures* Vol. 9. No. 2. 205–218.
- Rabacov, G. 2013. Self-translation as Mediation between Cultures. *Cultural and Linguistic Communication* Vol. 3. No. 1. 66–69.
- Sarukkai, S. 2001. Translation and Science. *Meta* Vol. 46. No. 4. 646–663.
- Siepmann, D. 2006. Academic Writing and Culture: An Overview of Differences between English, French and German. *Meta* Vol. 51. No. 1. 131–150.
- Snell-Hornby, M. 2007. *The Turns of Translation Studies*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Taviano, S. 2018. ELF as a Translational Lingua Franca: Reciprocal Influences Between ELF and Translation. *The Translator* Vol. 24. No. 3. 249–262.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Williams, I. A. 2004. How to Manage *Patients* in English-Spanish Translation: A Target-oriented Contrastive Approach to *Methods*. *Target* Vol. 16. No. 1. 69–103.

A hivatalos dokumentum útja a hatóságtól a fordítóig – előtanulmány angol nyelvű pakisztáni hivatalos iratok magyar fordításáról

Benedek Enikő

E-mail: eniko.work@gmail.com

Kivonat: A kulturális háttérismeret elengedhetetlen a távoli kultúrkörből származó szövegek fordításához, különös tekintettel a hivatalos szervek által kiállított és magyarországi hivatalokhoz benyújtani kívánt iratokra. A szerző korábbi tanulmánya folytatásaként az esettanulmányban egy Pakisztáni Iszlám Köztársaság területén kiállított, angol nyelvű hivatalos személyi dokumentum különböző magyar fordításait vizsgálja meg, amelyeket az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda, egy iszlámábádi fordítóiroda, három szakfordító és négy fordítószakos hallgató készített el. A tanulmány megvizsgálja, hogy a dokumentum mely részei jelentették a fordítók számára a legnagyobb kihívást és hogyan hidalható át e kulturális szakadék.

Kulcsszavak: interkulturális kommunikáció, reália, Pakisztán, kulturális átváltás, kulturális kompetencia, hivatalos dokumentum

1. Bevezetés

A Pakisztánban kiállított hivatalos dokumentumok főként urdu vagy angol nyelven íródtak, számos esetben mindkét nyelvet tartalmazzák, mivel a volt brit gyarmat területén az angol nyelv használata napjainkban is elterjedt, az urdu mellett az ország hivatalos másik nyelve. A pakisztáni angol a kulturális hatások következtében azonban főként arab nyelvi eredetű iszlám vallási terminusokkal tüzdelte, amelyek magyarra fordítása próbára teheti a fordító kutatói készségeit. A magyartól teljesen eltérő közigazgatási rendszer, ezen belül az intézmények felépítése és jellemzői, az ügyintézés folyamata, valamint a lakosság dokumentációja sokban különbözik a magyar fordító által ismerttől. A fordító feladata, hogy olyan fordítást hozzon létre, amely a célnyelven be tudja tölteni funkcióját, *szkoposza* tehát meghatározza a fordítási stratégiát (Vermeer 1978: 100). Az elemzés tárgyát képezi a forrásnyelvi szöveg, amelynek Pakisztánban kiadott

magyar fordítását, az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő által kiadott fordítását, valamint három szakfordító és négy fordító- és tolmácsképzésben részt vevő hallgató által készített fordítását vetjük egybe az elméleti háttérben megfogalmazott szempontok alapján.

Hofstede (1994) 1960-as és 1970-es években végzett nemzetközi kutatásai alapján megállapította, hogy a különböző kultúrák problémakörei általában azonosak, de eltérő megoldásokban gondolkodnak a társadalmi egyenlőtlenségek kezelésében, az egyén és a csoport egymáshoz viszonyulásával kapcsolatban, a feminin vagy maszkulin értékrend előtérbe helyezésében, és az élet kiszámíthatatlanságára felkészülésben. A kutatás kiindulópontja, hogy Magyarország és Pakisztán e kérdésekben eltérő módon gondolkodik, ezért kultúráink különböznek egymásétól. E különbségek a nyelvben is megmutatkoznak. Banczerowski (2008: 193) hangsúlyozza, hogy gondolkodásunk tükröződik a nyelvhasználatban, egyfajta másodlagos képet alakít ki a bennünket körülvevő világról. Feltételezhető, hogy ellenkező irányból megközelítve a kérdést, a nyelv alapján következtethetünk a másik kultúra világképére és gondolkodásmódjára.

Heltai (2012: 3) szerint a különböző nyelveket beszélő emberek gondolkodásmódját, világszemléletét az általuk örökségül kapott nyelv erősen befolyásolja. Ehhez azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a fordítást megnehezítő konnotatív jelentéstöbbletet, amelyet a kultúra minél mélyebb ismeretével tárhatunk fel. A kultúrától függő nyelvi elemeket reáliának nevezzük. Valamely kultúrára sajátosan jellemző jeltárgy vagy fogalom és annak elnevezéseként definiáljuk, amelynek a másik kultúrában nincs megfelelője, vagy más a konnotációja (Klaudy 2013: 85). A terminust a nyelvközösségre sajátosan jellemző jeltárgyakra és azok megnevezésére is használhatjuk (Tellingner 2005: 123). A jeltárgy és megnevezése elkülönítésére a jeltárgyra a reália, megnevezésére pedig a reálialexéma terminust célszerű használni (Mujzer-Varga 2007, 2009).

Heltai (2012) felhívja a figyelmet arra is, hogy nem minden nyelvi sajátosságot lehet visszavezetni valamilyen közvetlenül nem érzékelhető kulturális különbségre, a csak az adott nyelvre jellemző elemek nyelvspecifikusak, az adott kultúrára visszavezethetők pedig kultúraspecifikusak. E kategóriák egymással átfedésben vannak, így a nyelvspecifikus elemek lehetnek kultúraspecifikusak és nem kultúraspecifikusak, ugyanígy a kultúraspecifikus elemek visszavezethetők nyelvi sajátosságokra és nem nyelvi sajátosságokra. Az előtanulmány egy további kérdésre is választ keres: a dokumentum használhatósága szempontjából kritikus elemek fordításait vizsgálja, amelyekben a kultúraspecifikusság szó- és mondatszerkesztési szinten is megmutatkozik. Az előtanulmány további célja fordítói segédletet nyújtani a terminusok magyar megfelelőinek megtalálásához.

2. Elméleti háttér

Az esettanulmányban elemzett kísérlet eredményeinek vizsgálatához tisztázni szükséges a vizsgálat és értékelés szempontjait. A szkoposzelmélet megközelítés lényege, hogy a fordítási folyamatot a célnyelvi szöveg szkoposza határozza meg, amely a felhasználó igényeit tükrözi, tehát az ekvivalencia-megközelítésekkel

(Catford 1965, Nida 1964, Nida és Taber 1969) ellentétben a befogadó helyzetét és kulturális háttérét veszi figyelembe. A fordításnak a szkoposzelmélet szerint a koherenciaszabálynak és a hűségsszabálynak is meg kell felelnie, amelyek együttesen járulnak hozzá, hogy a fordítás funkcióját betölthesse. A koherenciaszabály kimondja, hogy a célnyelvi szövegnek elég koherensnek kell lennie ahhoz, hogy az olvasó a feltételezett háttértudása és a szituációja figyelembevételével készült fordítást megértse. A hűségsszabály a forrásnyelvi szöveg és a fordítás közti intertextuális koherencia meglétét írja elő, amely szerint nem elég, ha a szkoposz- és a koherenciaszabály, azaz az intratextuális koherencia feltételei teljesülnek, a két szöveg közötti kapcsolatnak továbbra is fenn kell állnia.

A vizsgált forrásnyelvi szöveg hivatalos dokumentum, szkoposza a magyarországi ügyintézéshez szükséges információ közlése, amelynek hitelességét a dokumentum formátuma és a rajta szereplő bélyegzők igazolják. A fordítások szkoposza, hogy a hivatalos iratok felhasználhatóságára vonatkozó elvek betartásával készített fordítás a magyar hivatali terminológiába illeszkedjen, egyértelműen kifejezze a kulturálisan kötött elemek magyar jelentését és felhasználható legyen a hivatalos ügyintézés során.

A szkoposzelmélet mellett a vizsgálat tárgyát képező elemzés eredményeinek értékelésekor Klaudy kommunikatív ekvivalencia-elméletére (Klaudy 1999:99) támaszkodunk. A kommunikatív szempontból ekvivalens fordítást háromféle egyenértékűség jellemzi: referenciális, kontextuális és funkcionális ekvivalencia. A referenciális ekvivalencia a fordítás alapfeltétele, e szerint a fordítás a világ ugyanazon szeletét írja le, mint a forrásnyelvi szöveg. Ha nem ugyanazt a jelenséget írja le, a célnyelvi változat nem tekinthető fordításnak. Kontextuális egyezőséget vizsgálhatunk a mondat és a szöveg irányából. A szöveg felől vizsgálva azt jelenti, hogy a célnyelvi szöveg mondatai ugyanúgy kapcsolódnak egymáshoz, mint a nem fordítás eredményeként keletkezett műfajokon szövegek esetében. A mondat felől megközelítve pedig azt jelenti, hogy a célnyelvi mondatok ugyanúgy kapcsolódnak egymáshoz, és vesznek részt a szöveg szerkesztésében, mint a forrásnyelvi mondatok a forrásszöveg esetében. A harmadik típusú egyenértékűség, a funkcionális ekvivalencia pedig arra épül, hogy a fordítás csak akkor tölthet be ugyanolyan szerepet a célnyelvi közönség körében, mint amilyet a forrásnyelvi szöveg a forrásnyelvi olvasók körében, ha illeszkedik a hasonló műfajú, célnyelvi szerzők által készített szövegek sorába (Klaudy 1999: 100).

Ennek alapján a kísérletben készített fordítási megoldásokat akkor tekinthetjük elfogadhatónak, ha célnyelvi funkciójukat betöltik, azaz megfelelnek a hivatalos dokumentumokkal szemben támasztott követelményeknek; koherensek, tehát a felhasználó értelmezni tudja őket saját háttértudása alapján; illetve fennáll a hűségsszabály szerinti kapcsolat a két szöveg között.

Egy korábbi tanulmányban több dokumentumtípust vizsgálva három módot állapítottam meg a reálialexmák fordítására (Benedek 2019: 54):

- (1) Lexikai átváltás: A forrásnyelvi elem a célnyelvben rendelkezik ekvivalens lexemával amelynek könnyen megfeleltethető.
- (2) Átalakítás: A forrásnyelvi elem a célnyelvben nem rendelkezik ekvivalens lexemával, de más nyelvi eszközzel kifejezhető.

- (3) Kulturális átváltás: A forrásnyelvi elem a célnyelvi kultúra számára idegen, a fordítótól a célnyelvi elhelyezés többlet erőfeszítést, pragmatikai átváltást kíván. Három altípusba sorolhatjuk. Az első esetben a vizsgált kifejezés rendelkezik ugyan ekvivalens lexémával, de használati módja, referenciális jelentése vagy konnotációja miatt reálialexémának minősül (ez a lexikai-kulturális átváltás), vagy nem rendelkezik célnyelvi ekvivalenssel, mivel a fogalom nem létezik a célnyelvi kultúrában (tisztán kulturális átváltás vagy átemelés). Amennyiben kulturális háttérismertetek segítségével vagy a kontextus ismeretével a nyelv más eszközeivel hozható létre célnyelvi megfelelő, úgy egyszerre zajlik kulturális átváltás és átalakítás.

A fordító kizárólag nyelvismeretre támaszkodva hiányos, egyes esetekben hibás megoldásokat találhat, ezért az ilyen távoli kultúrkörben keletkezett dokumentumok fordításakor tárgykör helyett kultúrkör alapú szemléletre van szükség. A kulturális átváltáshoz szükséges mind a forrásnyelvi, mind a célnyelvi kultúra alapos ismerete, a kontextus figyelembevétele és a konnotációk ismerete egyaránt.

A fordítás nehézségét a kulturális háttérismeret hiánya adja, mivel e forrásnyelvi szöveg kifejezéseinek megtalálhatók a magyar ekvivalensei, a kísérletben részt vevő fordítók szerint mégis idegenszerű, némely esetben abszurd hatást kelt megfogalmazása.

3. A kutatás

A kutatás a célja rávilágítani a kulturális háttérismertetek fontosságára az ilyen távoli kultúrkörből származó szövegek megfelelő fordításához. Két kutatási kérdésre keresi a választ:

- (1) A dokumentum mely részei jelentenek fordítási kihívást a résztvevők számára?
- (2) A sikertelen megoldások milyen fordítói hiányosságra utalnak? Hogyan lehetne orvosolni a problémákat?

Az esettanulmány egy „*Affidavit*” című dokumentumot és különböző fordításait vizsgálja a dokumentumban szereplő, kihívást jelentő terminusok azonosításával, és célnyelvi változataik leírásával. A szerző készülő doktori disszertációja többféle dokumentumtípust vizsgál, amelyek közül az előtanulmány esetében a több kihívást jelentő terminust tartalmazó dokumentum fordításait elemzi. A fordításokat készítő magyar fordítóknak és fordító- és tolmácsszakos hallgatóknak a szövegről előzetesen nem volt ismeretük, a fordítást szövegszerkesztő programban készítették el, rendelkezésükre álltak az interneten található információk. A fordítás előtti instrukcióban mindössze a formai követelmények reprodukciója szerepelt, illetve, hogy a fordítást csak egyedül szabad elkészíteni, a megoldásokat nem szabad egymással megosztani, és hogy a forrásnyelvi dokumentumon lévő összes elemet kérjük lefordítani, az olvashatatlan részeket

pedig kérjük jelölni. A fordítók naplót is készítettek a kísérlet közben a szöveggel kapcsolatos gondolataikról, leírták a nehézséget okozó kifejezést és a gondolatmenetet, amely alapján az adott megoldásra jutottak, illetve néhány esetben azt a weboldalt is, amelyen megtalálták a végül kiválasztott célnyelvi változatot. Választásukat és gondolatmenetüket legtöbb esetben fordítói kommentár formájában indokolták.

A készülő disszertáció korpuszában megtalálható születési anyakönyvi kivonat, erkölcsi bizonyítvány, eskü alatt tett nyilatkozat, családi állapot igazolásáról szóló okirat, házasságkötési engedély, halotti anyakönyvi kivonat, válási okirat és személyi igazolvány. A szerző e dokumentumok közül az előtanulmányhoz két forrásnyelvi okirat fordításában kérte az önkéntes közreműködők segítségét, melyek közül elsőként az „*Affidavit*” fordítását kérte. A kutatás tanulságai között említendő, hogy az első dokumentum fordítása a vártnál több időt vett igénybe, így csak egy fordítónak sikerült mindkét iratot lefordítania. Ezért ez az előtanulmány a több résztvevővel zajló jövőbeli vizsgálat kipróbálása.

3.1. A vizsgálati korpusz

A korpuszt az angol nyelvű dokumentum, hiteles magyar fordítása, egy minden bizonnyal gépi fordítással készült, Pakisztánban kiállított, pakisztáni fordítóiroda pecsétjével ellátott hivatalos magyar fordítása, továbbá három szakfordító és négy fordító- és tolmácsképzős hallgató fordítása alkotja. A kísérlet részeként először három hallgató nézte át az angol dokumentumot, akiket megkértünk gondolataik lejegyzésére, illetve arra, hogy legjobb tudásuk szerint fordítsák le a szöveget. A vizsgálati pontokat két oldalról közelítjük meg. Egyrészt a szöveg felől, nyelvhelyességi- és koherencia-szempontról, másrészt pedig az egyes terminusok fordításának oldaláról.

3.1.1. A forrásnyelvi szöveg

A forrásnyelvi „*Affidavit*” angol nyelven íródott, 191 szövegszóból áll. Az eredeti példány A3 méretű, fejlécén pakisztáni bankjegy szerepel, nyomtatott betűvel írt szövegtörzse hat bekezdés hosszú. A dokumentum alján az érintettek aláírása látható, a lapon nyolc bélyegző lenyomata szerepel, amelyek közül kettő olvashatatlan. A Pakisztáni Iszlám Köztársaság Nagykövetsége által rendelkezésre bocsátott dokumentumok fotójának közzétételére a személyes adatok eltávolításával sem érkezett engedély, így e leírás igyekszik szemléltetni a vizsgált okiratot. A vizsgált egységek az azonosításra alkalmas részletek behelyettesítésével, alattuk a vizsgálati pontok betűs megjelölésével, változatlan formában és sorrendben a következők:

- (1) We (1) (név) S/O, (név) CNIC NO. (szám) & (2) (név) W/O (név) CNIC NO. (szám) resident of (házszám) PRIMARY SCHOOL NO. (sorszám), SECTOR (sorszám) (város, ország) do hereby solemnly affirm and declare as under:
 - (a) S/O, CNIC NO., W/O, PRIMARY SCHOOL NO., hereby solemnly affirm and declare as under

- (2) That the deponents are fully conversant with the contents of this affidavit.
(b) deponents, fully conversant, affidavit
- (3) That the deponents is real Parent of Mr. (név) S/O (név, születési idő) having CNIC NO. (szám), Passport No. (szám).
(c) deponents, real Parent, Mr. (név),
- (4) That our said son at present is residing in Hungry (sic!), he is still bachelor / single neither engaged with any girl in Pakistan.
(d) Hungry, bachelor/single neither engaged, any girl
- (5) That he is mature, independent and he has full right to get married with any girl with his own choice. We have no objection and allowed him to do so.
(e) mature, independent, has full right to get married with, any girl, with his own choice, no objection, allowed him
- (6) Verified that the contents of this affidavit are true and correct to the best of our knowledge and belief nothing has been mis-stated or concealed wherein.
(f) verified, true and correct, to the best of our knowledge and belief, nothing has been mis-stated, concealed

További vizsgálati pontok találhatóak a hivatali bélyegzők szövegében, amelyek az azonosításra alkalmas részletek kihagyásával a következők:

- (7) Attestation stamp
- (8) Attested
- (9) Magistrat 1st Class
- (10) Assistant Director (Consular-1)
- (11) Advocate High Court
- (12) Notarised to take Effect in all countries in & out of Pakistan, Under International Law
- (13) Ministry of Foreign Affairs

A jelölt vizsgálati pontok a hivatali dokumentáció terminusait és a fogalmazás különleges módját foglalják magukba. A hivatali terminológia kérdését több szempontból is érdekes megvizsgálni. Egyrészt, mivel a pakisztáni intézmények nevei és az egyes beosztások problémát okozhatnak a magyar rendszerrel való

párhuzamba állítás során, mivel a két ország közigazgatási rendszere eltérő. A közigazgatási rendszer terminusainak megtalálásában a magyar fordító segítségére lehet a Pakisztáni Külügyminisztérium weboldala, ahol az egyes ügyintézési menüpontok alatt bővebb kontextus segíti a tájékozódást, leolvasható, hogy mely ügyintézés mely részleg végzi, milyen dokumentumokat kell benyújtani a kívánt adminisztrációs folyamat teljesítéséhez, illetve a keresett dokumentum-típus definíciója is szerepel.

A Pakisztáni Külügyminisztérium az „Affidavit” dokumentumtípust a következőként definiálja:

Only three types of affidavits are attested by the Ministry i.e. family reunion (children visas), financial support, un-married status (by parents, incase parents are deceased then by close blood relatives). The above-mentioned affidavits are required to be made on stamp papers. Attestation of a magistrate is compulsory and the signatory is required to come in person.

A Külügyminisztérium kizárólag háromféle nyilatkozatot hitelesít: családegyesítési kérelmet (gyermek-vízum), anyagi támogatásról és egyedülálló családi állapotról szóló okiratot (amelyben a szülők, elhunyt szülők esetén a legközelebbi vérrokonok nyilatkoznak). A dokumentum kizárólag illetékbélyeggel ellátott íven nyújtható be. Tartalmaznia kell bírói felülhitelesítést, feltétel a nyilatkozattevő személyes jelenléte.

(Forrás: <http://www.mofa.gov.pk/content.php#AFFI>,
Elérés: 2019. 11. 25., a szerző fordítása.)

A vizsgált dokumentum a Pakisztánban élő szülők beleegyezése fiuk magyarországi házasságkötésébe, amelyet a Pakisztáni Nagykövetségen kell benyújtani az úgynevezett házassági igazolás kiállításához, amelyre pedig a magyar hatóságok anyakönyvezéséhez van szükség. A szülők nyilatkoznak arról is, hogy gyermeküknek jogosultak engedélyt adni a házasságkötésre, mivel ők a nagykorú gyermek vér szerinti szülei (szülők hiányában a legközelebbi vérrokonok állók adhatnak engedélyt). Nyilatkoznak gyermekük egyedülálló, elvált, vagy özvegy családi állapotáról is, amely alapján nincs akadálya a házasság megkötésének. Illetve, hogy a házastársválasztás jogát átengedik nagykorú gyermeküknek.

A magyar fordító bizonytalan lehet a dokumentum több pontjával kapcsolatban, valószínűleg ismeretlen az eskü alatt tett nyilatkozat fogalma, idegenszerű lehet továbbá a szülők hivatalos engedélyének kikérése a nagykorú gyermek házasságkötésével kapcsolatban.

Továbbá az iratok nem mindig egyszerűen értelmezhetőek. Mayoral a szokványos angol nyelvhasználatához képest számos eltérést talál a pakisztáni nyelvhasználatban, amelyekről nem lehet megállapítani, hogy a pakisztáni angol jellegzetességeit mutatják, vagy a dokumentumot megalkotó ügyintéző nyelvi hiányosságait jelzik. Általában mindkét eset fennáll, a fordító munkáját ráadásul számos gépelési hiba is nehezíti, mivel sokszor még egyazon dokumentumon belül is előfordul egyazon szó háromféle írásmóddal. A jelenség oka lehet, hogy a dokumentum kiállítói valószínűleg nem jártasok a latin betűk használatában

(Mayoral 2003:19), mivel az urdu írásmódja az arabhoz és perzsához áll közel, továbbá „jobbról balra” olvassák. A következőkben megvizsgáljuk a kulturális távolságból eredő fordítási kihívásokra született megoldásokat.

3.1.2. *A forrásnyelvi szöveg hiteles fordítása és hivatalos fordítása*

Magyarországon a hiteles fordítással kapcsolatos feladatokat az irányadó jogi szabályozás alapján az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda zártkörűen működő részvénytársaság (a továbbiakban: OFFI) látja el (Boóc et al. 2006: 126). Az okiratfordításokra általában valamilyen bírósági vagy hatósági eljárásban van szükség, ugyanis a jogalkalmazó szervek gyakran kötik a fordítások felhasználását olyan megerősítéshez, amellyel ezeknek a fordításoknak a rangja – bizonyító erejüket tekintve – a közönséges fordítások fölé emelkedik (Belcsák 2019: 113). A hiteles fordítás az annak készítésére jogosult által okiratnak minősülő forrásnyelvi iratról, az okirat tartalmának és alaki kellékeinek, továbbá a jogosult okiratfordításra vonatkozó belső szabályzatainak figyelembevételével készített ellenőrzött (lektorált) fordítás, amely hűen adja vissza a forrásnyelvi okirat tartalmát, így hatósági eljárásban való felhasználásra a forrásnyelvi irattal azonos súllyal alkalmas (Galli 2011).

A 3.1.1. pontban megjelölt terminusok és szókapcsolatok hiteles magyar fordításait a következőkben adjuk meg:

- (a) fia, számítógépes országos személyazonosító igazolványának száma, felesége, Primary School No., ezennel ünnepélyesen kijelentjük és megerősítjük az alábbiakat:
- (b) eskü alatti írásos nyilatkozatot tevő személyek, teljes mértékben tisztában vannak, eskü alatt tett írásos nyilatkozat
- (c) eskü alatti írásos nyilatkozatot tevő személyek, ténylegesen a szülei, (név) úrnak, fia
- (d) Magyarország, még nőtlen, nem házas, és nincs eljegyezve sem, egyetlen lánnyal sem
- (e) nagykorú, önálló, teljes mértékben jogosult házasságot kötni, saját választása szerint, nincs ellene kifogásunk, megengedtük neki
- (f) megerősítettik, megfelelnek a valóságnak és pontosak, legjobb tudomásunk és hitünk szerint, semmi nem lett tévesen kijelentve, elhallgatva.

A dokumentumban továbbá megfigyelhető, hogy a latin betűvel írt tulajdonnevek átírásakor a fordítás változtatás nélkül követi az írásmódot. Ez esetben egyértelmű volt a nevek átírásának mikéntje, mivel a forrásszövegben csak a magyar ábécé karakterkészletében szereplő betűk találhatóak meg.

A forrásnyelvi dokumentumon szereplő bélyegzők szövegének hiteles magyar fordításai a következők:

- (1) Attestation stamp: Hitelesítő bélyeg;
- (2) Attested: P.H.: HITELESÍTVE;
- (3) Magistrat 1st Class: P.H.: 1. osztályú bírói jogú tisztviselő;

- (4) Assistant Director (Consular-2): igazgatóhelyettes (konz-II.);
- (5) Advocate High Court: Ügyvéd, Felsőbíróság;
- (6) Notarised to take Effect in all countries in & out of Pakistan, Under International Law: Közjegyzőileg hitelesítve – hatályba lép valamennyi országban, Pakisztánban és azon kívül is, a nemzetközi jog értelmében;
- (7) Ministry of Foreign Affairs: Külügyminisztérium.

Látható, hogy az OFFI tárgyilagos, hivatalos stílusban, pontos fordításokat alkalmazott. A nehezen értelmezhető *real parents* kifejezést a *ténylegesen a szülei* szókapcsolat fedi, amelynek ez esetben megkérdőjelezhető a helyénvalósága, mivel a „ténylegesen” többféleképpen értelmezhető; jelenthet vérrokonságot, de nem zárja ki a jogi értelemben vett szülőséget sem, amely például örökbefogadással, kiskorú és fiatalkorú esetén gyámsággal és akár ideiglenes elhelyezéssel is létrejöhet. Felmerül a kérdés, hogy esetleg azért nem „vér szerint szülőkként” szerepelnek a magyar fordításban, mivel ez a fordító számára nem volt biztosan megállapítható a forrásnyelvi kifejezésből. A Pakisztáni Külügyminisztérium honlapján a dokumentum leírásából a fordító következtetett volna a vérrokonságra.

A dokumentum többes szám első személyben fogalmaz, a nyilatkozattevők szemszögéből. A magyar hivatalos dokumentációról az olvasónak általában a személytelen fogalmazás és a merev jogi szaknyelv juthat eszébe, azonban a vizsgált dokumentumra ez nem jellemző. A lakcímben szereplő „általános iskola” címrészlet használata érdekes, amely itt a fordításban is angolul szerepel. Bár a szakfordítók körében elfogadott, hogy nem fordítanak címeteket, hiszen akár levélben keresik meg az érintettet, akár a személyes dokumentumait ellenőrzi valamely hatóság, – feltételezve, hogy az angol forrásnyelvi dokumentum eredeti formában használta a személyes adatokat – csak így biztosítható, hogy megkeresés célba ér, a későbbiekben tárgyalt kísérletben mégis akadt olyan fordító, aki lefordította, mivel az általános iskolát valószínűleg nem tartotta a lakcím részének. Az ok valójában prózai, a lakosok a lakóhelyükhöz legközelebb eső állami intézmény címe alatt is regisztrálják lakcímüket, amely ez esetben éppen egy általános iskola. A kulturális háttérismeret tehát fontos szempont a helyes fordításhoz, és hiánya még a szakmai normákban jártas fordítót is elbizonytalaníthatja. Hasonló esetben érdemes a kérdéses részletet a megrendelővel egyeztetni.

A forrásszöveg másik fordítását egy iszlámábádi fordítóiroda készítette, valószínűleg gépi fordítóprogrammal, lektorálást nélkülözve. A szerző feltételezi továbbá, hogy magyarul tudó fordító sem volt az iroda portfóliójában, mivel a fordításban számos helyen felcserélve használták a szavak elsődleges és másod- illetve harmadlagos jelentéseit. A fordítás érdekessége, hogy a Pakisztáni Külügyminisztérium bélyegzője miatt annak ellenére is hivatalos fordításnak minősül, hogy a következőkben a szemléltetés kedvéért bemutatott megoldásokat alkalmazza, amelyek egyébként nyelvészeti szempontú elemzésre alkalmatlanok. Azonban, ha a Nagykövetség diplomáciai felülhitelesítéssel látja el a Pakisztáni Külügyminisztérium bélyegzőjét, úgy az ehhez hasonló fordítás is eljuthat a magyar hatóságokhoz.

- (a) fia, Nemzeti személyi igazolvány száma, Felesége, Általános iskola száma, Tegyenek ünnepélyesen megerősítik és kijelentik,
- (b) hivatalnokok, teljes mértékben ismerik, bizonylatot
- (c) hajtóanyagok/álszenvedő, MR tényleges szülők, s / o
- (d) a mai fiunk éhesen él, még mindig apja vagy egyedül, senki nem vesz részt Pakisztánban
- (e) érett, független, teljes joggal férhessen házassághoz bármelyik lányhoz, saját választása szerint, nincs kifogásunk, és megengedte neki, hogy ezt tegye
- (f) ellenőrizte, tartalma igaz és helyes, a legjobb tudásunk és meggyőződésünk szerint, semmit nem mondtak el vagy rejtettek.

E fordítás a szöveg formaiságát, elrendezését tekintve sem tükrözi az eredetit, *szkoposza* szempontjából valószínűsíthető, hogy funkcióját sem tudja betölteni. Kivéve, ha a hitelesített fordítás pusztá megléte betölti a szkoposzt, azonban ez nem bizonyított.

3.1.3. A fordított korpusz

A fordítási kísérletben három szakfordító és négy fordító- és tolmácsképzőt végző hallgató vett részt, egyikük sem rendelkezett számottevő ismerettel sem Pakisztán, sem a hasonló témájú hivatalos dokumentumok fordítása terén. A kísérlet megkezdése előtt három hallgató áttekintette a szöveget, és problémás pontként jelölte meg a dokumentum címét, a betűszavakat, a címben szereplő általános iskolát, a megfogalmazás módját, a bélyegzőkön szereplő intézmények neveit és tisztviselők beosztását, illetve a teljes dokumentum kiállításának célját is különbözőképp értelmezték.

A kísérlet a résztvevők egyidejű jelenlétével, két csoportban zajlott, külön számítógépeken. A fordítók bármilyen internetes és nyomtatott forrást használhattak, azonban nem egyeztethettek a kérdéses pontokról. Az instrukciók között szerepelt a dokumentum formai reprodukciója, az összes olvasható elem maradéktalan lefordítása az olvashatatlan részek megjelölésével, továbbá az is, hogy külön dokumentumban, vagy a fordításban széljegyzetként jegyezzék le felmerülő fordítási problémáikat, gondolataikat, és hogy melyik forrásban találtak rá a helyesnek vélt megoldásra.

A fordítást átlagosan másfél óra alatt végezték el, hosszabb idő alatt, mint amennyire számítottak. A fordítók anonimitását megőrizve, véleményüket és megoldásaikat F1, F2, F3, F4, F5, F6 és F7 kódok jelölik.

A kutatás a 3.1.1. pontban meghatározott harminckét terminus/egység elemzésére korlátozódik. A címet két kivétellel minden fordító *Eskü alatt tett nyilatkozatként* fordította, F6 fordító azonban *Eskü alatt tett lemondó nyilatkozatot* használt, F7 fordító pedig *Házasságkötési tanúsítványt*. Érdekes, hogy F6 fordító megjegyzése szerint megpróbált a szülők által kényszerített házasságról való lemondásról szóló nyilatkozat hivatalos neve után kutatni, azonban nem sikerült megtalálnia. Ilyen dokumentum valójában nem ismeretes, azonban a fordító valószínűleg elbizonytalanodott az ismeretlen dokumentumtípus lát-

tán, ezért nem volt biztos abban, hogy esetleg rossz módon kereste azt. F7 fordító pedig a szótári jelentések alapján Budaörs város honlapján megtalálta a külföldiek házasságkötéséhez szükséges dokumentumok listáját, és az alapján azonosítva az okiratot konkretizálta a címet. Ő azonban az ügyintézésben egy lépcsőfokkal későbbi okirat nevét találta meg, ez az *Eskü alatt tett nyilatkozat* ugyanis feltétele a házasságkötési tanúsítvány kiállításának, de nem ugyanaz a dokumentum.

Az S/O (son of) rövidítés tekintetében az különböző nézőpontból használt apa és fia megoldások dominálnak, azonban F6 fordító *naszab* megoldása kitűnik a sorból. A fordítói jegyzetből kiderül, hogy egy arab szakos tanulmányban találta meg kifejezést, ahol a leszármazás leírására használták. A szerző a számára is ismeretlen terminus helyességéről kikérte egy pakisztáni személy véleményét, ez alapján e fordítás hibás, mivel a „shajra e nasab” kifejezés a teljes családfát, leszármazást jelenti, továbbá a *naszab* önmagában nem értelmezhető a pakisztáni nyelvhasználatban. F6 fordító a W/O (wife of) rövidítés fordítására is a *naszab*ot adta meg, amely itt sem állja meg a helyét.

A címben szereplő általános iskola változatos fordítási megoldásokat adott a kísérlethez. F1 és F2 fordító *általános iskolának* fordította, F6 *elemi iskolának*, a többi fordító pedig meghagyta a forrásnyelvi változatot. Felmerül annak a valószínűsége, hogy a fordítók számára nem volt egyértelmű, hogy az utca és házszám szerepeltetése mellett milyen jelentősége van az általános iskolának, F6 fordító térképen is igyekezett megtalálni, ezért nem a szakmai kompetencia hiánya okozhatta a cím lefordítását, hanem a kulturális háttérismeret hiánya.

Terminológiai konzisztencia a *Deponents* fordításában egyik fordító munkájában sem figyelhető meg. Az OFFI fordításában a dokumentum neve alapján *eskü alatti írásos nyilatkozatot tevő személyek* a helyes megoldás, a kísérletet elvégző fordítók *nyilatkozattevők*, *felesketett tanúk* és *tanúk* megoldásokat is alkalmaztak, F1 fordító pedig átfogalmazta a mondatot, így kihagyta a kifejezést. F6 fordító különösnek találta, hogy a „szerződést kötő felek” és a tanúk megegyeznek, mégis e megoldás mellett döntött. Talán segített volna a fordítóknak, ha a szöveget távolabbról vizsgálják és az ugyanazokra a személyekre vonatkozó elnevezéseket egységesítik.

A *real parent of* hasonlóan problémás kifejezés, *vér szerinti* és *valódi szülők* szerepelnek a fordítási megoldásokban. F6 fordító megjegyzése szerint gondot okozott a megoldás, mivel a forrásszövegben szereplő *deponents is real Parent of* kifejezés hanyagság vagy az angol nyelv nem megfelelő ismerete miatt hibás.

A *Hungry* (sic!) elgépelését F2 fordító mulatságosnak tartotta és a megbízóval egyeztetné, hogy biztosan Magyarországról van-e szó, F6 fordító pedig csalódottságát fejezte ki miatta. Az elgépelés visszavezethető akár Magyarország ismeretlenségére Pakisztánban, a közel azonos hangalakra, vagy a korábbiakban tárgyalt Mayoral 2014 gondolatmenetre, amely feltételezi, hogy a dokumentumot kiállító személyek nem jártasok a latin betűk használatában, ezért egy szó többféle írásmóddal is szerepelhet (akár egy dokumentumon belül is).

A családi állapotra vonatkozó *he is still bachelor/single neither engaged with any girl in Pakistan* állításnál F3 fordító felvetette a kétértelműséget. Szerinte a pakisztáni ház- és jegyestársra és a Pakisztánban meglévő (de nem feltétle-

nül pakisztáni állampolgárral kötött) házassági vagy jegyességi viszonyra is vonatkozhat. F6 fordító felvetette, hogy az okirat szövegének megfogalmazói nem ismerik eléggé az angol nyelvet egy hivatalos dokumentum megírásához. A *girl* háromszor lány, kétszer nő, egyszer *hajadon* megoldásokban mutatkozott, F4 fordító azonban kihagyta és átfogalmazással *megnősülni* főnévi igenévre cserélte. A forrásnyelvi szövegben a szokatlanul informális kifejezést a legtöbb fordító megtartotta.

A dokumentum következő bekezdésében a szülők engedélyt adnak a házasságkötéshez, a *We have no objection and allowed him to do so.* mondattal. F6 fordítóban kétségek merültek fel a dokumentum céljával kapcsolatban, a kifejezés mód különossége és a kijelentés abszurdnak tűnt számára, felmerült benne, hogy talán humorosnak szánt dokumentumról van, azonban a hivatalos formára tekintettel mégis megtartotta a hivatalos stílust. Fordítása egyedi, a házasságot a *frigy* szinonimával jelölte: *a frigyhez engedélyünkkel hozzájárulunk.*

A bélyegzők tekintetében a fordítások nagyon változatosak. A bélyegzők alakját és elhelyezkedését egy fordító sem reprodukálta, ezért a *bélyegző* szóval és a köznyelvi *pecsét* szinonimával jelezték, hogy nem a szövegtörzshöz tartozó elem fordítása következik. A bélyegzők kör, ellipszis és háromszög alakúak, megkülönböztetésül F1 fordító sorszámával jelölte, F3 fordító a bélyegző alakjával fejezte ki (*körbélyegző, háromszögbélyegő*) F2 fordító pedig a bélyegző elhelyezkedését is hozzáadta a fordításhoz (*pecsét bal oldalt, pecsét a bal oldali pecsétten*). F4 fordító reprodukálta a bélyegzők elhelyezkedését az oldalon, F5 fordító pedig a fordítás végén egy csoportban adta meg az összes bélyegző fordítását. A forma újraalkotása szempontjából nem helyes ez a megoldás, és előfordulhat, hogy a dokumentum hitelességének is része a bélyegzők helyzete a papíron. Anélkül, hogy a fordító erről megbizonyosodott volna, nem volt célszerű ezt a megoldást választania.

A fordításban kétségkívül a hivatalok nevei és tisztviselők beosztásának fordítása okozták a legtöbb dilemmát. Mivel a pakisztáni közigazgatási és igazságszolgáltatási rendszer a magyartól különbözik, illetve működésének megértése és a jogkörök gyakorlásának tisztázása a fordítótól bővebb utánajárást igényel, a helyszínen fordítás és a megrendelő véleményének kimaradása tovább nehezítette a fordítási kérdés megválaszolását.

Az *Advocate High Court* az F1 fordító munkájában *Legfelsőbb Bírósként*, F2-nél *Legfelsőbb Ügyészségként*, F3-nál *felsőbíróági ügyvédként*, F4-nél *Főtörvényszéki ügyvédként*, F5-nél és F6-nál *A legfelsőbb bíróság ügyvédként*, szerepel, F7 fordító pedig kihagyta a fordításból. Sokszínű megoldások születtek a *Magistrat 1st Class* intézménynévre is. F1 fordító olvashatatlanak találta a bélyegzőt, F2 *első fokú igazságügyi tisztviselőként* jelölte, F3 úgyszintén olvashatatlanak találta, F4 *elsőfokú bíróságként* fordította, F5 újból nem tartotta olvashatónak, F6 és F7 fordító pedig kihagyta a fordításból. F3 fordító a teljes dokumentumból a bélyegzők fordítását tartotta a legnehezebb feladatnak. A *Notarised to take Effect in all countries in & out of Pakistan Under International Law* bélyegző a várttal ellentétben egy fordítónak sem okozott gondot, és jegyzetben sem jelölték, hogy a *countries in & out of Pakistan* értelmezése fennakadással járt volna.

A bélyegzők fordításakor két szempont is felmerülhet a fordítóban. Egyrészt, mivel a bélyegzők célja a dokumentum hitelességének bizonyítása, így visszaellenőrizhetőségének biztosítása, dilemmát okozhat, hogy egyáltalán le kell-e fordítani. E szempontból kézenfekvő lehet úgy vélekedni, hogy egy bélyegzőt sem kell a fordítónak lefordítani, mivel csak a célnyelvi dokumentum birtokában a fordítási megoldások sokszínűségére alapozva nehéz feladat lenne feltérképezni, hogy vajon melyik intézmény lehetett a kiállító hatóság, főleg egy távoli és nagyon eltérő kultúrájú ország esetén. A bélyegzők fordításának mégis akkor lehet jelentősége, ha a felhasználó vagy a rendeltetési ország hivatala szempontjából jelentősége van, hogy az okirat milyen jellegű hitelesítésen ment keresztül, ez pedig jó eséllyel kiderülhet a bélyegző szövege alapján.

A fordítói kommentárok alapján valószínűsíthető, hogy fordítók előzetes háttértudás hiányában saját földrajzi ismereteik és a hazai közigazgatási rendszerben szerzett tapasztalatuk alapján alkottak véleményt a forrásnyelvi dokumentumról. Szakirányú tapasztalatuk segített a célirányos internetes keresésben, azonban a megerősített források és a párhuzamos szövegek hiánya megnehezítette munkájukat. A dokumentum *szkoposzá*t az összes fordító szem előtt tartotta, így még a forrásdokumentum komolyságát kétségbe vonó F6-os számú fordító is nagy figyelmet fordított a végeredmény hivatalos stílusára. A fordítók munkáját nagy mértékben segítette volna, ha rendelkeznek releváns háttérismertekkel, fel tudják venni a kapcsolatot a terület szakértőjével, vagy párhuzamos szöveg alapján könnyebb döntést tudnak hozni egy-egy terminus helyességével vagy fogalmazási mód megfelelőségével kapcsolatban.

Kulturális háttérismeretek hiányában születtek hibás megoldások, amelyek nem tudhatók be sem a fordítói szakértelem hiányának – hiszen a könnyen azonosítható elemek esetén megfelelő megoldásokat alkottak – sem a nyelvismeret hiányosságainak, mivel a fordítók megtalálták a célnyelvi megfelelőket, de nem mindig helyesen választották ki a kontextusba illő vagy terminológiailag helyes ekvivalenst. Ez pedig a kulturális háttérismeret hiányával magyarázható.

4. Összegzés

A Pakisztáni Iszlám Köztársaság területén kiállított dokumentumok magyar fordítása a térségből hazánkba érkező személyek dokumentációja szempontjából fontos témakör. A hivatalos személyi dokumentumokban szereplő kulturálisan kötött kifejezések, reálialexémák a magyar fordító számára idegen hatást kelthetnek, a benne szereplő tulajdonnevek, intézménynevek, fogalmazási módok különös kihívás elé állítják a nyelvi szakembert.

A szerző előző tanulmánya Benedek (2019) folytatásaként egy *Affidavit* dokumentum fordítási kísérletét végezte el három szakfordítóval és négy fordító- és tolmácsszakos hallgatóval. A fordítások értékelésének kiindulópontja az OFFI által készített hiteles fordítás, a forrásnyelvi szöveget ezen kívül összevetette egy pakisztáni fordítóiroda által kiadott, valószínűleg géppel készített fordítással is, amelynek érdekessége, hogy számos hibával együtt is eljuthat a magyarországi végfelhasználóhoz. Az esettanulmány egy várhatóan nagyobb

mintán végzett kutatáshoz készült előtanulmány, amely a következő kutatási hipotézist állítja fel: a fordítónak nemcsak szaktudással, de kulturális háttérismeretekkel is rendelkeznie kell a megfelelő fordítás megalkotásához. A megértést segíti, ha a fordító előzetes ismereteket szerez a kiállító ország közigazgatásáról, dokumentumtípusairól, és feltérképezi, hogy milyen eseményt, folyamatot ír le a dokumentum, továbbá milyen jelentősége van a kibocsátó kultúrában.

Az idegen kultúrából származó dokumentum fordítására vállalkozó magyar szakember hasznát veheti a megrendelő kikérdezésének, mivel valószínűsíthető, hogy ő rendelkezik valamilyen ismerettel a szövegben szereplő jelenségekről. Érdemes a kiállító országok minisztériumainak, közigazgatási egységeinek honlapjait meglátogatni, itt tágabb képet kaphatunk a kontextusról és a dokumentum szkoposzaról. Nem lehetetlen vállalkozás telefonon vagy elektronikus levélben felkeresni a kiállító ország magyarországi külképviseletét, hiszen általában magyar asszisztensek segítik az ügyintézkést, akik esetleg jártasok a keresett terminus fordításában. Hasznos lehet internetes szakmai fórumokon érdeklődni, vagy megkeresni az adott kultúrkörből származó, Magyarországon tartózkodó közösség weboldalát. A fordító a messzi kultúrában keletkezett szövegek esetén nehéz, de korántsem lehetetlen feladatra vállalkozik.

Irodalom

- Banczerowski J. 2008. *A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság meta képe a nyelvben és a nyelvhasználatban.* (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához; 86.) Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Benedek E. 2019. Kulturális átváltások pakisztáni hivatalos személyi dokumentumok magyar fordításában. *Fordítástudomány* 21. évf. 1. szám. 43–61.
- Belcsák R. F. 2019. A hitelesítés mint jogilag megalapozott tevékenység. In: Szoták Sz. (szerk.) *Az állami fordítószolgálat 150 éve.* Budapest: OFFI Zrt. 87–126.
- Boóc Á., Dömötör L., Sándor I., Szappanos G. 2006. *A hiteles fordítás és a hiteles tolmácsolás alapvető kérdései.* Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Catford, J. C. 1965. *A Linguistic Theory of Translation. An Essay in Applied Linguistics.* London: Oxford University Press.
- Galli P. 2011. A hiteles fordítás helye a közigazgatásban. In: Dróth Júlia (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás.* Gödöllő: Szent István Egyetem. 59–75.
- Heltai P. 2012. Kultúraspecifikus kifejezések és reáliák. *Fordítástudomány* 15. évf. 1. szám. 32–53.
- Hofstede, G. 1994. *Cultures and Organisations, Software of the Mind.* Paperback edition. London: HarperCollins Publishers.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe.* Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2013. Nyelvi és kulturális aszimmetria a reáliák fordításában. In: Bárdosi V. (szerk.) *Reáliák – a lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 86–91.
- Mayoral, R. 2014. *Translating official documents. (Translation practices explained).* New York: Routledge.
- Mujzer-Varga K. 2007. A reáliafogalom változásai és változatai. *Fordítástudomány* 9. évf. 2. szám. 55–84.

- Mujzer-Varga K. 2009. Honosítás és idegenítés Örkény István Egyperces novelláinak fordításaiban. In: Zimányi Á. (szerk.) *A tudomány nyelve – a nyelv tudománya. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a magyar nyelv évében*. XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Eger, 2009. április 16–18. 500–507.
- Nida, E. A. 1964. *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill.
- Nida, E. A., Taber, Ch. R. 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill.
- Telling D. 2005. Etnokulturémák szerepe a műfordításban. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica* 10. évf. 3. szám. 123–129.
- Vermeer, H. J. 1978. Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie. *Lebende Sprachen*. Vol. 23. No. 3. 99–102.

ELTE BTK

NYELVTUDOMÁNYI DOKTORISKOLA FORDÍTÁSTUDOMÁNYI DOKTORI PROGRAM

Jelentkezés a 2020/2021-es tanévre

A Fordítástudományi Doktori Programot a 2020/2021-es tanév őszi félévében is indítja az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktoriskolájának keretén belül. Olyan jelentkezőket várunk, akik lehetőleg valamilyen idegennyelv-szakos egyetemi végzettséggel rendelkeznek, vagy idegennyelv-tudásukat igazolni tudják, van már némi fordítási és/vagy tolmácsolási gyakorlatuk és érdeklődnek a nyelvi közvetítés elméleti kérdései, valamint és a fordítás és tolmácsolás empirikus kutatása iránt, valamint gond nélkül tudnak angol nyelvű szakirodalmat olvasni. Jelentkezés: március-április, felvételi beszélgetés: május-június. A jelentkezés beadása előtt feltétlenül keresse meg e-mailen vagy személyesen a programvezetőt dr. Klaudy Kingát (klaudy.kinga@btk.elte.hu).

További információ:

- (1) ELTE BTK Doktori és Habilitációs Ügyek Irodája
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A 1. emelet 117.
Tel.: 485 5200/ 5183
Előadó: Kincsi Katalin (kincsi.katalin@btk.elte.hu)

- (2) ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F 1. emelet 3-4.
Tel: 411 6500/5894
Tanszéki előadó: Bertalan Zoltánné (bertalan.zoltanne@btk.elte.hu)
Honlap: www.elteftt.hu

Lexikai kohéziós eszközök változása egy sajtószöveg fordítása és lektorálása során

Klenk Márk

E-mail: klenky1990@gmail.com

Kivonat: A lektorálás során a lexikai kohéziós eszközök megjelenésében bekövetkezett változások vizsgálatával kapcsolatban igen kevés kutatás született eddig. Jelen tanulmány a lexikai kohéziós eszközök számában bekövetkezett változást mutatja be a magyar nyelvről angol nyelvre történő fordítás és lektorálás során egy politikai témájú újságcikk példáján keresztül. A lexikai kohéziós eszközök elemzésének háttéréül Halliday és Hasan (Halliday és Hasan 1976; Hasan 1984) elmélete szolgált. Az eredmények szerint lektorálás során, a fordításhoz képest, nagymértékben megváltozott az ismétlések és szinonimák aránya, a vizsgált korpusz ezért nem igazolja Baker (1993) ismétléskerülési hipotézisét. A lektori és fordítói stratégiákat megvizsgálva megállapítható, hogy a fordítót inkább jellemzi az implicitáció, valamint a mondatfelbontás stratégiája, ezzel szemben a lektor többet explicitál, és törekszik visszaadni az eredeti mondatstruktúrákat. A kutatás eredményei jól példázzák a lektor fordítótól eltérő stratégiáját.

Kulcsszavak: lexikai kohézió, lektorálás, fordítás, lexikai ismétlés, lektori stratégia

1. Bevezetés

Kvalitatív, feltáró jellegű kutatásom célja egy magyarról angolra fordított politikai témájú cikkben a lexikai kohéziós eszközök változásában bekövetkező eltolódások vizsgálata volt. Ennek során három korpuszt hasonlítottam össze, egy forrásnyelvi szöveget, valamint ennek fordított és lektorált változatát. Napjainkban nagy érdeklődés övezi a hírszövegek és politikai szövegek fordításának különböző aspektusú vizsgálatait (Sárosi-Márdirosz 2014, Bánhegyi 2014, Al Majali 2015, Al-Kharabsheh és Hamadeh 2017, Károly 2017), a magyar nyelv viszonylatában azonban kevés kutatás születik. A lektorálás folyamán keletkező lexikai eltolódások elemzése szűk szakirodalommal rendelkezik, pedig ezen lexikai eltolódások vizsgálata a lektori kompetenciára és stratégiára nézve

fontos adatokkal szolgálhat. Mivel a lektor és fordító stratégiájának eltéréseire szeretnék választ kapni, jelen tanulmányban három jelenség vizsgálatára fókuszálok. Először megvizsgáltam azt, hogy a lexikai kohéziós eszközök eloszlása – a forrásnyelvi szöveghez viszonyítva – milyen mértékben változik meg a fordítás folyamata során. Ezután, a lektorált szöveg bevonásával bővíve vizsgálatomat, felmértem, hogy a lektori javítások és beavatkozások milyen mértékben okoznak változásokat ezen kohéziós elemek számában, valamint alátámasztják-e Baker (1993) ismétléskerülési hipotézisét. Végül megvizsgáltam, hogy a változások eloszlásának vizsgálatából következtethetünk-e arra, hogy a fordító és a lektor mennyiben alkalmazott eltérő stratégiát munkája során. Bár e kis korpuszon végzett elemzés alapján általánosítható megállapításokra nem juthatunk, de eredménye hipotézisállításra alkalmas a lektori illetve a fordítói stratégiával kapcsolatban.

Tanulmányom második részében bemutatom a lexikai kohézió kérdéskörével kapcsolatos eddigi kutatásokat, az elemzésem alapjául szolgáló Halliday és Hasan által kialakított taxonómiát és elemzési rendszert, valamint annak 1984-ben Hasan által korszerűsített, és az addigi kutatások alapján több ponton átdolgozott változatát. Ezt követően röviden áttekintem a politikai cikkek műfajára jellemző sajátosságokat, valamint a lektorálással kapcsolatos szakirodalmat. A harmadik részben foglalkozom a kutatás módszereinek felvázolásával, a korpusz bemutatásával, az elemzés menetének bemutatásával, végül a negyedik fejezetben ismertetem kutatásom eredményeit.

2. Elméleti háttér

Egy fordítás csak akkor fog megfelelni a célnyelv normáinak, ha a fordító tisztában van ezekkel a normákkal. A fordított szövegek elemzésével kapcsolatos kutatások azt mutatják, hogy a fordítás eredményeképpen keletkezett szövegek mások, mint az autentikus célnyelvi szövegek. Ez a másság leginkább szöveg-szinten mutatkozik meg (Klaudy 2007: 145).

2.1. A kohézió

A kohéziókutatás célja a szöveg felszínén szövegszervező és szövegösszetartó funkciót betöltő nyelvi elemek vizsgálata. A kulturális és nyelvi rendszerbeli eltérések okán minden nyelv eltérő eszköztárral, más-más mennyiségű és minőségű eszköz segítségével fejezi ki a kohéziós viszonyokat (Károly 2007: 62).

Enkvist meghatározásában a kohézió „a szöveg felszínén található explicit (grammatikailag leírható) kapcsolóelemeket magában foglaló terminus” (Enkvist 1990: 14; ford.: Károly 2010: 322), míg de Beaugrande és Dressler (2000) a kohéziót a szövegszerűség ismérveként tárgyalja. Megfogalmazásukban a kohézió azt fejezi ki, hogy „a szövegfelszín részei, vagyis maguk a hallott vagy látott szavak között milyen kölcsönös összefüggések vannak egy adott szó-sorozaton” (de Beaugrande és Dressler 2000: 24). Halliday és Hasan szerint akkor beszélünk kohézióról, ha egyes elemek megértéséhez a megnyilatkozás

más elemeire is szükségünk van. Elméletük szerint a szövegszerűség ismérve a szövegen belül úgynevezett kötések (*tie*) megléte. Kiemelik, hogy a szövegszerűségnek a kohézió szükséges, de nem egyedüli feltétele (a *necessary though not a sufficient condition*), mivel szöveget a nyelvi rendszer különböző szövegalkotó elemei hoznak létre, ennek a kohézió csupán egy részét képezi (Halliday és Hasan 1976: 298–299). Ők a referenciát, helyettesítést, ellipszist, konjunkciót és a lexikai kohéziót mint különálló kohéziótípusokat különítették el egymástól. A kohéziót a szövegen belüli jelentések kapcsolataiként, a szövegszerűség ismérveként definiálják. A szöveget egységes egésznek tekintik, a nyelvhasználat egységének, szemantikai egységnek. A kohézió nem mondatokat kapcsol össze, hanem a „szöveg egy elemének szemantikai viszonya egy másikhoz, amely elem az elsőnek az értelmezéséhez szükséges” (Halliday és Hasan 1976: 8; idézi Tolcsvai 2001: 25). A kohézió nemcsak a mondatok között, hanem a mondaton belül is jelen van, azonban ez kevesebb figyelmet érdemel, mivel a mondat-szint alatt a grammatikai struktúra fejt ki magasabb szintű összetartó erőt.

Kohéziós eltolódáson azt a jelenséget értjük, amelynek során egy, a forrásnyelvi szövegben jelen lévő kohéziós eszközt a fordító egy másik eszközzel helyettesít, vagy kihagy. A fordítástudományon belül a kohéziós vizsgálatok célja elsősorban ezeknek a kohéziós eltolódásoknak a feltérképezése egyes nyelvpárok esetében (Károly 2012: 304). Blum-Kulka kötelező és választható kohéziós kötésekét különböztet meg egymástól. A kötelező kohéziós kötések a grammatikai rendszerek közötti eltérésekből adódnak, míg a választható kohéziós kötések a célnyelvi szövegalkotási, műfaji és stilisztikai sajátosságokon alapulnak (Blum-Kulka 1986: 304). Véleménye szerint – éppen ezért – csak az opcionális kohéziós kötésekben bekövetkező változásokat kell figyelembe venni, mivel ezek utalhatnak bizonyos tendenciákra a fordítás során bekövetkező kohéziós eltolódással kapcsolatban. Tanulmányában három lehetséges eredményt különböztet meg a kohéziós mintázat változásában a két nyelv között:

1. A kohéziós eszközök célnyelvi mintázata megközelítően azonos az azonos regiszterbe tartozó eredeti célnyelvi szövegek kohéziós mintázatával.
2. A célnyelvi szöveg kohéziós mintázata az azonos regiszterbe tartozó forrásnyelvi szövegalkotási normákat tükrözi.
3. A célnyelvi szöveg kohéziós mintázata mind a célnyelvi, mind a forrásnyelvi normáktól eltér, egy sajátos rendszert formál, az explicitáció folyamatát jelzi.

Jelen tanulmány a lexikai kohéziós eszközök vizsgálatával foglalkozik, így a következő alfejezetben ezek kutatásával kapcsolatos eredményekre térek ki.

2.2. A lexikai kohéziós eszközök eddigi kutatásainak eredményei

A grammatikai elemek által teremtett kohézióval szemben a lexikai kohéziót a szöveg lexikai egységei közötti relációk hozzák létre (Károly 2007: 96). Tanulmányomban az elemzés háttéréül Halliday és Hasan (Halliday és Hasan

1976; Hasan 1984) műve szolgál, akik a lexikai kohéziót olyan kohéziós hálószerűen tárgyalják, mely a lexikai szavakból való választás eredményeként jön létre. Az 1976-os taxonómiában a lexikai kohézió két alfajtajaként az ismétlést, valamint a kollokációt különítették el egymástól. Az ismétlés fogalmát tágan, egy skálán értelmezték, amelynek egyik végén a szó szerinti ismétlés található, a másik végén pedig azon elemek, amelyek általános értelemben utalnak vissza egy korábbi lexikai elemre. Ezen skála két végpontja között helyezkedik el a szinonima, a közel szinonima, valamint a fölérendelt viszonyok (Halliday és Hasan 1976: 276–278). Már ők is hangsúlyozzák, hogy a lexikai kohézió legproblematisabb része a kollokációk kérdése. A kollokációk kohéziós erejét nem egy közöttük fennálló szisztematikus szemantikai kapcsolatból származtatják, hanem abból, hogy ezek az elemek általában együtt fordulnak elő a szövegben. Ugyanezt Károly is kiemeli, „ez talán modelljük legproblematisabb része, mert sok esetben intuíción alapul a megítélés” (Károly 2007: 70). A lexikai kohézió leírására általuk javasolt keretrendszert az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat

Lexikai kohéziós eszközök (Halliday és Hasan 1976: 288 alapján)

Lexikai kohézió típusa	Referenciális kapcsolat
1. Ismétlés	
a) szó szerinti ismétlés	ugyanaz a referens
b) szinonima (vagy közel szinonima)	inkluzív referenciális kapcsolat
c) fölérendelt viszonyok	exkluzív referenciális kapcsolat
d) általános szó	nincs kapcsolat
2. Kollokáció	

Halliday és Hasan (1976) a kohéziós modell ismertetése mellett leírta és illusztrálta is a modell alkalmazásának módját. Az azonban egyes esetekben nehezen volt elhatárolható, hogy az adott lexikai egység milyen kötési kategóriába tartozik, mivel nem szolgáltak pontos definíciókkal egyik kategóriára nézve sem. Hasan 1984-es tanulmányában meghatározta a kohézív harmónia fogalmát és párhuzamba állította azt a koherenciával. Kifejtette, hogy a kohéziós eszközök láncokat alkotnak és ezeken a láncokon belül is előfordulhatnak még további relációk, amelyek a koherenciát erősítik. Abban az esetben tart koherensnek egy szöveget, ha annak elemei összetartoznak a köztük lévő szemantikai kapcsolatok eredményeképpen.

Hasan (1984: 201) megkülönbözteti egymástól az általános szemantikai relációkat és a pillanatnyi, vagyis szövegalapú relációkat. Az általános szemantikai relációk kategóriáját öt csoportra osztja, melyek az alábbiak: ismétlés, szinonima, antonima, hiponímia és meronímia. Ezek a relációtípusok általános érvényűek, túlmutatnak a szöveg keretein. Ezzel szemben a pillanatnyi relációk

szövegfüggő relációnak tekinthetők, a két elem között nincs általános érvényű szemantikai kapcsolat, az az adott szövegkörnyezet függvényében alakul ki. Ezek alapján, az elemzésem alapjául szolgáló lexikai kohéziós elemzési keretrendszert a 2. táblázat szemlélteti. A táblázatban szereplő példák a forrásszöveg, valamint a lektorált szöveg elemzéséből származnak.

2. táblázat

Lexikai kohéziós eszközök kategóriái (Hasan 1984 alapján)

	Általános szemantikai relációk	
	magyar	angol
1. ismétlés	migráns, választás	migrant, election
2. szinonima	kerítés ~ határ	fence ~ border
3. antonima	ellenzéki pártok ~ Fidesz-KDNP	opposition parties ~ governing parties
4. hiponímia	határ ~ kerítés	border ~ fence
5. meronímia	választás ~ szavazat	election ~ polling station
Pillanatnyi (szövegalapú) relációk		
1. azonosság	„... – mondta Orbán Viktor miniszterelnök...” ~ „... – hangsúlyozta a pártelnök-kormányfő”	“... Prime Minister Viktor Orbán said that...” ~ “...the Prime Minister and party president said...”
2. elnevezés	„Egy hazánk van, nincs másik” ~ „Mindenkinek aki meg akarja őrizni Magyarországot magyar országnak, ...”	“We only have a single country, we have no other.” ~ “Everyone who wants to preserve Hungary as a Hungarian country...”
3. hasonlat	vasárnapi sorsdöntő ütközet ~ választás	fateful battle on Sunday ~ election

Halliday és Hasan munkájára építve számos egyéb elemzési rendszert is kialakítottak. A kohéziós eszközök vizsgálatai közül a legnagyobb figyelmet a lexikai ismétlődések szövegalkotó szerepe kapta. A leggyakrabban idézett forrásnak Hoey 1991-es *Pattern of Lexis in Text* című munkája tekinthető, amely a lexikai ismétlés szövegszervező, szövegalkotó munkájáról szól. Hoey abból a felvetésből indult ki, hogy a kohézió inkább lexikai mintsem grammatikai relációk eredményeként jön létre. A lexikai relációkat az ismétlődés különböző szintjeinek tartja, melyek a szövegben összetartozó, egymásra vonatkozó mondatok struktúráját adják meg. Hoey elemzésével különbséget tudunk tenni a szövegben centrális (kulcsfontosságú) és marginális (mellékes) mondatok között. Modellje szerint ezek a centrális mondatok közvetítik a szöveg tartalmát, mivel ezen mondatok között található a legtöbb kapcsolat (Károly 2007: 74–76).

2.3. Ismétlés mint lexikai kohéziós eszköz

A lexikai kohéziós eszközök vizsgálata kapcsán fontos említést tenni még az ismétlések szövegalkotó funkciójáról is. Ahogy Károly is kiemeli: „Bár az ismétlés megítélése ellentmondásos, a lexikai ismétlésnek mint kohéziós eszköznek fontos szövegszerkesztő funkciója van.” (Károly 2011: 11). Míg például a magyar és svéd nyelvben a gyakori szóismétlést általában negatívan értékelik, addig az arab és görög nyelv esetén ez elfogadottnak tekinthető. Baker szerint az ismétlések kerülése univerzális fordítói eljárásnak tekinthető, mivel „az ismétléseket a fordítók vagy kihagyják vagy szinonimákkal váltják fel” (Baker 1993, idézi Klaudy 2007:186). Faludi tanulmányában előzetes feltételezésként emelte ki, hogy ez a jelenség nagy valószínűséggel műfajfüggő, vagy legalábbis léteznek olyan speciális korpuszok, amelyekben ennek ellentéte, az ismétlődésekre való törekvés a jellemző (Faludi 2015). Ezt az állítást alátámaszthatják a szakszövegek körében végzett vizsgálatok. Az egyes szaknyelvek meghatározott terminológiával rendelkeznek, melyek körében alacsonynak tekinthető a szinonimitás. Ha a mondandó pontos és megfelelő átadása a cél, a megértési nehézségek elkerülése érdekében, mind forrásnyelven, mind célnyelven a fordításban, elkerülhetetlen a meghatározott terminológiai egységek ismétlése.

2.4. Műfaji sajátosságok

Az elemzésem tárgyául választott szöveg egy politikai témájú hírszöveg, így az alábbiakban ezen műfajra vonatkozó legfontosabb kutatási eredményeket tekintem át. A politikai szövegek kategóriája igen tágan értelmezhető. Chilton és Schäffner (1997) a politikai szövegeket funkciójuk szerint négy kategóriába sorolja. Az első kategóriába a korlátozó, kényszerítő funkcióval rendelkező szövegek tartoznak. Többek között ide sorolják a kérdésekre adott rögtönzött válaszokat, a napirendi pontok meghatározásait, valamint mások nyelvhasználatának korlátozását is (pl. cenzúra). A második kategóriába az ellenállást, szembenállást és tiltakozást kifejező szövegek tartoznak, mint például a graffiti, szlogenek vagy petíciók. A harmadik kategóriába tartozó szövegek funkciója a palástolás, mely stratégia megnyilvánulhat mind az információ korlátozásában, mind az információt közlő szövegek ellenőrzésében. Végül az utolsó kategóriába a legitimizációs és delegitimizációs funkcióval rendelkező szövegek tartoznak. Ide sorolhatjuk azokat a szövegeket, amelyeknek célja a szavazók akaratának bemutatásával, (politikai) szereplők teljesítményének dicséretével, valamint delegitimizáció esetén negatív fényben való feltűntetésével (Károly 2007: 169–170). Az elemzésem tárgyául választott szöveg ebbe az utolsó kategóriába tartozik.

A hírszövegek leírásának elméletével kapcsolatban Bell (1991; 1998) munkái tekinthetők legmeghatározóbbnak a nemzetközi szakirodalomban. Elmélete szerint a hírszövegek három alapelemből állnak: (a) tulajdonítás (hírügynökség, szerző), (b) absztrakt (főcím, alcím/összefoglalás) és (c) történet (epizódok és események sora), és ezek további elemekkel bővíthetnek (pl. háttér, kommentár, utóesemények) (Károly és Ábrányi et al. 2012: 40). A Bell (1998) által ki-

dolgozott eseménystruktúra-modell segítségével leírható az újságcikkek tartalmi szerkezete, valamint a szövegben megjelenő információk segítségével rekonstruálható az, hogy mi történt a valóságban. A műfajra jellemző sajátosságnak tekinthető a kifejező címadás stratégiája. Tolcsvai a címet a szöveggel kapcsolatos kategóriák közül az egyik legösszetettebbnek tekinti, a címnek kettős funkciót tulajdonít. Az egyik a szövegre mint egészre utaló metatextuális funkció, a másik pedig a tartalmi funkció, amely a szövegre mint tartalmas értelmi egységre utal (Tolcsvai 2001: 325–331). A címek a szövegek kulcsszereplői, ezért mind fordítási, mind szövegtani szempontból érdekes kérdéseket vethetnek fel. Nyelvi, műfaji és kulturális szempontból eltérő variációkat mutatnak, valamint egyedülálló szereppel rendelkeznek a szövegkoherencia megteremtésében is (Károly 2007: 208).

2.5. Lektorálás

Kis és Mohácsi-Gorove (2008: 367) *A fordító számítógépe* című könyvének szöszedetében a lektorálás „a célnyelvi szöveg ekvivalenciájának, egységességének és helyességének ellenőrzése, illetve javítása” meghatározással szerepel. Horváth (2011) disszertációja a lektorálás témakörében öt hipotézis köré szerveződik. Úgy véli, hogy a lektorálás egy sajátos tevékenységnek tekinthető, több szempontból is eltér a fordítástól, ezért a háttérében mindenképpen léteznie kell valamilyen ismeretnek vagy képességnek, amelyek ezt lehetővé teszik. Ezen ismeretek és képességek halmazát lektori kompetenciának nevezi. A gyakorlat azt mutatja, hogy a lektorok a rövid határidők ellenére is több változást ajánlanak végre a fordított szövegeken, mint az a megrendelő számára szükséges lenne. Kiemeli, hogy kevés az olyan lektori változtatás, amely egész tagmondatokat vagy egész mondatokat érintene, ha valami megváltozik a fordításban, az legnagyobbbrészt a szavak és kifejezések szintjén valósul meg. Hangsúlyozza, hogy a lektor feladata a fordító által teremtett ekvivalencia szintjének ellenőrzése, vagyis annak biztosítása, hogy a fordítás ugyanazt a szerepet töltsse be a célnyelvben, mint amit a forrásnyelven is betöltött. Véleménye szerint, a fordításhoz hasonlóan, a lektorálásban is megfigyelhetünk univerzális jelenségeket (Horváth 2011: 22–23). A lektor a lektorálás folyamán azt vizsgálja, hogy a célnyelvi szöveg – az előzetes elvárások alapján – megfelel-e a forrásszövegnek. Fentről lefelé halad, a szöveget makroszinten szemléli, a kész szöveg egészéhez viszonyítja az egyes mondatok nyelvi és tartalmi megfeleléseit, valamint kölcsönös összefüggéseit. Összegezve elmondhatjuk, hogy a lektorálás során a lektor kiindulópontja a célnyelvi szöveg, célja a szöveg értékelése, az ekvivalencia ellenőrzése. Stratégiája globális, a szöveget makroszinten vizsgálja, munkáját jellemzi a saját szemlélet valamint nyelvhasználat erőltetése (Horváth: 2011: 34–36). Ennek némileg ellentmondanak Robin (2014) kutatásai, aki kiemeli hogy a szövszintű kihagyások és betoldások mellett ugyanakkor jellegzetes lektori műveletnek számítanak a mondat szintű beavatkozások is.

3. A kutatás módszertana

3.1. A korpusz

A korpusz egy, a www.kormany.hu weboldalon megjelent politikai témájú cikkből, valamint annak fordított és lektorált változatából áll. Olyan szöveget szerettem volna választani, amelyben a lektor nagy mennyiségű változtatást hajtott végre, mivel ezek a változtatások majd jól fogják szemléltetni a fordítói és lektori stratégiában megjelenő esetleges hasonlóságokat, illetve eltéréseket (lásd 4.1 fejezet). A honlap mindenki számára elérhető, a magyar kormány hivatalos információs honlapja, amely folyamatosan frissülve aktuális híreket, beszámolókat és multimédiás tartalmakat közöl a kormány munkájával kapcsolatban. Az angol nyelvű honlap további célja a külföldi sajtóorgánukok tájékoztatása. A korpusz három részből áll. A magyar forrásnyelvi szöveg (a továbbiakban: FNY) összesen 732 szó, a fordított angol nyelvű szöveg (a továbbiakban: CNY) 1029 szó, továbbá a lektorált angol nyelvű szöveg (a továbbiakban: CNYLE) szószáma 1072 szó. A cikk témája a választás előtti kormányzati kommunikációval kapcsolatos, címe *Sorsdöntő választás következik*, és jó példaként szolgál a Chilton és Schäffner (1997) által definiált legitimizációs funkciójú szövegek kategóriájára. A magyar nyelvű cikk a választások előtt három nappal került publikálásra, a lektorált szöveg pedig a választások előtti napon.

3.2. Az elemzés módszertana

Az elemzés során először tagoltam a forrásnyelvi, valamint a célnyelvi szövegeket, minden mondatot sorszámmal láttam el a későbbi könnyebb azonosíthatóság érdekében. A címet minden esetben az 1-es sorszámmal láttam el. Ezután a 2.2 fejezetben ismertetett Hasan által kidolgozott taxonómia és lexikai kohéziós elemzési módszer alapján mindhárom szövegben megvizsgáltam a lexikai kohéziós eszközöket és összevetettem a magyar nyelvű eredeti szöveget az angol fordított és lektorált változattal. Elemzésem során nemcsak az egyszavas lexikai elemeket vizsgáltam, hanem Károly et al. (2012) alapján, a „lexikai egység” meghatározását alapul véve (vagyis lexikai egységnek tekinthetünk minden olyan egységet, melynek jelentése nem vezethető le egyes alkotóelemeik jelentéséből) a szorosan összetartozó szavak csoportjait is egy egységként kezeltem. Így például a FNY-ben előforduló *kampányzáró rendezvény* és a CNY-ben megjelenő *campaign closing event*, valamint az FNY-ben előforduló *kötelező betelepítési kvóta* és a CNYLE-ben előforduló *mandatory migrant resettlement quota* is egy egységként szerepel a vizsgálatban. Az adatok összegzése után megvizsgáltam a kötéstípusok eloszlásában és gyakoriságában felmerülő különbségeket és feltártam azoknak lehetséges okait. A három korpusz kis méretére való tekintettel statisztikai elemzésre és ellenőrzésre nem volt lehetőség.

3.3. Mintaelemzés

A következőkben három mintán bemutatva szemléltetem az elemzés menetét. Az előző pontban leírtak szerint a szöveget először mondatokra tagoltam és a mondatokat sorszámmal láttam el. A cím minden esetben az 1. sorszámot kapta. Mintaelemzésemben (3. táblázat) aláhúzással jelöltem a kohéziós eszközöket, a kötés típusát pedig zárójelben, alsó indexben a szövegbe illesztettem.

3. táblázat
Mintaelemzés

FNY	CNY	CNYLE
1. Sorsdöntő választás következik 2. Egy hazánk van, nincs másik. 3. El akarják venni az (szin)országunkat. 4. A migránsokat n e k ü n k kell eltartani. 5. Két jövő közül kell (ism)választani: az egyiket Soros (mero)jelöltjei kínálják, a (ism)másikat a Fidesz és a KDNP (mero)jelöltjei képviselik – mondta (megnevezés)Orbán Viktor miniszterelnök Székesfehérváron, a Városház téren.	1. A crucial election will take place 2. We only have a single country, we have none other. 3. They want to take our (ism)country away from us. 4. We will have to support migrants. 5. We have two futures to choose from: one is offered by Soros's (mero)candidates, the (ism)other one is represented by the (mero)candidates of Fidesz and the Christian democrats, (megnevezés)Prime Minister Viktor Orbán said in Városház tér in the centre of Székesfehérvár.	1. We face a watershed election 2. In front of Székesfehérvár City Hall on Friday, (megnevezés)Prime Minister Viktor Orbán said that in the coming (ism)election Hungarians must choose between two futures: one offered by the (mero)candidates of George Soros; and the other represented by the (mero)candidates of Fidesz and the Christian Democrats. 3. The (ism)Hungarians, he (ism)said, have one homeland, and they have no (ism)other – but there are those who want to take their country from them. 4. Migrants would have to be provided for by (ism)Hungarians.

4. Eredmények

A lexikai kohéziós eszközök kvantitatív elemzésének eredményeit és az egyes szövegekben megjelenő kohéziós eszközök számát a 4. táblázat mutatja be részletesen.

4. táblázat

A kohéziós eszközök gyakorisága a magyar forrásnyelvi, az angol célnyelvi valamint az angol lektorált korpuszokban

Lexikai kohéziós eszköz elnevezése	Szöveg		
	FNY	CNY	CNYLE
ismétlés	91	90	108
szinonima	34	29	16
antonima	4	3	2
hiponímia	2	1	1
meronímia	5	6	5
pillanatnyi relációk	17	15	16
Összesen	153	144	148

A lexikai kohéziós eszközök darabszámát tekintve elhanyagolható a különbség az FNY és CNY szövegek között, azonban a FNY és CNYLE szövegek között már számottevőnek mondható. Ez az eltérés leginkább az ismétlések számának növekedésében és a szinonimák számának csökkenésében mutatkozik meg. Jelen elemzés során kapott adatok így sem a fordító, sem a lektor stratégiájára vonatkoztatva nem igazolják Baker (1993) ismétléskerülési hipotézisét, mely szerint a fordítók a célnyelvi szövegalkotás során a lexikai elemek ismétlése helyett inkább a kihagyás vagy a szinonima használatának módszerét választják.

Több esetben megfigyelhető az, hogy a lektor lexikai ismétlést told be a szövegbe olyan helyeken, ahol eredetileg nem az szerepelt. Ezt jól szemlélteti a mintaszövegben ritkított betűvel közölt (FNY 4. mondat, CNY: 4. mondat, CNYLE 4. mondat) példa is. Míg a magyar eredetiben és a fordításban is grammatikai eszköz fejezte ki a kohéziós viszonyt (*nekünk, we*), addig a lektorálás során ezt a grammatikai kohéziós eszközt a lektor lexikai ismétlésre cserélte (*Hungarians*). Ugyanígy, a szinonimák számának csökkenését okozhatta azok ismétlésre cserélése a lektorálás során. A szöveg jellegét tekintve számos szóbeliségre történő utalás található benne (*mondta, emelte ki, hangsúlyozta, közölte* stb.), melyeket elemzésem során szinonimáknak tekintettem. Az 5. táblázat ezen szóismétlések alkalmazását szemlélteti a szövegben az eredetileg szinonima (vagy más kategóriájú elem) használata helyett.

5. táblázat

Szóbeliségre történő utalások alakulása a fordított és lektorált szövegben

FNY	CNY	CNYLE
5. „... – mondta Orbán Viktor miniszterelnök...”	5. “... Prime Minister Viktor Orbán said in ...”	1. “... Prime Minister Viktor Orbán said that...”
11. „... a kommunista rendszer végén álltunk ilyen válaszütnál” – (szin)hangsúlyozta.”	15. “... at the end of the communist regime”, he (szin) stressed.”	12. “at the end of the communist system, he (ism) said.”
15. „Hiába szeretné, még a német kancellárnak sem áll hatalmában a történelem kerekét visszafelé forgatni – fogalmazott a kormányfő.”	18. “Much as she would like, not even the German chancellor has the power to turn back the wheel of history, the Prime Minister said.”	15. “... the Prime Minister said, adding that whether or not she would like to, even the German chancellor does not have the power to turn back the wheels of history.”

Összefoglalva elmondható, hogy a korpuszban nem igazolható az ismétléske-rülési hipotézis. A lektorált CNYLE szövegben nagymértékben megnövekedett az ismétlések száma, míg a FNY és CNY szövegekben az ismétlések és szinonimák száma közel azonos.

4.1. A lektori és fordítói stratégia eltérései

A lexikai kohéziós eszközök darabszámának elemzéséből láthattuk, hogy lektorálás után a lektorált szövegben – részben a szinonimák kárára – nagymértékben megnövekedett az ismétlések száma. Ha mindhárom szövegben megvizsgáljuk a mondatok számát (eredeti: 38 mondat, fordított: 47 mondat, lektorált: 40 mondat) arra a megállapításra juthatunk, hogy a fordítás során megnövekedett mondatszámot a lektorálás folyamán a lektor az eredeti mennyiséghez közelítette. A 6. táblázat mintaszövege is ezt a lektor általi mondatösszevonási stratégiát szemlélteti. A forrásnyelvi magyar részlet három mondatból áll, ezt a fordítási folyamat során a fordító hat mondatban ültette át a célnyelvre, majd a lektor két mondatba vonta össze azt. A mintaszövegben a lektor által elvetett szövegrészeket áthúzással, a betoldott szövegrészeket pedig *pirossal* jelöltem. Klaudy az átváltási műveletek közül a grammatikai felbontás kategóriájába sorolja a fordító által elvégzett, egyetlen forrásnyelvi mondat több célnyelvi mondatra való bontását. Hangsúlyozza, hogy ezt az átváltási műveletet viszonylag ritkán használják a fordítók, a mondatathárok felbontását nem tekinthetjük kötelező átváltási műveletnek, rendszerint a fordító egyéni fordítási stratégiáját tükrözik (Klaudy 2012: 189–190).

6. táblázat

Mondatösszevonások lektorálás során

FNY	CNY+CNLYE
Orbán Viktor szerint ezért mindenkinek el kell mondani, hogy „végre van jövőnk, van mit megvédenünk”. A veszélyek közül a legnagyobbnak a bevándorlást nevezte. „Mi megépítettük a kerítést, megvédtük a déli határt, nemet mondtunk Brüsszelben minden betelepítésre, de a veszély nem múlt el, alig várják, hogy újakezdjék” – fogalmazott, jelezve: 48 óra van arra, hogy ezt újból elmondják mindenkinek.	According to Mr. Orbán, we the Prime Minister, one must therefore tell everyone that „at last we finally have future, and we have something to protect”. He described defend . Of the dangers that exist, he said the greatest is immigration as the number of threat. We:: „we have built the border fence. We protected, we have defended the southern border. We said no, in Brussels to we have rejected every proposal for migrant resettlement of any kind; but the danger is has not over yet. They can hardly passed, and they cannot wait to start begin again”, he said, indicating adding that we have there is 48 hours to in which to once again tell everyone about this one more time.:

A mondatok számának megváltoztatásán, a mondathatárok átalakításán kívül a lektori és fordítói stratégiában még egy feltűnő jelenségre figyeltem fel. Ahogy a 7. táblázatban is látszik, a lektor munkáját inkább jellemzi az explicitáció (*dőlt betűs*) a fordító munkájával szemben. Ezek az explicitációs javítások részben közrejátszhatnak az ismétlések számának növekedésében, mivel több esetben az eddig grammatikai kohéziós kötések (pl. 1. példa) változtatja a lektor lexikai kohéziós kötéseké.

7. táblázat

Példák az explicitációra a fordított és lektorált szövegben

No	FNY	CNY	CNLYE
1	„El kell mondani mindenkinek, hogy az első tízezer bevándorlót még az idén ide akarják <i>telepíteni</i> ”	“We must tell everyone that <i>they</i> want to resettle the first ten thousand immigrants”	“He said that everyone must be told that <i>Brussels</i> wants to resettle the first ten thousand immigrants”
2	„Szerinte azonban most vasárnap győzni <i>fognak</i> .”	“However, in his view, this Sunday <i>they</i> will win.”	“In his view, however, this Sunday the <i>governing parties</i> will win.”
3	„A miniszterelnök szerint a dolgok a kampány végére leegyszerűsödtek.”	“According to the Prime Minister, by the end of the campaign”	“The Prime Minister thinks that in the <i>final stages of the campaign</i> ”
4	„... nemet mondtunk Brüsszelben <i>minden betelepítésre</i> ...”	“... We said no in Brussels to <i>resettlement of any kind</i> ...”	“...in Brussels we have rejected <i>every proposal for migrant resettlement</i> ...”

Ezen eltérések a fordítási és lektorálási feladat eltérő lényegéből adódnak. Ahogy Horváth (2011) is kiemelte, a lektor feladata leginkább a fordító által

teremtett ekvivalencia szintjének ellenőrzése, annak biztosítása, hogy a fordítás ugyanazt a szerepet töltsse be a célnyelvben, mint amit a forrásnyelvben. Vagyis, a lektor mint a célnyelvi szöveg első olvasója, más szemmel tekint a szövegre mint a fordító. Célja az ekvivalencia biztosítása, a célnyelvi műfaji struktúrának, a célnyelvi olvasó elvárásainak való megfeleltetés.

5. Összegzés

Tanulmányomban egy magyarról angolra fordított, politikai témájú sajtócikk példáján keresztül mutattam be a lexikai kohéziós eszközök alakulásának változását a fordítás és lektorálás során. A lexikai kohéziós eszközök tekintetében nagy eltérés volt kimutatható a CNYLE szövegben az ismétlések számának növekedésében, valamint a szinonimák számának csökkenésében mind a FNY, mind a CNY szöveghez képest. Ez megerősíti Robin kutatásait (2014), aki diszsertációjában a lektorált szövegeket elemezve arra a megállapításra jutott, hogy

A lektor [...] az általa gondozott szöveg szókincse és redundanciája alapján dolgozik, akár az általános lektorálási tendenciával szembefordulva végzi a munkáját: ha szükséges, növeli a redundanciát, visszaszorítja az ismétlés-kerülést, csökkenti a szókincs változatosságát, gazdagságát, ezáltal az információs terhet is [...]. (Robin 2014: 114).

A fordítói és lektori stratégia vizsgálata során arra a megállapításra jutottam, hogy a lektori munkát inkább az explicitáció jellemezte, valamint a fordítás során szétbontott mondatstruktúrák újraegyesítése. Az eltolódások számában bekövetkezett változások inkább minőségi szempontból relevánsak, a kohéziós eszközök számában csak elhanyagolható változás volt felfedezhető, így a vizsgált korpusz alapján az ismétléskerülési hipotézis nem bizonyítható. A későbbiekben azonban érdemes lenne ugyanazon fordító-lektor párostól még több szöveg elemzésével bővíteni a korpuszt, annak érdekében, hogy akár statisztikai alapon is igazolható, releváns eredményt kapjunk, mind a kohéziós eszközök használatában bekövetkezett változással, mind a lektori és fordítói stratégia eltéréseivel kapcsolatban.

Irodalom

- Al-Kharabsheh A., Hamadeh N. 2017. Shifts of Cohesion and Coherence in the Translation of Political Speeches. *Advances in Language and Literary Studies* Vol. 8. No. 3. 100–112.
- Al Majali, W. 2015. Discourse Analysis of the Political Speeches of the Ousted Arab Presidents during the Arab Spring Revolution using Halliday and Hasan's Framework of Cohesion. *Journal of Literature, Languages and Linguistics* Vol. 3. No. 10. 35–48.
- Baker, M. 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies. Implications and Applications. In: Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonelli, E. (eds) *Text and Technology: In honour of John Sinclair*. Amsterdam: Benjamins. 233–250.

- Bánhegyi M. 2014. Translation and Political Discourse. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica* Vol. 5. No. 2. 139–158.
- Beaugrande, R. d., Dressler W. U. 2000. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Budapest: Corvina.
- Bell, A. 1991. *The language of news media*. Oxford: Blackwell.
- Bell, A. 1998. The discourse structure of news stories. In: Bell, A., Garrett, P. (eds) *Approaches to media discourse*. Oxford: Blackwell. 64–104.
- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: Venuti, L. (ed) *The translation studies reader*. London: Routledge. 290–305.
- Chilton, P., Schäffner, C. 1997. Discourse and politics. In: van Dijk, T. A. (ed.) *Discourse as social interaction: discourse as social interactions*. vol. 2, Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. London: SAGE. 206–230.
- Faludi A. 2015. Lexikai kohéziós vizsgálat CAT-tel fordított szövegeken: A doménreláció mint a lexikai kohézió eszköze. In: Károly K., Fóris Á. (szerk.) *A fordítás titkos ösvényein: Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 27–44.
- Halliday, M.A.K., Hasan, R. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Hasan, R. 1984. Cohesiveness and cohesive harmony. In: Flood, J. (ed.) *Understanding reading comprehension*. Delaware: International Reading Association. 181–219.
- Horváth P. I. 2011. *A szakfordítások lektorálása*. Elmélet és gyakorlat. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly K. 2010. Az ismétlésről a fordítási univerzálék tükrében. *Magyar nyelv* 106. évf. 3. sz. 322–338.
- Károly K. 2011. *Szöveg, koherencia, kohézió. Szövegtipológiai és retorikai tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Károly K. 2012. A referenciális kohézió a fordítási univerzálék tükrében (referenciális eltolódások a magyar–angol sajtófordításban). *Magyar Nyelvőr* 136. évf. 3. sz. 304–325.
- Károly K., Ábrányi H., Kovalik Deák Sz., Laszkács Á., Mészáros A. É., Seresi M. 2012. Szövegkohézió és sajtófordítás: kohéziós eltolódások a hírszövegek magyar–angol fordításában. *Fordítástudomány* 14 évf. 2. sz. 30–67.
- Károly K. 2017. Logical relations in translation: the case of Hungarian–English news translation. *Perspectives-Studies in Translatology* Vol 25. No 2. 273–293.
- Kis B., Mohácsi-Gorove A. 2008. *A fordító számítógépe*. Budapest: Szak Kiadó Kft.
- Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Klaudy K. 2012. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Robin E. 2014. Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest: ELTE.
- Tolcsvai Nagy G. 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Sárosi-Márdirosz K. 2014. Problems Related to the Translation of Political Texts. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica* Vol. 5. No. 2. 159–180.

Elemzési szempontrendszer terminológiai adatbázisokhoz¹

Tamás Dóra Mária

E-mail: tamas.dora.maria@gmail.com

Sermann Eszter

E-mail: eszter.sermann.lingo@gmail.com

Kivonat: A tanulmány célja egy olyan vizsgálati és minősítési szempontrendszer megalkotása, amely alapján objektív szempontok szerint leírhatóvá, értékelhetővé válnak az online elérhetőségű nagy központi adatbázisok. A jelen kutatás alapját a hazai és a nemzetközi szakirodalom tanulmányozása, konkrét példák elemzése, egyéb adatbázis-osztályozási rendszerek egyes elemeinek alkalmazása, valamint a szerzők korábbi kutatásai képezik. A terminológiai szakirodalomban fellelhető a terminológiai adatbázisok definiálása, jellemzőik összevetése az elektronikus szótárakkal, konkrét adatbázisok leírása, valamint születtek különböző osztályozások, szempontrendszerek is, amelyek azonban nem alkalmasak az átfogó elemzéshez és recenzáláshoz. A tanulmányban az általunk kidolgozott rendszer alapján elemezzük az IATE adatbázist, az Európai Unió intézményeinek terminológiai adatbázisát. Úgy véljük, hogy ezek a szempontok segítségével szolgálhatnak a terminológiai adatbázisok tudatos használatához, a hozzájuk kapcsolódó ismeretek elmélyítéséhez, valamint támpontot nyújthatnak olyan hatékony segédeszközök kidolgozásához, melyek gördülékennyé teszik a szakmai kommunikációt. Segíthetnek abban is, hogy objektív szakmai véleményt lehessen kialakítani és közölni a terminológiai adatbázisokról, akár szóbeli, akár recenzio formájában, és reményeink szerint átfogó jellegével e szempontrendszer még fejlesztési ötleteket is inspirálhat.

Kulcsszavak: fordítói segédeszközök, terminológiai adatbázis, értékelési rendszer, általános jellemzők, technikai paraméterek

¹ A jelen tanulmány kibővített változata *A vizsgálati szempontrendszer online terminológiai adatbázisokhoz* c. közlésre elfogadott tanulmánynak (Sermann és Tamás 2020), valamint átdolgozott változata az *Evaluation system for online terminological databases* című angol nyelven közlésre elfogadott tanulmánynak (Tamás és Sermann 2019).

1. Bevezetés

Az online terminológiai adatbázisok mára hatékony és szinte elengedhetetlen segédeszközzé váltak a helyes szakmai kommunikációs és terminushasználat megvalósulása érdekében. Az adatbázis műfajként a terminológia mint alkalmazott nyelvészeti diszciplína területéhez tartozik, szerkesztésmódjában és tartalmában egyedi jellemzőket mutat. A hármas értelmezésben használt terminológia (elmélet, módszertan és szógyűjtemény) központi kategóriája a fogalom, és ebből következően fogalomközpontú szemléletmódot követ (Bessé et al. 1997, Fóris 2005). Ez tükröződik a terminológia mindhárom területén: visszaköszön az elméleti kutatásokban; megtalálhatjuk a módszertanban a terminusok elemzésekor a fogalmi összehasonlítás folyamatában; s az adatok, szógyűjtemények rendezésében a terminológiai adatbázisokban (Tamás 2018).

Bár létezik számos közös jellemzőjük, mégis mivel más-más konkrét célok megvalósítása érdekében hozzák ezeket létre (nyelvpolitikai célok, vállalati megbízásból vagy nemzetközi szervezetek munkája nyomán), és más-más típusú fogalmakat dolgoznak fel (jogi, gazdasági, orvosi stb.) különböző részletességgel, rögtön láthatjuk, hogy számos pontban különböznek egymástól. Éppen ezért nehézkes egy átfogó, valamennyi szempontra kiterjedő egységesen elfogadott szempontrendszer megalkotása.

A tanulmány célja a szakirodalmi előzmények alapján egy olyan lehetséges, kísérleti jellegű vizsgálati és minősítési szempontrendszer megalkotása, amely alapján viszonylag objektív és átfogó szempontok szerint értékelhetővé válnak az online elérhetőségű nagy központi adatbázisok. A vizsgálati szempontrendszer alapját képezik a nyomtatott és az elektronikus szótárak már kidolgozott minősítési szempontrendszerei (Fóris és Rihmer 2007, Gaál 2012). A szótárak a szerkesztési elveket és a felhasználói felületet tekintve is eltérő megközelítést tükröznek, ezért a terminológiai adatbázisok vizsgálata és minősítése új szempontrendszer kidolgozását kívánja meg. A tanulmány végén az általunk kidolgozott szempontok alapján elemezzük az IATE, az Európai Unió intézményeinek egyesített intézményközi adatbázisát.

2. Szakirodalmi előzmények

A vizsgálati szempontrendszerünk kiindulópontjaként korábbi kutatásaink során megalkottuk a terminológiai adatbázisoknak vizsgálatunk szempontjából releváns definícióját, mely szerint „a terminológiai adatbázis olyan elektronikusan tárolt terminológiai adatok összessége, amely onomasziológiai szemléletet követve készült, megalkotásának előfeltétele az adott szakterület fogalmi rendszerének felvázolása. Egy vagy több szakterület terminusait és a hozzájuk tartozó definíciókat tartalmazza egy vagy több nyelven” (Sermann és Tamás 2010: 113). Összevetettük a terminológiai adatbázisok jellemzőit az elektronikus szótárak jellemzőivel (Sermann és Tamás 2010), és megállapítottuk, hogy az elektronikus szótárak és a terminológiai adatbázisok azonos és eltérő jegyekkel

egyaránt rendelkeznek, az alapvető különbségeket összefoglaltuk (lásd 1. táblázat).

1. táblázat

Összefoglaló táblázat az online elektronikus szótár és a terminológiai adatbázis jellemzőinek összehasonlításáról

(Tamás 2014: 139, Sermann és Tamás 2013 nyomán)

Online elektronikus szótár	Terminológiai adatbázis
szemasziológiai elvek	onomasziológiai elvek
központi eleme: a szó	központi eleme: a terminus által jelölt és a definícióban megjelenő fogalom
jelentéseket sorol fel	az adatokat a fogalomhoz (definícióhoz) rendeli hozzá
többletinformációk: pl. kiejtés (hangszóró ikon), kontextusszótárból kiválasztott példamondatok	többletinformációk: információk: az ekvivalenciaszintről (teljes, részleges ekvivalencia vagy ekvivalencia hiánya), a megadott ekvivalensről (terminus, funkcionális ekvivalens vagy terminusjelölt; címkék mint szabványosított, harmonizált, ajánlott stb.)

A nyomtatott szótárakra vonatkozó szempontrendszerek (Fóris és Rihmer 2007, Fóris 2018) egyebek mellett kiterjednek a szótárral kapcsolatos háttér-információkra, a tartalomra vonatkozó információkra (mega-, makro-, mikro- és mezostruktúra), a tartalmi elemekre (lexikológiai alapok, nyelvészeti információk), valamint a szótár használatára vonatkozó adatokra. A megastruktúra alatt az előszó, használati útmutató, tárgymutató és bibliográfia megléte vagy hiánya, a makrostruktúra alatt a szócikkek szerveződési elvei (pl. alfabetikus vagy tematikus), a mikrostruktúra alatt az egyes szócikkek tagolódása, míg a mezostruktúra alatt az utalási rendszer értendő.

Az elektronikus szótárakra alkalmazható szempontrendszer (Gaál 2012) a segédeszköz jellegéből adódóan egyéb elemekkel is kiegészül, mint a szótár technikai paraméterei, beágyazottsága, valamint a szerkezeti szempontokon belül a keresőmotor jellemzése és a keresési találatok megjelenítése.

A terminológiai adatbázisok esetében megtörtént továbbá konkrét adatbázisok leírása (Tamás 2010, 2014, Sermann 2011, 2019, Novák 2018), valamint születtek különböző osztályozások, szempontrendszerek (Sager 1990, Arntz et al. 2014, Tamás 2014, Schmitz és Drewer 2017), amelyek azonban nem alkalmasak az átfogó elemzéshez az oktatásban és a szakfordítók ismeretének bővítéséhez, továbbá recenziók készítéséhez. A jelen tanulmányhoz az alábbi adatbázis-osztályozási rendszert használtuk fel (lásd 2. táblázat).

2. táblázat

*A terminológiai adatbázisok típusainak kísérleti osztályozása
(Tamás 2014: 111 nyomán)*

Terminológiai adatbázis típusa	Fogalom- központúság	Terminus- autonómia	Adatmezők mennyisége
EGYSZERŰ	érvényesül	nem feltétlenül érvényesül (szólista jelleg)	és/vagy számuk nem éri el a min. mennyiséget (pl. csak terminus és tárgykör)
HAGYOMÁNYOS	érvényesül	érvényesül	min. elvárható számú adatmező szerepel, definíció legalább egy nyelven
ÖSSZETETT (tudásbázis és terminológiai információs rendszer)	érvényesül	érvényesül	min. elvárható számú adatmező szerepel, plusz további ismeretelemek (szövegkorpusz, fogalmi háló)

A fenti osztályozás szerint az egyszerű adatbázisok csoportjába sorolható a Termin adatbázis a magyarországi Igazságügyi Minisztérium terminológiai adatbázisa, amely négy nyelven tartalmaz bejegyzéseket (magyar, angol francia, német), egyszerű táblázatos jellegű, a doménról és aldoménról tartalmaz információkat, esetlegesen a közelmúltban kiegészült magyarázatokkal (ezen belül: forrás, definíció, példamondat), de nem ad meg ennél több adatmező-kategóriát, bár az utóbbi időben ún. magyarázatokkal bővült, amelyek definíciót vagy kontextust tartalmaznak. Továbbá a bejegyzések (entry) a terminusautonómia szempontjából nem jelölik a fő terminust, csupán egy változatot szerepeltetnek.

A hagyományos típusú terminológiai adatbázisok között megemlíthető a bistro (Novák 2013, Tamás 2013), a Bolzano autonóm megye által kezdeményezett és az EURAC Research kutatóközpont által kialakított és fenntartott olasz, német és ladin jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis. A bejegyzések részletesen kidolgozottak, számos adatmező-kategóriát tartalmaznak, legalább egy nyelven megadják a terminus definícióját, kereséskor a találati lista alapján elkülönítve mutatják be az egyes fogalmakat. Az összetett terminológiai adatbázisok között említhetjük meg a fogalmi hálókat vagy szövegkorpuszokat is tartalmazó terminológiai adatbázisokat. A fogalmi háló alkalmazására kiváló példa a WIPO Pearl, amely az ENSZ szervei közé tartozó Szellemi Tulajdon Világszervezetének terminológiai adatbázisa. Tíz nyelven tartalmaz adatokat és a nyelvi keresés mellett fogalmi hálókat alapján is lehetővé teszi a terminusok felkutatását.

A vizsgálati szempontrendszer kialakításához az alábbi adatbázisokat elemeztük részletesen: bistro, DINTerm, Cercaterm, Evronim, EOHS Term, EUSKALTERM, France Terme, IATE, SAPTerm, Termdat, Termium Plus,

Verwaltungsglossar, WIPO Pearl, Termin, UNTERM. Fontos hangsúlyozni, hogy a jelen vizsgálati szempontrendszer a központi, online terminológiai adatbázisok felhasználói felületére terjed ki, nem foglalja magában a terminológusok által készített terminológiai adatbankok (Bowker 2015: 307), egyéni, fájl- vagy szerveralapú terminológiai adatbázisok vizsgálatát, ezek elkészítéséhez szükséges munkafolyamatok leírását, elemzését, komplex terminológiame nedzsmnt rendszerek leírását (Arntz et al. 2014, Drewer et al. 2014, Schmitz és Drewer 2017). Az utóbbi szerzők a mindennapi használat igényeiből indultak ki, a vizsgálati szempontokat kevésbé általánosították kutatási célból.

3. Vizsgálati szempontrendszer online terminológiai adatbázisokhoz

3.1. A központi terminológiai adatbázissal kapcsolatos háttér-információk

Az adatbázishoz kapcsolódó tágabb háttér vizsgálatának kiindulópontjául az adott domén fellelhető terminológiai adatbázisainak áttekintése szolgál. Az esetleges korábbi változatok feltérképezésének nyomán képet kaphatunk arról, hogy milyen történeti előzményekkel rendelkezik a vizsgált adatbázis, illetve arról, hogy továbbfejlesztett adatbázisról van-e szó (például EURODICAUTOM és az IATE viszonya).

Vizsgálható továbbá, hogy létezik-e a terminológiai adatbázisnak kapcsolata más terminológiai adatbázisokkal: szervezeti háttér, adatok átvétele a szervezeten belül, alközpontok (lásd az IATE mint intézményközi adatbázis; Termdat mint a központi Svájci Kancellária és a kantonok adatbázisa, UNTERM mint az ENSZ és segédszervezeti adatbázisa).

Szintén a tágabb háttér leírásának része lehet az adatbázis irányzatok szerinti besorolása. Egyes esetekben az adatbázisok nyelvpolitikai célok megvalósításának céljából állami irányítás mellett születnek (például bistro, Termdat, TermiumPlus, TermCat), más esetekben hatékony fordítói segédeszköz megalkotása a cél fordítói terminológiai adatbázis formájában (például IATE), vagy éppen a szabványosítási folyamat során keletkezett terminusokat teszik nyilvánosan elérhetővé (például DINTerm). Gyakran e célok keverednek is egymással, egyszerre szolgál ki az adatbázis többféle célt.

A terminológiai adatbázis szűkebb hátterének leírásában sorra vehetjük az adatbázis-előállító szervezet jellemzőit: a szervezet típusát, hátterét, országos vagy nemzetközi érdekeltiségét, a szakmai tárgyköröket, a rendelkezésre álló anyagi forrásokat. Megvizsgálhatjuk, hogy az adatbázist előállító szervezet besorolható-e a tipikus adatbázis-előállítói csoportok egyikébe (Tamás 2019a: 267):

- nemzetközi szervezetek (ENSZ – UNTERM, ENSZ WIPO – Wipo Pearl, EU – IATE, Eurotermbank);
- közigazgatási szervek (Svájci Közigazgatási Kancellária – Termdat, Igazságügyi Minisztérium – Termin);

- kutatóintézetek és egyetemek (EURAC Research – bistro);
- fordítóirodák (Kanadai Központi Fordítóiroda – TermiumPlus).

További lépésként megvizsgálhatjuk, hogy milyen célcsoport számára készült az adatbázis (anyanyelvi beszélők számára, többségi vagy kisebbségi státuszú nyelvhasználók, fordítók vagy pedig egy adott szakma képviselői számára, pl. mérnök, jogász, orvos stb.).

Az adatbázis felhasználási céljának szempontjából beszélhetünk továbbá informatív jellegű leíró vagy normatív jellegű előíró típusról (Tamás 2019b: 110).

3.2. A terminológiai adatbázis technikai paraméterei

A technikai paraméterek között fellelhetünk olyanokat, amelyek a külső szemlélő, azaz az online felület felhasználója számára is könnyen hozzáférhetők, míg léteznek olyan jellemzők, amelyekhez az adatbázis belső felületének, létrejöttének háttéréről szóló ismereteket igényelnek. A belső szerkezet ismeretének függvényében írható le, hogy az adatbázis megfelel-e a terminológiai szemléletmód szerint hierarchikus hármass felépítésnek (bejegyzés-nyelvi indexálás-terminus szintje), esetleg szerkezetét tekintve adatbázis-hálózat, egyszerű adatbázis vagy relációs adatbázissal állunk szemben (Sermann és Tamás 2010). Szintén háttérinformációk szükségesek ahhoz, hogy megtudjuk, milyen mértékben hozzáférhető az adatbázis teljes adatállománya, illetve hogy egy vagy több adatállományban és milyen módon tárolják a nyelvi adatokat.

Az online központi adatbázisok általában külön e célra kifejlesztett vizualizációs felülettel rendelkeznek. Léteznek ugyanakkor hibrid megoldások, mint például a dél-tiroli bistro terminológiai adatbázis esete, amelyben a vizualizációs felület mögött lekérhető az SDL Multiterm Trados szoftverben tárolt részletesebb adatok is. A Bécsi Egyetem közreműködésével készült, kb. 700 terminust tartalmazó *Verwaltungsglossar* idén már Excel-, TBX-, pdf-formátumban és SDL Trados Multiterm fájl formátumban és online hozzáférésű Quick Term szoftverrel, sőt applikációként is elérhető. Az egyre modernebb és technológiai szempontból fejlettebb változatoknál figyelmet fordítanak arra is, hogy a felhasználó számára a különböző futtatási platformokon lehetővé tegyék az adatokhoz való hozzáférést, így például okostelefon vagy táblagépek használatával (https://www.wipo.int/reference/en/wipopearl/news/2019/news_0003.html).

3.3. A terminológiai adatbázis tartalmáról szóló információk

3.3.1 Az adatbázis általános jellemzői

A terminológiai adatbázisok általános jellemzőinek vizsgálatához két csoportba helyezve elemeztük a terminológiai szemléletmód érvényesülését és az adatbázisok szerkezetét: külön az átfogóbb, általánosabb és külön a részletekbe menő jellemzőket.

Az első csoportban elsőként az általános, főbb jellemzők közül azt vizsgáltuk, hogy az adatbázis nyelvi adatait valóban a fogalomközpontú szemléletmó-

dot követve dolgozták-e ki. Előfordulhat ugyanis, hogy az adatbázis készítésekor a szemasziológiai (szó vagy más néven nyelvi-jel alapú) szerkesztési szemléletmód keveredik a fogalomközpontú megközelítéssel, és így például a terminusautonómia sem érvényesül (lásd szólista jelleg a Termium Plus esetében vagy szótárlisták SAPTerm adatbázis honlapján) (lásd még Sermann és Tamás 2013, Tamás 2015). A fentiek alapján beszélhetünk kizárólag onomasziológiai vagy szemasziológiai elemeket is tartalmazó terminológiai adatbázisokról.

Az általános jellemzőknél maradvá a másik csoportba a tanulmány 2. fejezet 2. táblázata alapján az terminológiai adatbázisokat a szerkezetük és a bejegyzések kifejtettsége szerint három alcsoportra osztottuk fel: egyszerű, a részletes kidolgozottságú hagyományos és a plusz ismeretelemeket mint szövegtörzset vagy fogalmi hálókat tartalmazó összetett terminológiai adatbázisok.

3.3.2 A terminológiai adatbázisok szerkezetének részletes elemzése

Az adatbázisok szerkezetének részletes vizsgálata több alcsoportra bontható. Ezeket kísérleti jelleggel megfigyeltük a nyomtatott szótárak kategorizálásának (Fóris és Rihmer 2007, Fóris 2018), és összevetettük, hogy mi egyenértékű a mega-, a makro-, a mikro- és a mezostruktúra szintjével a terminológiai adatbázisokban.

Ennek megfelelően a megastruktúra szintjén megvizsgálható, hogy találunk-e a terminológiai adatbázis használatáról szóló információkat, így használati útmutatót, sugót, gyakran ismételt kérdéseket, ismertetőt a terminológiai adatbázis céljáról, a szakterületről, a célcsoportról, a kidolgozási módról, a nyelvek, domének és aldomének, terminusok számáról vagy egyéb tájékoztató szolgáló segédleteket, mint fórum vagy chat-szolgáltatás elakadás esetén (lásd SAPTerm: chat, SAP Community, SAP Help Portal).

Az adatbázisok közlik a szerzői jogi védelemről szóló információkat is. A terminológiai adatbázisok felülete gyűjteményes műnek minősül, így szerzői jogvédelem alatt áll, kifejezetten védett az eredeti jellegű struktúra, az elrendezés módja, így az adatbázisok képernyőképe sem szabadon másolható vagy tehető közzé.

A makrostruktúra szintjén elemezhetők a terminológiai adatbázis által felkínált keresési módok: egyszerű, összetett; ez utóbbin belül terminusok, domén és aldomén szerint, szórészet alapján, továbbá a nyelvi keresés kiegészülhet fogalmi háló alapján (lásd WIPO Pearl) vagy szövegtörzsetben történő kereséssel. Az adatbázisok kínálhatnak különböző előzetes szűrési lehetőségeket, mint pl. a bistro esetében rákereshetünk az egyes jogágakra, nyelvekre és földrajzi használatra (lásd németországi, osztrák vagy svájci német alapján). Az adatbázis felkínálhatja továbbá a keresési módok elmentésének lehetőségét is, illetve előnyt jelenthet a nyelvfelismerés beépítettsége.

A keresés eredményeképpen a legtöbb adatbázis találati listát kínál fel (lásd a Termium Plus esetében nem találunk listát), és megvizsgálható ezen belül a keresési találatok megjelenítése módja, rendezettsége. Már ekkor információt kaphatunk a közölt anyag jellegéről: kizárólag szöveges vagy képi, multimédiás információk is szerepelnek benne. Esetleg keresési lehetőséget biztosít a Google

ábrái között (lásd WIPO Pearl). Előfordulhat, hogy átjárást biztosít más adattállományba (például IATE és EURLEX jogszabálytár, WIPO Pearl és Patenscope szabadalmi adattár).

A mikrostruktúra szintjén az adatmező-kategóriák száma azonnal információt szolgáltat az adatbázis kidolgozottságának részletességéről. Képet kapunk arról, hogy minimális információkat tartalmaz-e vagy egy alaposan kidolgozott, részletezett adattállománnyal állunk szemben, amely mérlegelési lehetőséget biztosít a felhasználónak.

Az adatmező-típusokat vizsgálva szerkesztési szempontból megkülönböztethetők kötelező és fakultatív adatmező-típusok. Mindig fontos kérdés, hogy a definíció helyettesíthető-e például kontextussal.

Annak megállapítása érdekében, hogy a szerkesztési elveknek megfelelően melyek a terminus mellett a legfontosabb adatmező-típusok a szakirodalomra, a szabványokra, a bevált gyakorlatra (lásd Drewer et al. 2014) támaszkodhatunk és figyelembe vehetjük a meglévő terminológiai adatbázisokat (pl. hierarchikus elrendezési mód – bejegyzés, nyelvi indexálás és terminus szint betartása és annak lehetséges vizsgálata, lásd bővebben: Drewer et al. 2014). Arntz et al. (2009:233) szerint például az egyszerű adatbázis adatai: szakterület, nyelv, azonosító szám és egyéb kódok, terminus, nyelvtani jellemzők, definíció, kontextus, megjegyzés, szinonima, szerkesztő adatai, dátum, forrás. Arntz et al (2014: 229–238) már a mai terminológiamenedzsment igényeinek megfelelő komplexebb leírást tartalmaz.

Kétség kívül megállapíthatjuk, hogy a fogalomközpontúság miatt központi helyet foglal el a definíció. Az ekvivalencia nem mindig szerepel külön kategóriaként, emellett gyakori adatmező-típusok az alábbiak:

- terminus státusza (fő terminus, azaz main term or head term, szinonimák külön bejegyzésben vagy sem) és a reláció típusa a kapcsolódó terminusokkal (alá-, fölé- és mellérendeltsége);
- megbízhatóság és validált státusz jelölése;
- különböző címkék használata: földrajzi behatárolás; dokumentumtípus (pl. útlelél lásd Termium Plus); a szövetségi és a kantonális bejegyzéseket „zászló” jelzi (Termdat); elfogadottság (ajánlott, elfogadható, tiltott, szabványosított); a terminológiai bizottság által jóváhagyott (lásd bistro); archaikus használat (lásd IATE: obsolete);
- ábrák és egyéb multimédiás tartalmak;
- nyelvtani jellemzők;
- kollokációk.

A szerkesztési elvek betartásánál nem kizárólag a fogalomközpontúság és terminusautonómia vizsgálható, hanem olyan szempontok is, mint az elementaritás (egy adatmezőben egy adat szerepeltetése), a granularitás (az adatok kidolgozottságának mértéke legyen megfelelő a túl sok alkategória elkerülése érdekében) (Reinke 2012: 102, Arntz et al 2014: 239–241).

Ahogy a terminológiában mint diszciplínában is különböző munkamódszereket és irányzatokat figyelhetünk meg, az adatbázisok felhasználói felületén

is tükröződnek a különböző megközelítési módok. A munkamódszerek szerint a definíciók megjelenhetnek egy nyelven vagy több nyelven is. Lehetséges, hogy minden nyelven ugyanazt a fogalmat határozzák meg (lásd egységesen értelmezett uniós vagy nemzetközi fogalmak), ilyenkor egy nyelven is elegendő a definíció rögzítése, de az is lehetséges, hogy a kontrasztív egybevetés eredményeit hivatottak kiemelni. Az irányzatok szerint más-más adatmező-típus lehet hangsúlyos, például a szabványosítás esetében (lásd DINTerm) a szabványokra utalás, az egységesítés és harmonizáció vagy a fordításorientált terminológia területén a terminusok, funkcionális ekvivalensek vagy terminusjelöltek státuszának jelölése, a kontextus és a kollokációk, a bevett kifejezések megadása vagy a nyelvpolitikai irányzaton belül a kontrasztív fogalmi összevetés (lásd bistro jogi fogalmak). Léteznek ugyanakkor bizonyos nyelvek esetében kifejezetten szükséges adatok (például német esetében a névelők) vagy a tárgykör igényeinek függő adatok (orvosi vagy műszaki területen a képi, multimédiás információk).

A felépítésben az adatmező-kategóriák megjelenítése, az adatmezőben szereplő mennyisége is különbözhet, illetve elrejtethető bizonyos karakterszám felett a szöveg egy része, amely kattintásra jelenik (lásd bistro). Ez megkönnyítheti a bejegyzések áttekinthetőségét.

A mezostruktúra szintjén az utalási rendszer vizsgálható, azaz a belső linkek (a bejegyzéseken belüli linkek, a bejegyzések közötti linkek) és a külső linkek (egyéb webhelyre mutató linkek) megléte és megjelenítési módja. A belső linkek, azaz a bejegyzéseken belüli és a további bejegyzésekre mutató linkek használata a belső utalási rendszer részét képezik, ami más formában, például fogalmi hálók létrehozatalával is megoldható. A külső linkek megjelenítése eltérhet egymástól: megnyitható-e, van-e leírás a tartalmáról (cím, útvonal), milyen típusú külső, állandó vagy eseti linkek használata megengedett (például Google képek, IATE esetében EURLEX, WIPO Pearl esetében Patentscope).

3.4. Az adatbázis használatáról szóló információk

A használatról szóló információkon belül vizsgálható az adatbázis kezelhetősége, felhasználóbarát jellege, az adatok megbízhatósága, frissítése, az adatbázis innovatív jellege és annak társadalmi haszna és szakmai jelentősége.

A felhasználó mindig szívesebben nyúl egy olyan eszközhöz, amely számára könnyen kezelhető, átlátható és gyorsan szolgáltat számára információkat. Az adatbázis kezelhetősége, felhasználóbarát jellege, amelynek a különböző futtatási platformokon is érvényesülnie kell (lásd technikai paraméterek alatt), ebből a szempontból nagy jelentőségű. A közérthetőség érdekében érdemes a rövidítéseket kerülni (például ez volt az egyik legjelentősebb újítás a Termdat jelenlegi és korábbi változata között), fontos a könnyű kereshetőség biztosítása és a megfelelő vizuális elemek használata. Szintén a vizualitás egyik szempontja az adatok megbízhatóságának egyszerű jelölési formája, hiszen hasznos, ha a felhasználó rögtön információval rendelkezik az adatok frissítéséről (rendszeresség, naprakészség). Ez utóbbi összefügg az adatok megbízhatóságával is és a terminológiai adatbázisok minőségével. A minőség megítéléséhez a bejegyzésekben a végeredmény látható, és nem minden esetben egyértelmű, hogy va-

lóban ellenőrzött, validált adatokról van-e szó. Éppen ezért például az IATE esetében megbízhatósági csillagok, a bistro esetében ötös skála használata tájékoztató, ahol a legfelső szintet a szabványosított terminusok képviselik; a WIPO Pearl négyes kategorizálással él.

A megbízhatóságot növelendő fontos a források kiválasztása és megfelelő dokumentálása (például közösségi oldalak kerülése, DOI-azonosítóval ellátott írások mint források preferálása).

Szintén az adatok megbízhatóságához kapcsolódik, hogy milyen szerkesztési módszereket és lehetőségeket alkalmaznak az adott terminológiai adatbázis építéséhez (például szervezeti, belső és külső szakértők, közösségi szerkesztés, egyéni javaslatok leadására biztosít-e lehetőséget). Például az SAPTerm esetében országonként törekednek szakértői hálózat kiépítésére (Tamás 2015), illetve léteznek-e projektjeik egyetemi képzőhelyekkel (lásd IATE és WIPO Pearl). A szerkesztés történhet továbbá egy központi helyen vagy lokálisan és utána a központi adatbázisba betöltve (IATE és az EU fordítószolgálatok, Termdat esetében a központ és kantonok szerint, UNTERM esetében az ENSZ szerveinek adatai). Ez utóbbi esetben gondot jelenthet a duplikátumok kiszűrése (lásd IATE, UNTERM).

Löckinger (2019: 9) az információk kutatási módszereit vizsgálta dokumentumszerkesztők esetében. Online kérdőívek eredményei alapján arra a megállapításra jutott, hogy a felhasználók a minőséget elsősorban a tartalom (naprakészség, szakértelem) és a használhatóság (könnyű kezelhetőség, információk közlési és besorolási módja) alapján ítélik meg.

Az adatbázis innovatív jellege összefügghet esetleg egy újszerű megjelenítési mód alkalmazásával vagy plusz ismeretlemekkel (fogalmi háló, szövegtörzs, oktatófilm, e-kurzus) vagy adatállományok összekapcsolásával (például Google képek, IATE esetében EURLEX, WIPO Pearl esetében Patentscope).

Végül a terminológiai adatbázisok társadalmi hasznáról és szakmai jelentőségéről is érdemes szót ejtenünk. Fontos kérdés, hogy mennyire hasznosítható a terminológiai adatbázis a különböző szakmai csoportok számára, van-e nyelv- és terminológiapolitikai haszna, kínál-e továbbképzési lehetőségeket, e-kurzust, tréninget, workshopot és bedolgozást a terminológiai adatbázis előállítója (pl. Termdat, IATE, WIPO).

4. Az IATE adatbázis elemzése

Az IATE (Interactive Terminology of Europe) az Európai Unió Intézményi Terminológiai adatbázisa úgy jött létre, hogy az uniós intézmények 1999-ben úgy döntöttek, hogy egyesítik az addig külön tárolt adatállományait. 2004-ben nyilvános lett, majd IATE 2 néven 2018 novemberében külsőségeken és tartalmában is megújulva vált a felület elérhetővé a nagyközönség számára. Elődei közé tartozik többet közt az Európai Bizottság korábbi közismert EURO-DICAUTOM terminológiai adatbázisa.

Elsősorban fordítói terminológiai adatbázisról van szó, amely az uniós terminológusok munkáját hivatott támogatni. Fischer (2008) leírja azt a folyama-

tot, melynek eredményeképpen a fordítói megoldások beépülnek az adatbázisba. Az adatbázisban szereplő adatok mérvadók az uniós fordítások készítésekor, az újonnan megjelenő terminusok esetében rögzítési kötelezettség áll fenn. A IATE külső felülete saját fejlesztésű, létezik egy nyilvános és egy belső felülete, viszont a fordítók számára jó hír, hogy adatainak része letölthető (<https://iate.europa.eu/download-iate>).

Az adatbázis az onomasziológiai szemléletmódot a terminusautonómiát betartva tükrözi, felépítését és az adatmezők számát, az adatok kidolgozottságát tekintve hagyományos felépítésű. Megastruktúráját tekintve már a nyitó oldalon részletes adatokat szolgáltat a heti keresések, a terminusok, a bejegyzések, a módosítások számáról. Találunk továbbá információkat az adatbázis háttéréről, a létrejöttéről, a gyakran ismételt kérdésekről, a jogi nyilatkozatról (szerzői jog), a szerkesztők elérhetőségéről. Közvetlen utalás nem szerepel viszont az IATE kézikönyvről, amely egy másik oldalon online elérhető (<https://iate.cdt.europa.eu/iatenew/handbook.pdf>). Jelenleg az adatbázis 7,9 millió terminust tartalmaz 24 modern és latin nyelven.

A makrostruktúrát tekintve lehetőséget nyújt egyszerű és összetett keresésre, ugyanakkor a nyelvfelismerés nem megoldott, a nyelvek kiválasztása továbbra is szükséges, a keresési módozatok azonban elmenthetők. A találati lista tárgykörnként jelöli a keresés eredményét, továbbá ikonok formájában adatot szolgáltat a bejegyzés adattípusairól (pl. definíció megléte). A mikrostruktúra szintjén az adatmező kategóriák a következők: fogalmi azonosítókód, definíció, definíció forrása, származási ország, kereszthivatkozások, terminus, terminus forrása, megbízhatóság, megjegyzés, kontextus, kontextus forrása, szerkesztő intézmény megnevezése. Megengedett a definíció kontextussal való behelyettesítése. Lesznyák (2010) tanulmányából kiderül, hogy a IATE esetében is ugyanaz a három szintből álló, hierarchikus szerkesztési struktúra él, amely megfelel a bevált gyakorlatnak és a legtöbb adatbázis-kezelő szoftver is tartalmaz (lásd SDL Multiterm és Memoq). A mezostruktúra belső és külső linkeket egyaránt tartalmaz.

A megújult adatbázis könnyen kezelhető, vizualizációs felülete felhasználóbarát. A találati lista ikonjaira ráállva felirat jelenik meg. Az adatok rendszeresen frissülnek, amiről a nyitó oldalon statisztikai adatokat láthatunk, illetve a források alatt szerepelnek szerkesztési dátumok. A dokumentáció részét képezi a megbízhatósági csillagok. Az uniós intézmények lehetőséget biztosítanak az egyetemi hallgatókkal való együttműködésre, és annak eredményeiről referenciát adnak. Az IATE adataival mindenképpen fontos forrását és eszközt képezi a tagállamok nyelv- és terminológiapolitikai céljainak megvalósításában.

5. A szempontrendszer hasznosíthatósága, összegzés

A terminológiai adatbázisokra kidolgozott kritériumrendszer négy fő kategóriára épül rá:

- háttérinformációk,
- technikai paraméterek,

- tartalmi információk és
- használatról szóló információk.

Az általunk bemutatott kísérleti jellegű vizsgálati szempontrendszer jól tükrözi, hogy a terminológiai szemléletmód és elvek viszonylag egységes megléte mellett, a terminológia segédeszközeként használt terminológiai adatbázisok jellemzői mennyire széles skálán mozognak, a domének, az irányzatok a felhasználói igényekkel összhangban más-más szerkesztési szempontokat helyeznek előtérbe. Ráadásul az egyes szempontok szorosan összefüggnek egymással, nem mindig különíthetők el egymástól egyértelműen (pl. szerkesztési elvek, dokumentáció, megbízhatóság, minőség). Kétféle nehézségbe botlottunk: egyrészt kevésbé megragadhatók a közös jellemzők, mint a szótáraknál, másfelől egy-egy szempont több helyre is besorolható.

Ezzel együtt azt gondoljuk, hogy az oktatásban, recenziók készítésekor és a fordítók számára a kidolgozott szempontrendszer segít ezen eszközök alaposabb megismerésében és tudatos használatában. A szempontrendszer lépésről lépésre történő alkalmazásával egy eszköznek akár új funkciói is felfedezhetők. Segít abban is, hogy objektív szakmai véleményt lehessen kialakítani és közölni a terminológiai adatbázisokról, akár szóbeli, akár recenzió formájában. Ahogy azt írásunk elején hangsúlyoztuk, a szempontrendszerünk kísérleti jellegű. Maga a műfaj eleve szorosan összefügg a gyakorlati igényekkel, ugyanakkor kreativitásra is lehetőséget biztosít. Reményeink szerint átfogó jellegével e szempontrendszer akár még fejlesztési ötleteket inspirálhat.

Irodalom

- Arntz, R., Picht, H., Mayer, F. 2009. *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag. (6. Aufl.).
- Arntz, R., Picht, H., Schmitz, K-D. 2014. *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim/Zürich/New York: Georg Olms Verlag.
- Bessé, B., Nkwenti-Azeh, B., Sager, J. C. 1997. Glossary of terms used in terminology. In: *Terminology*, Vol. 4. No. 1. 117–156.
- Bowker, L. 2015. Terminology and translation. In: Kocker, H.J., Steurs, F. (eds.) *Handbook of Terminology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 304–323.
- Drewer, P., Pulitano, D., Schmitz, K-D. 2014. *Terminologearbeit. Best Practices 2.0*. Köln: Deutscher Terminologie-Tag e.V.
- Fischer M. 2008. Az európai uniós fordítás és terminusalkotás magyar vonatkozásai. *Magyar Nyelvőr* 131. évf. 4. szám 385–402.
- Fóris Á. 2005. *Hat terminológia lecke*. Pécs: Lexikográfia Kiadó.
- Fóris Á. 2018. *Lexikológiai és lexikográfiai ismeretek magyar (mint idegen nyelv) tanároknak*. Károli Gáspár Református Egyetem. Magyar nyelv-tanári segédkönyvek. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Fóris Á., Rihmer Z. 2007. A szótárak minősítési kritériumairól. *Fordítástudomány* IX. évf. 1. szám. 109–113.
- Gaál P. 2012. Szempontrendszer online szótárak minősítéséhez. *Magyar Terminológia* 5. évf. 2. szám. 225–250.

- Lesznyák. Á. 2010. Az európa uniós intézmények terminológiai adatbázisa: A IATE. *Magyar terminológia* 3. évf. 2. szám. 161–181.
- Löckinger, G. 2019. Fachsprachliche Nachschlagewerke für technische Redakteurinnen und Redakteure – Ergebnisse einer empirischen Studie - eDITion. 15. Jahrgang, 1. Ausgabe. 5–9.
- Novák 2013. A bolzanói bistro olasz–német–ladin jogi terminológiai információs rendszer bemutatása. *Magyar Terminológia* 6. évf. 1. szám. 61–83.
- Novák 2018. *A terminológiai munkafolyamat a minőségi jogalkotásban. Magyar–olasz összehasonlító vizsgálat az alkotmányjogi terminológia területén.* Doktori értekezés. PTE ÁJK.
- Reinke, U. 2012. Terminologiearbeit für und mit Sprachtechnologie. In: Mayer, F., Schmitz, K.-D. (Hrsg.) *Terminologieprozesse und Terminologiewerkzeuge.* Akten des Symposiums. Heidelberg, 19–21. April 2012. Deutscher Terminologie-Tag e.V. Köln: SDK Systemdruck Köln GmbH & Co. KG. 101–118.
- Sager, J. C. 1990. *A practical course in terminology processing.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Schmitz, K.-D., Drewer, P. 2017. *Terminologiemanagement. Grundlagen, Methoden, Werkzeuge.* Berlin: Springer Vieweg Verlag.
- Sermann E. 2011. A terminológiai szabványosítás szerepe a lokalizáció folyamatában. *Fordítástudomány.* XIII. évf. 2. szám. 72–87.
- Sermann E. 2019. Terminológiai adatbázisok mint a nyelvi korlátok áthidalásának eszközei. Magyar nyelven (is) elérhető néhány terminológiai adatbázis tartalmi és szerkezeti vizsgálata. *ACTA HISTORIAE LITTERARUM HUNGARICARUM. ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS* Vol. 34. No. 3. 149–169.
- Sermann E., Tamás D. 2010. Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist? Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly K., Fóris Á. (szerk.) *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 101–115.
- Sermann E., Tamás D. 2013. Elektronikus szótár vagy terminológiai adatbázis? In: Tóth Szergej (szerk.) *Társadalmi változások, nyelvi változások. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged 2012. április 12–14.* Budapest–Szeged: MANYE–Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 450–454. (<http://mek.oszk.hu/11700/11730/>)
- Sermann E., Tamás D. M. 2020. Vizsgálati szempontrendszer online terminológiai adatbázisokhoz. In: Fóris Á., Bölcskei A. (főszerk.) *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben. I. kötet.* Budapest, Akadémiai Kiadó. (Megjelenés alatt).
- Tamás D. 2010. La knowledge base EOHS Term, ossia un vocabolario online creativo. In: Dávid G. Cs., Zelényi A. (szerk.) *Corvinus nyelvi napok, "Kreativitás és nyelv". 2009. szeptember 23–24.* Budapesti Corvinus Egyetem IOK Alkalmazott Nyelvészeti Kutató- és Továbbképző Központ. Budapest: Aula Kiadó. 349–355.
- Tamás D. 2013. Az olaszországi Bolzano autonóm megyében élő kisebbségek jogainak védelméről és a bistro terminológiai projekt létrejöttének háttéréről. *Magyar Terminológia* 6. évf. 1. szám. 41–60.
- Tamás D. M. 2014. *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről.* Fordítástudományi értekezések I. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék.
- Tamás D. M. 2015. Az SAPterm terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly K., Fóris Á. (szerk.) *A fordítás titkos ösvényein. Doktori kutatások Klaudy Kinga*

- tiszteletére II.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 211–230. (http://www.eltereader.hu/media/2018/05/A_forditas_titkos_osvenyein_READER.pdf).
- Tamás D. M. 2018. Miért rögzítsünk jogi szakszavakat terminológiai adatbázisokban? *Magyar Jogi Nyelv.* II. évf. 2. szám. 30–32. (<https://joginyelv.hu/beszamolo-a-jog-es-terminologia-cimu-konferenciarol/>).
- Tamás D. M. 2019a. A IUSterm jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis háttér-munkálatainak tapasztalatairól. In: Szoták Sz. (szerk.) *Diszciplínák találkozása – nyelvi közvetítés a XXI. században.* Budapest: OFFI Zrt. 260–281. (<https://150.offi.hu/kiadvanyok/diszciplinak-talalkozasa-nyelvi-kozvetites-21-szazadban>).
- Tamás D. M. 2019b. *A terminológiai adatbázisok mint a terminológia-stratégia eszközei.* In: Fóris Á., Bölcskei A. (szerk.) *Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvte-rületen.* Budapest: OFFI–L’Harmattan. 105–119.
- Tamás D. M., Sermann E., 2019. Evaluation system for online terminological databas-es. *Terminologija* No. 26., (Megjelenés alatt).

Források

Elektronikus források

- <http://www.eurac.edu/en/research/autonomies/commul/Pages/default.aspx> (Utolsó le-töltés: 2019. augusztus 5.)
- https://www.wipo.int/reference/en/wipopearl/news/2019/news_0003.html (Utolsó letöl-tés: 2019. március 14.)

Terminológiai adatbázisok

- bistro <http://bistrosearch.eurac.edu/> (Utolsó letöltés: 2019. március 14.)
- DINTerm <https://www.din.de> (Utolsó letöltés: 2019. március 14.)
- Cercaterm <https://www.termcat.cat/ca/cercaterm> (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 6.)
- Evronim <http://prevodjenje.mei.gov.rs/evronim/index.php?jezik=engl> (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 5.)
- eohterm www.eohterm.org (Utolsó letöltés: 2019. március 14.)
- EUROTTERMBANK (<https://www.eurotermbank.com/>) (Utolsó letöltés: 2019. au-gusztus 5.)
- EUSKALTERM(<http://www.euskadi.eus/web01-apeuskal/eu/q91EusTermWar/kont-sultajSP/q91aAction.do>) (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 5.)
- France Terme (<http://www.culture.fr/franceterme>) (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 5.)
- IATE <https://iate.europa.eu>; <https://iate.europa.eu/home> (Utolsó letöltés: 2019. már-cius 14.)
- SAPTerm www.sapterm.com (Utolsó letöltés: 2019. március 16.)
- Termdat www.termdat.ch (Utolsó letöltés: 2019. március 15.)
- Termium Plus <https://www.btb.termiumplus.gc.ca> (Utolsó letöltés: 2019. március 14.)
- Verwaltungsglossar <https://www.sprachressourcen.at/verwaltungsglossar/> (Utolsó letöl-tés: 2019. augusztus 5.)
- WIPO Pearl <https://www.wipo.int> (Utolsó letöltés: 2019. március 15.)
- Termin <https://jogi-terminologia.im.gov.hu/> (Utolsó letöltés: 2019. március 14.)
- UNTERM (<http://untermportal.un.org>) (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 5.)

Függelék

Vizsgálati szempontrendszer online terminológiai adatbázisokhoz

I. A központi terminológiai adatbázissal kapcsolatos háttér-információk

A) Tágabb háttér

1. Az adott domén fellelhető terminológiai adatbázisainak áttekintése:
 - történeti előzmények, korábbi változatok, továbbfejlesztett adatbázis
 - diakrón és/vagy szinkrón leírás;
 - kapcsolat más terminológiai adatbázisokkal szervezeten belül és kívül;
2. Irányzatok szerinti besorolás:
 - nyelvpolitikai célok megvalósítása
 - fordítói/fordításorientált terminológiai adatbázis
 - szabványosító

B) Szűkebb háttér

1. A terminológiai adatbázis-előállító jellemzői:
 - a szervezet háttere, országos vagy nemzetközi érdekeltség, szakterület, anyagi források, a szervezet típusa (nemzetközi szervezet, közigazgatási szervezet, kutatóintézet, egyetem, fordítóiroda)
2. Célcsoport:
 - anyanyelvi beszélők számára, többségi vagy kisebbségi státuszú nyelvhasználók
 - fordítók
 - adott szakma képviselői, pl. mérnök, jogász, orvos stb.
3. Felhasználási cél:
 - leíró jelleg
 - előíró jelleg

II. A terminológiai adatbázis technikai paraméterei

A) A szoftver jellege:

- saját fejlesztésű
- hibrid
- forgalmazott szoftver

B) A terminológiai adatbázis hozzáférhetősége

- nyilvános vagy korlátozottan hozzáférhető
- adatok letölthetősége, futtatási platformok (pl. okostelefon, tablet/táblagép)

III. A terminológiai adatbázis tartalmáról szóló információk

A) Az adatbázis fő/általános jellemzői

1. Fogalomközpontúság
 - kizárólag onomasziológiai szemléletet tükröző
 - szemasziológiai elemeket is tartalmazó hibrid jellegű
2. Egyszerű, hagyományos vagy összetett
 - a szerkezeti egységek száma (fogalmi háló vagy szövegtörzs)
 - a bejegyzések kifejtettsége: adatmező-kategóriák típusa és száma

B) Az adatbázis szerkezete részletes jellemzői

1. Megastruktúra
 - használati útmutató és egyéb segédletek: fórum, chat-szolgáltatás elakadás esetén (pl. lásd SAPTerm: chat, SAP Community, SAP Help Portal)
 - szerzői jogi/adatvédelmi információk fellelhetősége (pl. IATE)
 - információk a fogalmak/bejegyzések és a terminusok számáról
 - nyelvek száma (egy-, két- vagy többnyelvű)
 - domének és aldomének száma
 - terminusok száma
2. Makrostruktúra
 - a keresés módjai (egyszerű, összetett – terminusok szerint, domén szerint, szórészet – SAPTerm, a nyelvi keresés mellett fogalmi háló alapján – vagy szövegtörzsben; link révén átváltás más adatállományba)
 - a keresési találatok megjelenítése módja, rendezettsége (találati lista van vagy nincs)
 - a közölt anyag jellege (szöveges, képi, multimédiás információk)
3. Mikrostruktúra
 - az adatmező-kategóriák száma: kidolgozás részletessége
 - az adatmező-kategóriák típusai:
 - kötelező és fakultatív adatmezők (definíció és/vagy kontextus);
 - adatmező-típusok összhangban vannak-e a szerkesztési elvekkel a szakirodalom, ISO, bevált gyakorlat és minták alapján (pl. hierarchikus elrendezési mód – entry/language és term level);
 - a terminológiai adatmodellálás elveinek betartása: fogalomközpontúságon túl a terminusautonómia, a hierarchikus szerkesztési mód, az elementaritás és a granularitás;
 - adatmezőtípusok a munkamódszer szerint: definíció megléte vagy hiánya; definíció hány nyelven szerepel; egy fogalmat mutat be a definíció vagy kontrasztív egybevetés a cél;
 - adatmezőtípusok az irányzatok szerint: szabványosítás, fordítói vagy nyelvpolitikai célok;
 - adatmezőtípusok a tárgykörök igényei szerint (pl. műszaki: ábra);
 - az adatmező-kategóriák megjelenítése és a bejegyzések áttekinthetősége: az adatmező-kategóriák megjelenítésének sorrendje és megnevezése

4. Mezostruktúra

- belső linkek (a bejegyzéseken belüli linkek, a bejegyzések közötti linkek)
- külső linkek (egyéb webhelyre mutató linkek)
- linkek megjelenítési módja (megnyitható link, elérhetőség, tartalom leírása)

IV. A terminológiai adatbázis használatáról szóló információk

A) Az adatbázis kezelhetősége, felhasználóbarát jellege

- közérthetőség
- rövidítések rendszere
- vizuális elemek
- könnyű kereshetőség

B) Az adatok frissítése

- rendszeresség
- naprakészség

C) Az adatok megbízhatósága

- dokumentáció: az erről szóló információk megjelenítése az egyes bejegyzéseknél, annak jelölési formája (megbízhatóság jelölése csillaggal, ikonnal, szöveggel);
- szerkesztési lehetőségek (szervezeti, közösségi szerkesztés, egyéni javaslatok leadására biztosít-e lehetőséget)

D) Az adatbázis innovatív jellege

- plusz ismeretelemeket tartalmaz (fogalmi háló, szövegkorpusz, oktatófilm, e-kurzus)
- megjelenítési módja újszerű vagy sem

E) Az adatbázis társadalmi haszna és szakmai fontossága

- szakemberek köre és típusa
- nyelvstratégiai szempontok érvényesülése
- kínál-e továbbképzési lehetőségeket, e-kurzust, tréninget, workshopot és bedolgozást a terminológiai adatbázis előállítója

Fordító- és tolmácsolók gyakornoki tapasztalatai: elvárások és gyakorlatok

2. rész:

Szinkrontolmácsolás a szükséges képzés nélkül¹

Seresi Márta

E-mail: seresi.marta@btk.elte.hu

Kivonat: Az ELTE Fordító- és Tolmácsoló Tanszékének mesterszakos fordító- és tolmácsolói az első tanév után szakmai gyakorlaton vesznek részt. A gyakorlatok során előfordul, hogy a megbízók olyan feladatok elvégzésére kérik a hallgatókat, amelyekre a képzés nem készítette fel őket. Kérdőíves kutatásban vizsgáltam meg, milyen gyakran kérik a hallgatókat arra, hogy a C nyelvük irányába dolgozzanak vagy szinkrontolmácsoljanak. A válaszokból kiderült, hogy az ilyen kérések nagyon gyakoriak. A hallgatók az esetek túlnyomó többségében elvállalják a feladatot, és elégedettek is a teljesítményükkel, amiben nagy szerepet játszanak a kapott visszajelzések. Kutatásom eredményeit két írásban ismertetem: ebben a cikkben a szinkrontolmácsolással kapcsolatos tapasztalatokat foglalom össze.

Kulcsszavak: fordító- és tolmácsolóképzés, mesterképzés, szakmai gyakorlat, szakmai standardok, szinkrontolmácsolás, felkészülés, visszajelzés

1. Bevezetés

Ez a cikk az *Iránytű az egyetemi tolmácsolóképzéshez* című kötetben megjelent írásom (Seresi 2020) folytatása. Az első cikkben részletesen ismertettem a kutatásom hátterét, de az alábbiakban is összefoglalom mindazt, ami az érthetőséghez szükséges. A kutatás megtervezéséről, illetve az itt nem ismertett eredményeiről az első írásomból lehet részletesebben tájékozódni.

A kutatásomhoz az ELTE Fordító- és Tolmácsoló Tanszékén tanuló hallgatók szakmai beszámolóit adták az inspirációt. A szakfordító- és tolmácsoló mesterszakos hallgatóknak ugyanis a képzés részeként legalább 60 munkaórás szakmai gyakorlatot kell teljesíteniük. Erre a kétéves mesterképzés első tanéve

¹ Ez a cikk az *Iránytű az egyetemi tolmácsolóképzéshez* című kötetben megjelenő cikk (Seresi 2020) második része. Az első részben azt vizsgáltam meg, milyen gyakran kérték a gyakorlaton részt vevő hallgatókat arra, hogy a C nyelvükre tolmácsoljanak vagy fordítsanak.

után kerül sor. Az első évben a hallgatók fordítást és tolmácsolást is tanulnak, ám a második tanévben már specializálódnak vagy az egyik, vagy a másik tevékenységre. A hallgatók jellemzően fordítóirodákhoz, állami intézményekhez vagy nonprofit szervezetekhez mennek gyakorlatra, majd márciusban Power Point bemutató keretében számolnak be az ott szerzett tapasztalataikról. Ez a beszámoló segítséget jelent az elsőéves hallgatóknak a gyakorlati hely kiválasztásában, és nagyon sokszor érdekes vitát is inspirál a munkakörülményekről, valamint a szakmai standardokról.

A 2018–2019-es tanév szakmai gyakorlati beszámolóit hallgatva az a szubjektív érzésem támadt, hogy a hallgatókat viszonylag gyakran kéri a gyakorlatukon olyan feladatok végrehajtására, amelyekre a mesterképzés során nem volt alkalmuk felkészülni. Ennek vagy az az oka, hogy az adott tevékenység eleve nem része a mesterképzésnek (például a szinkrontolmácsolás), vagy az, hogy nem is bátorítjuk a hallgatókat az adott tevékenység (például az A nyelvről C nyelvre történő tolmácsolás vagy fordítás) kipróbálására. Mivel kíváncsi voltam, hogy mennyire megalapozott ez a benyomásom, illetve, hogy ezek a feladatok milyen hatással vannak a hallgatóinkra, úgy döntöttem, hogy kérdőívben kérdezem meg a hallgatókat mindezekről.

Az alábbiakban röviden ismertetem a szinkrontolmácsolás elkezdésével, illetve a pedagógiai folyamatba való bevezetésével kapcsolatos szakirodalmat, majd rátérek a kutatásomra. Röviden bemutatom a használt kérdőívet, majd ismertetem a hallgatók válaszait. Végül megpróbálok tanulságokat levonni és tendenciákat azonosítani, és kijelölöm a további kutatás lehetséges irányait is.

2. Irodalmi áttekintés

A fordító- és tolmácsképzés hagyományai a huszadik század közepe táján alakultak ki, és ezt követően szilárdultak meg (G. Láng 2002, Seresi 2019). Mivel ebben az időben a képzés a nemzetközi intézményekben és magas presztízsű rendezvényeken végzett konferenciatolmácsolásra koncentrált, a képző intézmények tananyagában a nagyszakaszos konszekutív tolmácsolás, valamint a szinkrontolmácsolás szerepelt. Az alábbiakban röviden definiálom ezt a két tolmácsolástípust, majd áttekintem, hogy a szakirodalom mit ír a szinkrontolmácsolás elsajátításáról és a gyakorlásának feltételeiről.

2.1. Definíciók

Konszekutív tolmácsolás esetén a tolmács hosszabb beszédszakaszokat tolmácsol, közvetlenül azok elhangzása után. Ehhez szükség van szisztematikus jegyzetelésteknika használatára is. A szakaszok hossza változó, néhány mondattól 10 percig is terjedhet, de jellemzően 5 perc körüli (G. Láng 2002, Horváth 2012). Régebben előfordult, hogy akár 15-20 perces szakaszokat is kellett tolmácsolni, ami látványos szereplési lehetőséget jelentett a tolmácsoknak. Ma már a közönség és az előadók is jobban szeretik a rövidebb, dinamikusabb szakaszokat (Kalina 2002). A konszekutív tolmácsolás előnye, hogy a tolmács már azelőtt átfogó képet

kaphat az előadó gondolatmenetéről, hogy ő maga megkapná a szót; hosszabb szakaszok esetén pedig megszakítások sem törik meg a logikai összefüggéseket.

Szinkrontolmácsolás során a tolmács fülhallgatón keresztül hallgatja a beszélőt, és ő maga is mikrofonba beszél. Így képes folyamatosan, néhány másodperces lemaradással tolmácsolni az elhangzottakat. A közönség szintén fülhallgatón keresztül hallgatja a tolmácsot. Ehhez szükség van egy megfelelően felszerelt és hangszigetelt tolmácskabinra is. Szinkrontolmácsolás esetén a kabinban 2 tolmács foglal helyet, és az eredeti szöveg nehézségétől függően 20–30 percenként váltják egymást. A szinkrontolmácsolás előnye, hogy gyakorlatilag nem jár idővesztéssel, mivel valós idejű.

2.2. A szinkrontolmácsolás elsajátítása

A szinkrontolmácsolás a huszadik század elején jelent meg, és a nürnbergi perekkel lett általánosan elfogadott. Nincs még száz éve, hogy szinkrontolmácsolásról beszélhetünk, és épp elég jól dokumentált ennek a tolmácsolási módnak a története ahhoz, hogy tudjuk: kezdetben nem léteztek, hiszen nem is létezhettek képzett szinkrontolmácsok. A nürnbergi perekhez például az akkoriban a piacon ismert konszekutív tolmácsok, valamint a többnyelvű laikusok közül válogattak tolmácsokat. A nyugati országokban azonban hamarosan megjelentek a szinkrontolmácsoláshoz kapcsolódó képzések, és az vált elfogadottá, hogy a tolmácsok csak ilyen irányú képzés után üljenek be a tolmácskabinokba (Szabari 2002).

Magyarországon csak a hetvenes évek végén jelent meg a tolmácsképzés, így a szinkrontolmácsolást meghatározó „nagy öregek” generációja formális képzés nélkül, a munka végzése közben tanulta ki a szakmát. Ráadásul ebben az időszakban viszonylag kevesen beszéltek a keleti blokkban idegen nyelveket. Így, amikor tolmácsra volt szükség, nem volt túl sok választási lehetőség: ha valaki magas szintű nyelvtudással rendelkezett, betölthette akár a szinkrontolmács feladatait is. Ennek az időszaknak köszönhető, hogy a szinkrontolmácsolással kapcsolatban kialakult egyfajta misztikus elképzelés, amely szerint ez afféle megfoghatatlan, szinte mágikus készség, amely képzéssel nem elsajátítható. Egy 1999-es felmérés szerint az ország „vezető tolmácsainak” 70%-a még ekkor is mindenféle képzettség nélkül gyakorolta a szakmát (Szabari 2002).

2.2.1. A szinkrontolmács-képzés alapelvei, elsajátítandó készségek

Tagadhatatlan, hogy a tolmácsolás és a szinkrontolmácsolás elsajátítható a gyakorlatban is. A tolmácsképzés azonban abból az elképzelésből indul ki, hogy formalizált, szervezett keretek között, az elődök tapasztalatainak tananyagga sűrítésével ez a tanulási folyamat felgyorsítható, és hatékonyabbá, eredményesebbé tehető (Klaudy 1999, AIIC 2001, Seresi 2016, Seresi 2019). Ennek megfelelően már a huszadik század derekán megjelentek többé-kevésbé rendszerezett írások a konferenciatolmácsolás oktatásának kérdéseiről. Ilyen volt például Herbert könyve is (1952), aki úgy vélte, a szinkrontolmácsokat konszekutív tolmácsokból kell képezni.

A konferenciatolmács-képzés egyik legrendszerezettebb és leginkább meghatározó módszertanát az interpretatív modell alapján dolgozta ki Seleskovitch és Lederer (2002). A modell szerint a legfontosabb készség, amelyet a leendő tolmácsnak el kell sajátítania, az üzenet elemzése: képesnek kell lennie a forrásnyelvi formától elszakadni, és a megértett, elemzett gondolatot a célnyelvre jellemző struktúrákkal visszaadni. Ez kezdetben még akkor is nehéz lehet, ha a beszédpercepció (hallgatás) és a beszédprodukció (tolmácsolás) időben elkülönül, egymást követi. Ezért a tolmácsképzés először rövid „gist recall” gyakorlatokkal kezdődik, amely során legfeljebb 2-3 perces beszédekkel kell a logikai összefüggésekre koncentrálni a célnyelven visszaadni. A beszéd hosszának és összetettségének növelésével, illetve a jegyzetelésteknika bevezetésével érkezik el a képzés a tulajdonképpeni konszekutív tolmácsoláshoz (G. Láng 2002, Seleskovitch és Lederer 2002).

A párizsi iskola egészen odáig megy, hogy a szinkrontolmácsolást csak akkor szabad bevezetni, amikor a konszekutív tolmácsolásban már megbízhatóan megszilárdultak a szükséges mechanizmusok. Ha ezzel kapcsolatban az oktatónak kételyei vannak, Seleskovitch és Lederer azt javasolják, vizsgán mérje fel a hallgatók készségeit. Szerintük ugyanis csak akkor lehet a szinkrontolmácsolást elsajátítani, ha a konszekutív tolmácsolás már kiválóan megy. Ha nem így van, a beszédpercepció és a beszédprodukció egyidejűsége miatt a hallgató nem lesz képes elkerülni a nyelvi interferenciát, és nem biztos, hogy elemző tolmácsolást fog végezni: nagy lesz a kísértés, hogy ehelyett egyszerűen a szó szerinti megfelelők papagájszerű elsorolásával, transzkódolással oldja meg a feladatot (Seleskovitch és Lederer 2002).

Herbert és Seleskovitch nyomdokaiba lépve a legtöbb tolmácsképzéssel foglalkozó írás magától értetődőnek tekinti, hogy konszekutív tolmácsokból képezünk szinkrontolmácsokat. A képzés során a konszekutív módban kialakított készségeket kell átvinni a szimultán módba, bár ezek átvihetőségét tudományosan nem tesztelték vagy bizonyították eddig. Ezért vannak olyan szerzők is, például Setton és Dawrant (2016), akik nem ragaszkodnak hozzá dogmaszerűen, hogy a szinkrontolmácsolás bevezetése előtt a hallgatók mindenképpen mélyedjenek el a konszekutív tolmácsolásban is. Ők úgy vélik, hogy ha rögtön a képzés elején elkezdődik a szinkrontolmácsolás oktatása, több idő jut ennek a nehéz, de nagyon is piacképes tevékenységnek az elsajátítására. De még ők is hangsúlyozzák, mennyire fontos, hogy a szinkrontolmácsolást előkészítő gyakorlatok vezessék be, és hogy kezdetben a gyakorlás oktatói felügyelet és visszajelzés mellett történjen. Ha ugyanis a kezdő tolmácsoló hallgatók oktatói felügyelet nélkül próbálják ki magukat szinkronhelyzetben, a megerőltető feladat hatására még azelőtt hibás mechanizmusokat alakíthatnak ki és szokhatnak meg, hogy a képzésük egyáltalán elkezdődött volna (Setton és Dawrant 2016).

A szinkrontolmácsolás bevezető szakaszának legfontosabb célkitűzése, hogy a hallgatók a megfelelő szintre fejlesszék a figyelemmegosztásukat. Emellett ebben a szakaszban stratégiákat kell kialakítani annak ellensúlyozására is, hogy a konszekutív tolmácsolással ellentétben szinkronban a tolmácsnak azelőtt kell elkezdenie beszélni, hogy kiderülne számára, milyen irányba tart a felszólaló gondolatmenete (Jones 1998, Seleskovitch és Lederer 2002). A képzés to-

vábbi előnye, hogy felkészíti a hallgatókat a szinkrontolmácsoláskor tapasztalható igen nagymértékű stressz kezelésére (Zeier 1997).

2.2.2. A szinkrontolmácsoláshoz szükséges feltételek tudatosítása

A képzés másik fontos feladata, hogy tudatosítsa a hallgatókban, milyen a professzionális viselkedésmód (Setton és Dawrant 2016), illetve milyen munkakörülmények között lehet megfelelő szinkronteljesítményt nyújtani (Seresi 2019). Ahhoz, hogy a tolmácsok a szükséges körülmények biztosítását kérhessék a megbízóktól, tisztában kell lenniük vele, hogy ezekre szükségük van, és esetenként képesnek kell lenniük megindokolni, miért. Ilyen szükséges feltétel például a hangszigetelt, a teremre jó rálátást biztosító tolmácskabin, a megfelelő fülhallgató, az egyénileg állítható tolmácspanel, vagy a teremben jól elhelyezett (és be is kapcsolt) mikrofon.

Ugyanilyen fontos feltétel még, hogy a tolmácsoknak legyen kabintársuk, akivel húsz-harminc percenként válthatják egymást, hiszen harminc perc után mérhetően nő a félrefordítások száma a tolmácsok teljesítményében (Moser-Mercer et al 1998). A kabintárs segíthet a számok és nevek lejegyzetelésében (Chmiel 2008), illetve az esetleges dokumentumok tolmácsolás közbeni nyomon követésében (Rohonyi 2018), vagy bármilyen más felmerülő nehézség megoldásában. Ezt a fajta együttműködést azonban be kell gyakorolni, ahogy azt is el kell sajátítani, milyen viselkedés támogató, és milyen viselkedés zavaró a kabinban (Gile 1995, Chmiel 2008). A kabinba felkészületlenül érkező tolmácsok azonban sokszor még a tolmácspult használatával sincsenek tisztában.

2.2.3. Az oklevél kibocsátása

A képesítő okleveleket kibocsátó tolmácsképző intézmények nem csak a szaktudást adják tovább a hallgatóiknak, hanem „gatekeeper” funkciót is betöltenek, amivel elsősorban az ügyfelek érdekeit és a szakma jó hírnevét kívánják megvédeni. Természetesen vitatható, hogy mennyire jelent garanciát a képző intézmények által kiadott diploma arra, hogy a birtokosa valóban meg fogja állni a helyét a piacon, de az bizonyos, hogy valamilyen szűrésre, a piachoz való hozzáférés valamilyen jellegű ellenőrzésére szükség van. Ezt a korlátozást a legtöbb szakmában (jogász, orvos) vita nélkül elfogadják, azonban a nyelvi közvetítői szakmában még nyugaton sem tartja mindenki indokoltnak.

Ugyanakkor ne felejtjük el, hogy a tolmács felelőssége tevékenységének azonnalításából adódóan igen nagy: az egyszer kimondott szót már nem lehet átszerkeszteni, lektorálni vagy más módon korrigálni. A piacra kilépő tolmács ennek megfelelő szakmai felkészültséggel kell, hogy rendelkezzen (Setton és Dawrant 2016).

2.3. A hallgatók szintje a szakmai gyakorlat teljesítésekor

A szakmai gyakorlaton részt vevő hallgatók egy tanéven keresztül tanulták a konszekutív tolmácsolást. Az első év végén jellemzően még nincsenek azon

a szinten, amit a záróvizsgán elvárunk tőlük. Ilyen értelemben nem teljesítik tehát a párizsi iskola által támasztott feltételt, amely szerint magabiztos kon-szekutív készségek birtokában kellene csak szinkrontolmácsolással próbál-kozniuk.

Ugyanakkor a fentiekben láttuk, hogy a szinkrontolmácsolás történetében nem egyedülálló, hogy valaki szakirányú végzettség nélkül próbálkozzon szink-rontolmácsolással. A hallgatók a mögöttük álló egy év alatt megismerkedtek a tolmácsolás alapelveivel: tudják, mire kell törekedniük, és valószínűleg egy laikusnál sokkal tudatosabban monitorozzák is a teljesítményüket. Ezenkívül a megbízóik is tisztában voltak vele, hogy nem „kész”, képzett tolmácsokkal van dolguk, hanem szakmai gyakorlatukat töltő hallgatókkal.

3. A kutatás ismertetése

A 2018–2019-es szakmai gyakorlati beszámolók meghallgatásakor három na-gyon egyszerű kérdés merült fel bennem: Milyen gyakran kérik a hallgatókat a jelenlegi szakmai standardokkal szembemenő gyakorlatra? Mennyire tudnak megbirkózni az ilyen feladatokkal? Milyen hatással vannak rájuk az ilyen felada-tok?

3.1. A kérdőív összeállítása

Mivel nem volt sok kérdésem és a kutatásomat gyors pillanatfelvételnak szán-tam, úgy döntöttem, hogy a kérdőívet a lehető legegyszerűbben állítom össze, a lehető legkevesebb kérdéssel. Ebből következően azonban nem kérdeztem rá bizonyos tényezőkre, amelyek az eredmények összesítésekor mégis relevánsnak tűntek. Ezekre a tényezőkre az elemzés során részletesen ki fogok térni.

Az érintett tanévben összesen 59 hallgató számolt be a szakmai gyakorla-táról: 20 tolmácsszakos és 39 fordító szakos. A hallgatók azonban nem csak a specializációjuk mentén vannak csoportokba osztva, hanem B nyelvük szerint is, amely ebben az évben lehetett angol, német, francia vagy kínai. A tanszéken tanító kollégák segítségével papíralapú kérdőíveket juttattam el az összes nyelvi csoporthoz, és ezekből 48-at kitöltve vissza is kaptam.

Mivel egy hallgató több gyakorlati helyen is járhatott, és egy gyakorlati hely több hallgatót is fogadhatott, úgy döntöttem, hogy az eredmények elemzése-skor alapegységként az „egy hallgató egy gyakorlati helyét” fogom használni. Tehát, ha egy hallgató három gyakorlati helyen is volt, az három egységnek fog számítani, míg ha két hallgató volt azonos gyakorlati helyen egyszerre vagy egymás után, az is két egységnek számít majd. A hallgatók és a gyakorlati he-lyek névtelenségének megőrzése mellett ez tűnt az egyetlen átlátható megol-dásnak – a névtelenséghez pedig a vizsgált gyakorlatok vitathatósága miatt is ragaszkodtam.

3.2. A kérdőív kiosztása, első adatok

Az elkészült kérdőívet 2019. március 13-án pilot formában két volt MA hallgatónkkal tölttettem ki. Ekkor nem ütközött ki a kérdőívben semmilyen hiba, így az elkövetkező két hétben megkértem a kollégáimat, hogy osszák ki a véglegesített kérdőívet a nyelvi csoportjaikban. Összesen 48 kérdőívet kaptam vissza.

A kérdőívekben nem kérdeztem rá, hogy a kitöltő fordító vagy tolmácsszakos volt-e, mivel a gyakorlatokon gyakran mindkét szerepet be kell tölteniük, illetve a tolmácsszakosoknak nem mindig sikerül tolmácsolási gyakorlatot találni. Így csak a hallgatói létszám alapján sejthető, hogy a kitöltők között megközelítőleg kétszer annyi fordító szakos lehetett, mint tolmács.

Arra sem kérdeztem rá, hogy mi volt a kitöltő nyelvkombinációja. Ugyanakkor a kérdőívek áttekintései feltűnt, hogy az angol C-vel rendelkező hallgatókat gyakrabban kérték, hogy C nyelvükre dolgozzanak. Ezt annak köszönhetően tudtam megállapítani, hogy a kitöltött kérdőíveket a B nyelvek szerint szétválogatva kaptam meg segítőkész kollégáimtól. Fontos tudni, hogy minden mesterszakos hallgatónknak szerepel az angol nyelv a nyelvkombinációjában, tehát ha nem ez a B nyelvük, akkor minden esetben angol C-vel vesznek részt a képzésben. Ezért tudtam angol C-s és nem angol C-s hallgatókra szétbontani a mintát annak ellenére, hogy a C nyelvre a kérdőívben nem kérdeztem rá.

Összesen 17 olyan hallgatótól kaptam vissza kérdőívet, akitől egyetlen gyakorlati helyén se kértek se azt, hogy a C nyelvére dolgozzon, se azt, hogy szinkrontolmácsoljon. Ez azt jelenti, hogy a hallgatóink 2/3-ával előfordult, hogy olyat kértek tőlük, amihez nem volt meg a szakmai felkészültségük. A továbbiakban ugyanakkor már nem az egyes hallgatókra lebontva fogom az eredményeket elemezni, hanem a korábban definiált alapegység szerint (1 hallgató 1 gyakorlati helye).

Mielőtt rátérnék az eredmények részletes ismertetésére, ki szeretnék térni a koherencia hibákra is. Előfordult például, hogy a válaszadó azt írta, hogy egyetlen gyakorlati helyen volt, de három helyen is kértek szinkrontolmácsolásra – amivel kapcsolatban semmilyen további kérdésre sem válaszolt. Az ilyen esetekben azt a választ valószínűsítettem, amire az adatok többsége utalt – a fenti példában az első kérdésre adott válasz és az utolsó kérdések átugrása azt tette valószínűvé, hogy valójában egyetlen helyen sem kértek szinkrontolmácsolásra, csak rossz négyzetbe húzta az x-et. Hasonlóan utólag korrigáltam annak a két hallgatónak a válaszát, akiknek a kérdőívéből az tűnt ki, hogy nem C nyelvre, hanem C nyelvről dolgoztak valójában.

Összesen 4 hibás kérdőív volt: kettő a gyakorlatok számát jelölte egyszer rosszul, bár két másik adat összececsengett, kettő pedig a C nyelvi irányt írta fordítva. Egy ötödik kérdőívben nem volt teljesen világos, hogy a hallgató tolmácsolásról vagy szinkrontolmácsolásról beszél-e, mivel arról panaszkodott, hogy általában nem szeret mások előtt beszélni (míg a szinkrontolmácsolás jellemzően kabinban, és nem „mások előtt” történik), de mivel nem volt más adat, amit figyelembe lehetett volna venni, úgy döntöttem, elfogadom a válaszát, miszerint valóban szinkrontolmácsolásra kértek fel.

3.3. A hallgatók válaszai

Az alábbiakban részletesen elemezem azokat a válaszokat, amelyeket a hallgatók a szinkrontolmácsolással kapcsolatos kérdésekre adtak. Mielőtt rátérnék a kérdések egyenkénti ismertetésére, az 1. táblázatban összefoglalom, milyen gyakran kérték meg a hallgatókat arra, hogy szinkrontolmácsoljanak, annak ellenére, hogy erre a képzés során még nem készítettük fel őket.

1. táblázat

Felkérés szinkrontolmácsolásra

B nyelv	Összes gyakorlati hely	Megkérték rá	Megtette	Elégedett volt	Pozitív élmény volt
Angol	31	3	3	3	3
Német	17	1	1	0	1
Francia	18	6	5	4-5	4-5
Kínai	2	0	0	0	0
Összesen	68	10	9	7-8	8-9

Összehasonlításként érdemes megemlíteni, hogy a 68 gyakorlati hely majdnem felén, 32 helyen kérték a hallgatókat arra, hogy a C nyelvük irányába dolgozzanak, ezt 29 hallgató meg is tette, és ebből 27 elégedett is volt a teljesítményével (Seresi 2020). Ehhez képest az 1. táblázatban sokkal kisebb számok szerepelnek. Ennek természetes magyarázata az, hogy a piacon vélhetőleg eleve kevesebb igény van szinkrontolmácsolásra, mint írásbeli fordításra, illetve hogy a fordító szakos hallgatók vélhetően eleve olyan gyakorlati helyeket választottak, ahol a tolmácsolás igénye fel sem merült, vagy ahol előre tisztázták, hogy ők csak írásban szeretnének dolgozni.

A gyakorlati helyek 15%-ában kérték a hallgatókat szinkrontolmácsolásra, és csupán egy esetben mondott a felkért hallgató nemet. Sajnos nem kérdeztem rá, melyik kitöltő volt tolmácsszakos, illetve melyik gyakorlati helyen kellett kifejezetten tolmácsolni. Ugyanakkor az évfolyam összetételét ismerve feltételezhetjük, hogy a gyakorlati helyek megközelítőleg 30%-át tolmácsszakos hallgató töltötte be, vagyis őket az esetek felében kérhették fel szinkrontolmácsolásra. Ez az arány nagyon hasonló a C nyelvre végzett munkára felkért arányához, de még egyszer szeretném hangsúlyozni, hogy ez a feltételezés pusztán spekuláción alapszik, a megerősítése mindenképpen további kutatást igényelne.

A szinkrontolmácsolással kapcsolatban a minta nagysága miatt (10 gyakorlati helyen kértek ilyet, és 9 esetben teljesítették a hallgatók) nem biztos, hogy érdemes nyelvek szerint tovább bontani az adatokat. Feltűnő, hogy a francia B-s hallgatókat igen gyakran kérték fel erre a tevékenységre, ami azonban ma-

gyarázható azzal is, hogy esetleges baráti társaságok azonos vagy hasonló gyakorlati helyekre mentek (amiről nincs adat).

Az élmény megítélésével kapcsolatban felmerült némi ambivalencia is: egy hallgató jelezte, hogy volt, amikor elégedett volt a szinkronteljesítményével, és volt, amikor nem, egy másik hallgató pedig azt, hogy egyszerre volt pozitív, inspiráló, illetve elbátortalanító és negatív tapasztalat a szinkrontolmácsolás. Ez az érzelmi szélsőségesség a szinkrontolmácsolással kapcsolatban más formában is megjelent. Ugyanakkor, ha mindenkit beleszámítunk az elégedettek, illetve a pozitív élményt megélők közé, akik beszámoltak ilyenről is, elmondhatjuk, hogy a szinkrontolmácsolást kipróbálók 89%-a elégedett volt a teljesítményével, és 100% számára pozitív, inspiráló (is) volt a tapasztalat. A szinkrontolmácsolással kapcsolatban egyetlen hallgató sem nyilatkozott úgy, hogy érzelmileg hidegen hagyta volna.

A továbbiakban azokra a hallgatókra fogok koncentrálni, akik kipróbálták a szinkrontolmácsolást a szakmai gyakorlatuk során. Ugyanakkor érdekes azt is megemlíteni, hogy összesen 5 olyan gyakorlati hely volt, ahol a hallgató mindkét vizsgált feladatot, vagyis a C nyelvi irányba végzett munkát és a szinkrontolmácsolást is kipróbálta. Ezek a hallgatók a C nyelvre végzett munkát egységesen pozitív élménynek élték meg, és teljesítményükkel is elégedettek voltak. A szinkrontolmácsolással kapcsolatban azonban egyikük elégedetlen volt, és negatív élményként élte meg, egy másik hallgató pedig elégedett és elégedetlen is volt a teljesítményével, de összességében pozitív élményként élte meg.

Azokat a hallgatókat, akik nemet mondtak a C nyelv felé végzett munkára, egyik gyakorlati helyükön sem kérték szinkrontolmácsolásra. Azt az egy hallgatót ugyanakkor, aki az egyik gyakorlati helyén elutasította a szinkrontolmácsolást, mindkét gyakorlati helyén kérték, hogy dolgozzon C nyelvre (Seresi 2020). Ezt mindkét helyen elfogadta, teljesítményével elégedett volt, az élményt pozitívan élte meg. Ezek az adatok azt sugallják, hogy a hallgatók nem feltétlenül mondanak mindenre egységesen igent vagy nemet: eltérő módon mérlegelik és ítélik meg az egyes feladatokat, illetve az azokban nyújtott teljesítményüket.

A 2. táblázatban azt foglalom össze, hogy a hallgatók mivel indokolták, elégedettek voltak-e a teljesítményükkel szinkronban. Egy-egy kérdőívben több indoklás is olvasható volt.

2. táblázat

Szinkronteljesítmény: az elégedettség vagy elégedetlenség okai

Elégedett volt a szinkronteljesítményével?	Miért?	Említések száma összesen
Igen (7 hallgató)	Megfelelő felszerelés volt.	1
	Értettem a témához.	1
	Összeszedett volt a csapat.	1
	Sokat készültem rá.	2

Elégedett volt a szinkronteljesítményével?	Miért?	Említések száma összesen
Igen (7 hallgató)	Biztosítottak anyagot a felkészüléshez.	1
	Sokat tudtam gyakorolni.	1
	Kritikus természetű hallgatótól nem érkezett negatív visszajelzés.	1
	Kihívás volt, de jól sikerült.	1
	Átment az üzenet.	1
	Tanulhatok a hibáimból.	1
Igen is és nem is (1 hallgató)	Kihozta magamból a maximumot a lehetőségekhez képest.	1
	Nem biztosítottak megfelelő körülményeket.	1
Nem (1 hallgató)	Nagyon fel kell készülni.	1
	Nagyon összeszedettnek kell lenni.	1
	Nem szeretek szerepelni.	1

A hallgatók indoklásaikban legfontosabb tényezőként a felkészülés, a megbízók által biztosított körülmények és a visszajelzés fontosságát hangsúlyozzák. Felmerül továbbá szempontként a munka kézzelfogható eredménye (megvalósult a kommunikáció), valamint a kihívást jelentő feladat sikeres teljesítése felett érzett elégedettség.

Végül a 3. táblázatban azt tekintem át, milyen érzelmi útravalót jelentett a hallgatóknak a szinkrontolmácsolás. Ebben a táblázatban azt tüntetem fel, hogy az adott indoklás összesen hány kérdőívben szerepelt, és ebben az esetben is akadt olyan kérdőív, amelyre több indoklást is írtak a hallgatók.

3. táblázat

Szinkrontolmácsolás kipróbálása: az érzelmi benyomások okai

Milyen érzelmi benyomást tett Önre a szinkrontolmácsolás kipróbálása?	Miért?	Említések száma összesen
Pozitív, inspiráló, önbizalom-növelő (7 hallgató)	Ismertem a témát.	1
	Jó volt a felszerelés.	1
	Tudtam, hogy amikor rosszul sikerült, az azért volt, mert nem biztosítottak megfelelő körülményeket.	1

Milyen érzelmi benyomást tett Önre a szinkrontolmácsolás kipróbálása?	Miért?	Említések száma összesen
Pozitív, inspiráló, önbizalom-növelő (7 hallgató)	A tolmácsolásom nélkül a közönség semmit sem értett volna. Hozzásegítettem őket a megértéshez.	2
	Rájöttem, hogy nem olyan nehéz, mint amilyennek gondoltam.	1
	Felemelő / jó érzés volt, amikor jól sikerült.	3
	Fáradtság helyett azt éreztem, hogy felpörgetett.	1
	Izgalmas volt a helyzet kiszámíthatatlansága.	1
	Kiderült, hogy 60 percig is képes vagyok koncentrálni, ha muszáj (sic).	1
	Pozitív visszajelzést kaptam. A közönség hálás volt.	2
Pozitív és negatív is egyszerre (1 hallgató)	Volt, hogy éreztem, nem sikerült jól, és sajnáltam a közönséget, hogy csak ilyen tolmácsolást kap.	1
	Pozitív visszajelzést kaptam.	1
Negatív, elbátortalanító hatása volt (1 hallgató)	Túlságosan befolyásol, mások mit gondolnak rólam.	1
	Többet kellene emberek előtt beszélnem.	1
Nem tett rám különösebb hatást (0 hallgató)	–	–

Szembetűnik, hogy a szinkrontolmácsolás érzelmileg megosztóbb a C-re végzett munkánál, amellyel kapcsolatban 29-ből 7 gyakorlati hely esetében a hallgatók úgy nyilatkoztak, nem tett rájuk különösebb érzelmi benyomást a feladat (Seresi 2020). A szinkrontolmácsolás ezzel szemben senkinek nem volt közömbös élmény, sőt, volt, aki a saját teljesítményét is ellentmondásosan ítélte meg.

Az indoklások szövegében olyan kifejezések is előfordulnak, mint „izgalmas”, „felemelő”, „kiszámíthatatlanság”, „hála” vagy „felpörögtünk” – míg a C nyelvre végzett munkánál sokan unalomról vagy közönytől számoltak be (Seresi 2020).

Különösen szembetűnő és pozitív meglepetés, mennyire élénken foglalkoztatta a hallgatókat a közönség – annak ellenére, hogy a szinkronkabin valamennyire elszigetelte őket hallgatóságuktól. Többen említik, hogy fontos volt számukra, milyen minőségű tolmácsolást kaptak hallgatóik, és ismét sokan említették a visszajelzéseket is.

Ugyanakkor ismét felmerülhet a kérdőívek olvasóiban a kérdés, hogy ezek a tolmácsolások mennyiben voltak összhangban a szakmai standardokkal. Mennyire voltak tisztában a hallgatók azzal, milyen körülményekre lenne szükségük a munkájuk elvégzéséhez, és mennyire tudták ezek szükségességét megindokolni a megbízók felé. Mindenképpen pozitívum, hogy többen hangsúlyozták a felkészülés fontosságát, illetve frusztrációjukat, ha úgy érezték, a nem megfelelő körülmények miatt nem nyújtották a maximumot. Ugyanakkor csak remélni lehet, hogy az egyik hallgató hatvan perces megszakítatlan koncentrációról írt szavait nem úgy kell értelmezni, hogy írójuk képzettség nélkül egy órán keresztül egyedül szinkrontolmácsol.

Több hallgató írta, hogy pozitív visszajelzést kapott. A visszajelzésekkel kapcsolatban azonban mindenképp meg kell jegyezni, hogy a megbízók és az ügyfelek között nem mindenki volt szakember, így a visszajelzésük pontossága megkérdőjelezhető (Gile 1995). Ugyanakkor a megbízók és ügyfelek szempontjából az az elsődleges, hogy úgy érezzék, a nyelvi közvetítőnek köszönhetően maradéktalanul megvalósult a kommunikáció (Jones 1998).

És valóban: egy igen elgondolkodtató megjegyzés szerint pozitívan hatott a tolmácsra, hogy ha ő nincs ott, a résztvevők egyáltalán nem értették volna az előadást. Ezt az érvet gyakran hozzák fel olyan tolmácsok, akik valamilyen szakmailag kifogásolható körülmény ellenére is elfogadják a megbízást. És bár igaz, hogy az adott helyzetben valóban úgy látszik, hogy a képzettségüket (és sejtetően képességeiket) meghaladó megbízást elfogadó hallgatók nélkül meghiúsulna a kommunikáció, a kérdést máshogy is fel lehet fogni. Ha ugyanis eleve nemet mondanának az ilyen megbízásokra, a megbízók kénytelenek lennének képzett tolmácsokat hívni. Feltételezhetjük, hogy ebben az esetben a közönség teljesebb, informatívabb tolmácsolást kapott volna – igaz, több pénzért.

Úgy tűnik, a magyarországi tolmácsi piacon még ma is sok olyan szegmens van, ahol a megbízók vagy akár a konferenciaközönség is szemmel láthatóan megbecsüli a nem teljesen kiképzett tolmács hallgatók szolgáltatását is, hiszen nélkülük semmilyen értés vagy kommunikáció sem valósulhatna meg. Nálunk nem teljeseedett be még tehát Donovan (2006) jóslata, miszerint a globalizált világban az olcsó utazásnak, a megszűnő határellenőrzéseknek, valamint az interneten szinte korlátlanul elérhető idegen nyelvű dokumentumoknak és videofelvételeknek köszönhetően a konferenciák hallgatósága többé-kevésbé érteni fogja az elterjedtebb, „nagy” nyelveket. Így a tolmácsolás számukra inkább kényelmi szolgáltatás lesz, amit csak akkor fizetnek meg, ha a minősége meghaladja a saját nyelvtudásuknak köszönhetően is megvalósítható kommunikáció minőségét.

4. Konklúzió

Írásomban, amely az *Iránytű az egyetemi tolmácsképzéshez* című kötetben megjelenő cikkem (Seresi 2020) második része, az ELTE FTT mesterképzésében részt vevő hallgatók szakmai gyakorlatát vizsgáltam meg. Kérdőívvel mértem fel, hogy milyen gyakran kéri a hallgatókat a szakmai gyakorlaton olyan feladatok teljesítésére, amelyre a képzés során nem volt alkalmuk felkészülni.

A cikk első részében a C nyelvi irányba végzett fordítással és tolmácsolással kapcsolatban begyűjtött adatokat elemeztem. A második részben áttekintettem a szinkrontolmácsolás elkezdésére vonatkozó szakirodalmat és történelmi tapasztalatokat, majd azt vizsgáltam meg, milyen gyakran kéri az erre fel nem készített hallgatóinkat, hogy a szakmai gyakorlatukon szinkrontolmácsoljanak.

Kérdőíves kutatásom legfontosabb konklúziója, hogy a szakmai gyakorlatokon kifejezetten gyakran kéri a hallgatókat, hogy olyan szerepet töltsenek be, amelyekre a képzés nem készítette fel őket. Különösen azt kéri gyakran, hogy a hallgatók a C nyelvükre dolgozzanak (Seresi 2020), de szinkrontolmácsolást is viszonylag gyakran kérnek a hallgatóktól: a gyakorlati helyek egy hetedén került erre sor. A hallgatók az ilyen irányú kéréseket gyakorlatilag mindig teljesítik. Az esetek igen jelentős többségében elégedettek az elvégzett munkával, és az élményt majdnem ugyanilyen elsőprő arányban pozitívnak, inspirálónak élik meg. A pozitív benyomások mögött elsősorban a pozitív visszajelzések, a felkészülés és a gyakorlati hely által biztosított körülmények állnak. Ugyanakkor a szinkrontolmácsolás kipróbálása érzelmileg igen intenzív élményt jelent a hallgatóknak, amelyre egyikük se reagált közönyösen: többen ellentmondásos érzelmekről számoltak be, és jellemzően érzelmileg erősen telített szavak használatával számoltak be élményeikről.

A kutatás egyértelműen pozitív konklúziója, hogy sok hallgató tisztában van vele, milyen fontos szerepet játszik a teljesítményükben a felkészülés, illetve az, hogy a megbízó biztosítsa a megfelelő feltételeket (például kabint, felkészülési anyagokat). Ugyanakkor mivel sokan még a konszekutív tolmácsolásból sem érték el a záróvizsgán elvárt szintet (hiszen a gyakorlat idején még egy teljes tanév állt előttük), vélhetően nem álltak készen arra, hogy megfelelő minőségű szinkronteljesítményt nyújtsanak. Teljesítményükről csak saját benyomásaikat ismerjük, bár sejthető, hogy az új, nehezebb feladat elvégzése annyira lekötötte a kognitív kapacitásukat, hogy nem feltétlenül jutott energiájuk teljesítményük objektív monitorozására. A pozitív visszajelzésekről is csak elmondásukból tudunk, és szakmailag ezek megalapozottsága is vitatható (Gile 1995).

A kérdőívben nem kérdeztem rá, és a hallgatók sem említették, volt-e partnerük a kabinban, és ha igen, hogyan tudtak együttműködni. Általában csak nagyon általánosan említették a „körülményeket” vagy a „megfelelő felszerelést”, ami utalhat arra, hogy nem tudják még ezeket részletesen elemezni, de arra is, hogy egyszerűen nem volt kedvük ezeket a körülményeket hosszabban kifejteni. A magyarországi tolmácspiacról azonban mindenképpen érdekes képet adna, ha az anekdotákon túlmenő empirikus kutatás születne arról, pontosan milyen körülmények biztosítása mellett várják el a megbízók a szinkronteljesítményt.

További érdekes kutatási téma lehet, hogy mi alapján mondtak a hallgatók a felkérésekre igent vagy nemet. Összefügg-e ez vajon azzal, hogy kezdőként nem szívesen mondtak nemet egy megbízásra, vagy inkább úgy ítélték meg, nem vállalnak jelentős kockázatot, ha ismeretlen területre merészkednek. A különböző nyelvkombinációk közötti eltéréseket is érdemes lett volna részletesebben megvizsgálni, bár ehhez nagyobb mintára lett volna szükség.

Arra is érdekes lett volna rákérdezni, hogy a tolmácshallgatóknak milyen mértékben volt lehetőségük tolmácsolási munkákat végezni a gyakorlat során, és hogy volt-e irányukban jelentős igény nem szinkron módon végzett tolmácsolásra. Vagyis: mennyire kellett a hallgatóknak kompromisszumot kötniük annak érdekében, hogy egyáltalán határidőre teljesíthessék a gyakorlatukat, lehetőleg az általuk választott specializációnak megfelelően.

Kutatásommal kimutattam, hogy a magyarországi nyelvi közvetítői piacon elterjedtek az olyan gyakorlatok, amelyek nem felelnek meg a nemzetközi szakmai standardoknak. A képző intézmények felelőssége, hogy tudatosítsa a hallgatókban a szakmai standardok fontosságát, illetve felkészítse őket arra, hogy a piacra kikerülve a laikus és szakmabeli megbízók felé is képesek legyenek megindokolni, miért ragaszkodnak ezekhez a standardokhoz. Ez a piac minden szereplőjének érdeke. Ugyanakkor a nyelvi közvetítői szakmában mindig jelen volt a kockázatvállalás és az újdonságok kipróbálása is – hiszen e nélkül maga a szinkrontolmácsolás se jöhetett volna létre. Úgy vélem, ha a hallgatóinkat megfelelően felkészítjük saját teljesítményük monitorozására, valamint a saját teljesítményükkel és a megbízóval szembeni felelősség vállalására, bizonyos körülmények között sikerrel vállalhatnak számukra újdonságot jelentő feladatokat is.

Irodalom

- AIIC, 2001. *Advice to students wishing to become conference interpreters*. <https://aiic.net/page/56/advice-to-students-wishing-to-become-conference-interpreters/lang/1> (letöltve: 2019. július 3.)
- Chmiel, A. 2008. Boothmates forever? – On teamwork in a simultaneous interpreting booth. *Across Languages and Cultures*. Vol. 9. No. 2. 261–276
- Donovan, C. 2006. *Trends – Where is Interpreting heading and how can training courses keep up?* Contribution at the EMCI conference: The Future of Conference Interpreting: Training, Technology and Research, 30 June – 1 July 2006. https://www.emcinterpreting.org/emci_drupal_data/Where%20is%20interpreting%20heading%20Donovan.pdf (letöltve: 2019. július 3.)
- Gile, D. 1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator training*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- G. Láng, Zs. 2002. *Tolmácsolás felsőfokon*. Budapest: Scholastica
- Herbert, J. 1952. *The Interpreter's Handbook: How to become a conference interpreter*. Genf: Librairie de l'Université George.
- Horváth I. 2012. *Interpreter Behaviour. A psychological approach*. Budapest: Hang Nyelviskola Bt.
- Jones, R. 1998. *Conference Interpreting Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Kalina, S. 2002. Interpreters as professionals. *Across Languages and Cultures* Vol. 3. No. 2. 169–187.
- Klaudy, K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Moser-Mercer, B. Künzli, A. Korac, M. 1998. Prolonged turns in interpreting: Effects on quality, physiological and psychological stress (Pilot study). *Interpreting*. Vol. 3. No. 1. 47–64.
- Rohonyi, B. 2018. *A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás vizsgálata angol-magyar nyelvi irányban*. Doktori disszertáció. ELTE FTT

- Seleskovitch, D., Lederer, M. 2002. *Pédagogie Raisonnée de l'Interprétation*. Paris: Didier Érudition.
- Seresi, M. 2016. *Távtolmácsolás és távoktatás a tolmácsképzésben*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Seresi, M. 2019. A tolmácsolás szakmai standardjainak kialakulása és érvényesülése a gyakorlatban. In: Szoták, Sz. (szerk.) 2019. *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: OFFI. 135–145
- Seresi, M. 2020. Fordító- és tolmácshallgatók gyakornoki tapasztalatai: elvárások és gyakorlatok. 1. rész: Fordítás és tolmácsolás C nyelvre. In: Szabó, Cs., Bakti, M. (szerk) (előkészületben). *Iránytű az egyetemi tolmácsképzéshez*. Pécs: Kontraszt.
- Setton, R., Dawrant, A. 2016. *Conference Interpreting. A Trainer's Guide*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Szabari, K. 2002. *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletében és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Zeier, H. 1997. Psychophysiological stress research. *Interpreting*. Vol 2. No. 1–2. 231–249.

Függelék

Kérdőív a szakmai gyakorlattal kapcsolatban

Kérem, töltse ki ezt a kérdőívet az ELTE FTT mesterképzéshez végzett szakmai gyakorlatával kapcsolatban! A válaszoknak köszönhetően jobban megismerhetjük a magyar nyelvi közvetítői piacon elterjedt gyakorlatokat. Segítségét előre is köszönöm!

Seresi Márta

1. Hány helyen végezte a szakmai gyakorlatát? A választ jelölje X-szel.

- ☐ Egy helyen
- ☐ Két helyen
- ☐ Három helyen

2. A gyakorlat során előfordult, hogy azt kérték Öntől, hogy dolgozzon a C nyelvére?

- ☐ Nem fordult elő (Kérem, ugorjon a 8-as kérdésre!)
- ☐ Igen, egy helyen
- ☐ Igen, két helyen
- ☐ Igen, három helyen

3. Teljesítette ezt a kérést?

- ☐ Nem (Kérem, ugorjon a 8-as kérdésre!)
- ☐ Igen, összesen egy gyakorlati helyen
- ☐ Igen, összesen két gyakorlati helyen
- ☐ Igen, összesen három gyakorlati helyen

4. Ha teljesítette, összességében elégedett volt ilyenkor a saját teljesítményével?

- ☐ Inkább elégedett voltam
- ☐ Inkább elégedetlen voltam

5. Mit gondol, miért volt elégedett/elégedetlen a saját teljesítményével?

.....

6. Ha teljesítette a kérést, összességében milyen élmény volt az ilyen munka?

- ☐ Inkább inspiráló, önbizalom növelő élmény volt
- ☐ Nem tett rám különösebb érzelmi hatást
- ☐ Inkább elbátortalanító élmény volt, a hatására kételkedni kezdtem a képességeimben

7. Mit gondol, miért volt Önre ilyen hatással?

.....

8. A gyakorlat során előfordult, hogy azt kérték Öntől, hogy szinkrontolmácsoljon?

- ☐ Nem fordult elő
- ☐ Igen, egy helyen
- ☐ Igen, két helyen
- ☐ Igen, három helyen

9. Teljesítette ezt a kérést?

- ☐ Nem
- ☐ Igen, összesen egy gyakorlati helyen
- ☐ Igen, összesen két gyakorlati helyen
- ☐ Igen, összesen három gyakorlati helyen

10. Ha teljesítette, összességében elégedett volt ilyenkor a saját teljesítményével?

- ☐ Inkább elégedett voltam
- ☐ Inkább elégedetlen voltam

11. Mit gondol, miért volt elégedett/elégedetlen a saját teljesítményével?

.....

12. Ha teljesítette a kérést, milyen élmény volt az ilyen munka?

- ☐ Inkább inspiráló, önbizalom növelő élmény volt
- ☐ Nem tett rám különösebb érzelmi hatást
- ☐ Inkább elbátortalanító élmény volt, a hatására kételkedni kezdtem a képességeimben

13. Mit gondol, miért volt Önre ilyen hatással?

.....

Köszönöm a kitöltést! Az eredményekről a HÖK-ös hallgatókon keresztül beszámolok.

Budapest, 2019. március

A stressz hatása a szóbeli nyelvi közvetítés minőségére tolmácsvizsgákon

Besznyák Rita

E-mail: besznyak.rita@inyk.bme.hu

Kivonat: Tolmácsolás közben a nyelvi közvetítés minőségére számos tényező hatással van – a tolmácsnak gyakran változó és kiszámíthatatlan körülmények között kell magas színvonalon teljesítenie, hiszen a kommunikáció sikere múlhat rajta. Mindez komoly stressz-terhelést jelent a tolmácsok számára, ami kétségtelenül rányomja a bélyegét a nyelvi közvetítés minőségére is. Különösen igaz ez a tolmácsolók esetében, akiknek a képzésük lezárásaként vizsgán kell számot adniuk az elsajátított ismeretekről és készségekről. Ez a kétszeresen is stresszes helyzet ideális lehetőséget nyújt annak feltérképezésére, hogy a stressznek – az általában vizsgált fiziológiai tüneteken túl – milyen hatása van a nyelvi közvetítés minőségére. Ezt a kutatási célt szem előtt tartva a tanulmány először áttekinti azokat a tényezőket, melyek alapján megítélhető a tolmácsolás minősége, majd számba veszi azokat a külső és belső változókat, melyek hatással lehetnek a tolmács teljesítményére. Ezen belül is kiemelt hangsúlyt kapnak a tolmácsolandó szöveg nehézségét meghatározó tényezők és a stresszfaktor. A teljesítményszorongásból fakadó esetleges minőségromlás konkrét megnyilvánulásainak felderítéséhez a tanulmány harmadik felében összegzem azokat a szempontokat, amelyek a tolmácsolás teljesítmény értékelésénél megjelennek vizsgahelyzetben. A tanulmány végén röviden kitérek arra is, hogy az eddigi kutatások fényében milyen lehetséges kutatási irányok körvonalazódnak a jövőre nézve.

Kulcsszavak: tolmácsolás minősége, input változó, stressztényező, tolmácsvizsga, értékelés

1. Bevezetés

Széleskörű empirikus kutatások nélkül is bátran kijelenthetjük, hogy a tolmácsolás igen stresszes tevékenység. Ahogy arra a tolmácsolástudományban talán legtöbbet idézett szerző, Daniel Gile is rámutat, „a tolmácsoknak folyamatosan váratlan helyzetekben kell helytállniuk, miközben eleve rendelkezésre álló

feldolgozási kapacitásuk határán dolgoznak” (Gile 1995:161, a szerző fordítása). Igen komplex kognitív műveletek alkalmazásával kell valaki másnak a gondolatait közvetíteniük, lehetőség szerint hűen és követhetően, tartalmilag és formailag egyaránt pontosan – mindezt változó munkakörülmények és magas szintű minőségi elvárások között.

Ahhoz sem kell nagyon elmélyednünk a vonatkozó szakirodalomban, hogy megállapíthassuk, a vizsgázás is igen stresszes tevékenység. A stressz egyik sajátos, ám hétköznapi szinten is gyakran megnyilvánuló formája a számonkérési helyzetekben jelentkező teljesítményszorongás, amely – ha nem kezelik megfelelően – jelentősen leronthatja a vizsgán nyújtott teljesítményt. Mindegy, hogy a megszerzett tudásanyagról vagy az elsajátított készségekről kell számot adnunk az adott vizsgahelyzetben, a stresszfaktor komoly megterhelést jelent, ami sok esetben fiziológiai tünetekben is jelentkezik (vö. Sarason 1950, Klonowicz 1994, Kurz 2002).

Ez a két komoly stresszterhelést jelentő tevékenység egyesül a tolmácsolóképzéseket lezáró kimeneti vizsgákon, s pont ebben a hatványozottan stresszes alaphelyzetben kell a tolmácsolóknak tudásuk legjavát nyújtaniuk. A képeztetésük múlik azon, hogy a vizsgabizottság tagjainak értékelése alapján a teljesítményük megfelel-e az adott intézményben elvárt kimeneti követelményeknek. A tolmácsoknak munkájuk során gyakran kell nyomás alatt jól teljesíteniük, de vajon milyen teljesítményt tekinthetünk elfogadhatónak egy pályája legelején álló kezdő tolmácsnál? Alkalmazhatóak-e maradéktalanul ebben a különösen stresszes helyzetben is azok a minőségi elvárások, melyeket a tolmácsoláskutatók évtizedek óta igyekeznek váltakozó súlypontokkal minél pontosabban definiálni (vö. Bühler 1986, Pöchhacker 1994, Moser-Mercer 1996 és Kalina 2002, 2005).

A vonatkozó szakirodalomban gyakran olvashatunk arról, hogy a minőség a tolmácsolásban nem abszolút fogalom, mást és mást jelent a folyamatban érintett egyes szereplőknek, s nagyon nehéz általános érvényű standardokat felállítani (Moser-Mercer 1996, Kahane 2000). A képzőintézmények mégis arra vállalkoznak, hogy több nézőpontot egyesítve értékelik a tolmácsoló teljesítményét egységes, és lehetőség szerint objektív szempontok alapján. Az értékelés történhet holisztikus vagy analitikus megközelítésben, optimális esetben az analitikus vizsgálatok eredményei alátámasztják a holisztikus benyomásokat (vö. Barik 1975, G. Láng 2002, Setton és Dawrant 2016). Ahhoz, hogy tisztán lássuk, mely forrásszövegek alkalmasak vizsgahelyzetben az elsajátított kompetenciák tesztelésre, számba kell venni azokat a tényezőket, amelyek a tolmácsolás minőségét befolyásolhatják: a külső környezeti változókat (vö. Pöchhacker 2004, Mead 2015), a tolmácsoló beszédek nehézségi fokát (vö. G. Láng 2002, Setton és Dawrant 2016), az elvárt kompetenciák meglétét (vö. AIIC 1994, Daró 1994, Moser-Mercer 1994, Kalina 2002) és a stresszfaktor hatását tolmácsolási helyzetben (vö. Cooper et al 1982, AIIC 2002, Horváth 2015).

Többen vizsgálták már a stressz típusait, fiziológiai tüneteit, lehetséges negatív és pozitív hatásait a tolmácsolási teljesítményre (vö. Moser-Mercer et al. 1998, Kurz 2002, Boronkay-Roe 2006), ám a nyelvi közvetítés minőségében

megmutatkozó hatását vizsgahelyzetben még egyetlen kutatás sem dolgozta fel analitikus eszközökkel. Pedig kutatói szemmel ez a „duplán stresszes” tolmácsolási helyzet ideális lehet annak felmérésére és nyelvészeti megközelítésű elemzésére, hogy milyen hatással van a stressz-tényező a tolmácsolás minőségére. Ráadásul azért is kívánatos lehet a vizsgán nyújtott tolmácsolási teljesítmény analitikus szemléletű nyelvészeti elemzése, mert – adaptálva Klaudy Kinga szóhasználatát a szakfordítói vizsgák leírására (Klaudy 2005:77) – a záróvizsgán a „diagnosztikus célú értékelésnél” is feltétlenül szükség van a hibák megnevezésére és súlyozására a hallgatóknak adott visszajelzés és a vizsgáztatók számára kidolgozott egységes értékelési irányelvek miatt. Ha sikerül kimutatni, hogy milyen tartalmi és formai hibák jelentkeznek nagyobb arányban a stressz hatására tolmácsolási vizsgahelyzetben, az nagyban segítheti a vizsgakészülést és a vizsgafeladatok optimalizálását.

Jelen tanulmányomban elsősorban a témához kapcsolódó szakirodalom legfontosabb megállapításait összegzem három részkutatási terület eddigi eredményeit bemutatva. E három terület a következő: (1) a minőség fogalma és minőségbiztosítási törekvések a tolmácsolásban; (2) a tolmácsolás minőségét befolyásoló nyelvi és nyelven kívüli tényezők, különös tekintettel a szövegnehézséget meghatározó szempontokra és a stressztényezőre; és (3) a tolmácsolási teljesítmény mérése és értékelése a tolmácsolók képzésében. A szakirodalmi áttekintést követően röviden kitérek arra is, hogy az eddigi kutatások fényében milyen lehetséges kutatási irányok körvonalazódnak a jövőre nézve.

2. A minőség fogalma és minőségbiztosítás a tolmácsolásban

A tolmácsolással kapcsolatban az 1980-as évek közepén merült föl először szisztematikus igényfelmérések szintjén a minőségbiztosítás kérdése – elsősorban Hildegund Bühler kutatása nyomán, aki a Konferenciatolmácsok Nemzetközi Szövetségének (AIIC) tagjai körében végzett felmérést a tolmácsokkal szemben támasztott elvárásokról (Bühler 1986). Közel tíz évvel később, 1995-ben készült el annak az átfogó AIIC-felmérésnek az eredménye, amelyben Peter Moser valós tolmácsolási helyzetekben a tolmácsok és a felhasználók szempontjait és elvárásait egyaránt figyelembe véve rendszerbe foglalta a minőségbiztosítási szempontból releváns tényezőket (Moser 1995).

A legtöbb, a tolmácsolás minőségét mérni, számszerűsíteni próbáló kutatás végső soron arra jutott – amit Eduardo Kahane *Thoughts on the Quality of Interpretation* c. összefoglaló tanulmányában meg is fogalmazott (Kahane 2000) –, hogy a sok változó tényező miatt igen problematikus a tolmácsolási teljesítmény objektív megítélése. Mást vár el a megbízó, más teljesítményt tart elfogadhatónak egy tolmács-kolléga, és máshogy látja magát belülről a tolmács. Az érintett szereplők más-más szempontok alapján ítélik meg a tolmácsolás minőségét, eltérő prioritások jelennek meg a megbízók, a vizsgáztatók, a tolmácsolás-kutatók, illetve a felhasználók értékítéletében (vö. Moser-Mercer 1996).

A tolmács nyelvi, terminológiai, interkulturális felkészültségén, stressztűrésén és alapvető tájékozottságán túl a teljesítményét nagyban befolyásolja pél-

dául a felkészülési anyagok hozzáférhetősége, az előadó személyisége és előadói képességei, a téma komplexitása és a technikai feltételek. A tolmácsolásteljesítmény megítélése és minősítése tehát csak adott helyzetben, adott időben, adott körülmények között értelmezhető, nincsenek általános érvényű minősítési kritériumok. Az értékelés gyakran intuitív módszerekkel, szubjektív szempontok alapján történik, hiszen a szóbeli közvetítés minőségének megítélése nehezen szorítható be objektív mérési paraméterek közé, nem lehet pusztán a célnyelvi produktum minősége alapján standardokat felállítani (Kalina 2005).

A nyelven kívüli tényezők az 1980-as évek végétől jelennek meg a tolmácsolás értékelésében. Pöchhacker (1994) már kontextusban („*hypertext*”) vizsgálja a minőséget, az ő értelmezésében a kommunikációs interakció sikere a minőségi tolmácsolás elsőszámú ismérve (figyelembe véve az adott konferencia sajátosságait). Daniel Gile (1995/2009) a *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training* című alapművében vázolja azt az erőfeszítés-modellt (*effort model*), amely a tolmácsok teljesítményét, s ezáltal a nyelvi közvetítés minőségét alapvetően meghatározza. Ebben a megközelítésben a tolmács teljesítménye a feldolgozási erőfeszítések (*processing efforts*) – a megértés, a memória és a beszéd – optimális egyensúlyától függ; ha e három tényező egyensúlya megbomlik, az elkerülhetetlenül minőségromláshoz vezet. Ehhez részben kapcsolódik Kalina (2002) érvrendszere, amelyben a stratégiai feldolgozás (*strategic processing*) jelenik meg kulcsfogalomként, a minőségromláshoz az ő megközelítésében alapvetően tolmácsolás-stratégiai hibák vezetnek: ahogy nehezedik egy adott szöveg feldolgozása, úgy nő fokozatosan a stratégiai hibák száma, és romlik ezzel párhuzamosan a tolmácsolás minősége (Kalina 2002). Macknél (2002) jelenik meg kiemelten fontos minőség-befolyásoló tényezőként az ekvivalencia megteremtése – tartalmi elemek, formai megvalósítás és előadásmód tekintetében egyaránt – s ennek megfelelően az ő értékítéletében tolmácsolásnál az elsőszámú cél ugyanazt a hatást elérni, amit a forrásnyelvi beszélő elér a hallgatóságában. Moser-Mercer (1996) szerint a minőség fokmérője – amellett, hogy mennyire pontosan sikerül a beszélő gondolatait átültetni egy másik nyelvre – az, hogy milyen mélységben ismeri a tolmács az adott témát és a szak kifejezéseket. Egy új tényező is megjelenik a minőségbiztosítás szempontjai között, nevezetesen az, hogy a tolmács ismeri és betartja-e a tolmácsokra vonatkozó szakmai etikai szabályokat.

A fenti szerteágazó szempontokat látva joggal merül fel a kérdés, hogy beszélhetünk-e egyáltalán „ideális” tolmácsolási teljesítményről? Annál is inkább, mert – ahogy arra e fejezet bevezetőjében is utaltam –, maga a minőség is erősen szubjektív fogalom a szóbeli nyelvi közvetítés esetében. A felhasználói oldal szempontjai Shlesingernél (1997), Settonnál (1999) és Vuorikoskinál (2004) jelennek meg hangsúlyosabban. Shlesinger szerint három szinten lehet és kell vizsgálni a minőséget: intertextuális, intratextuális és instrumentális szinten, s az ő rendszerében a tolmácsolásteljesítmény megítélésekor az általánosan alkalmazható két vezérelv a szöveg hasznossága és érthetősége (Shlesinger 1997). A célnyelvi hallgató segítése Settonnál is kiemelten fontos feladat, szerinte a szóbeli nyelvi közvetítés során – elsősorban a szinkrontolmácsolásnál – a tolmács és a célnyelvi hallgató között működésbe lép a relevanciaelv: a nyelvi közvetítőnek

úgy kell segítenie a befogadói oldalt a forrásnyelvi üzenet feldolgozásában, hogy az viszonylag kevés energiát vegyen igénybe (Setton 1999). Vuorikoski (2004) kicsit elrugaszkodik a szigorú értelemben vett tartalmi megfeleltethetőségtől forrásnyelvi és célnyelvi szöveg között, s bevezeti az értelmi konzisztencia fogalmát (*sense consistency*). Nála a felhasználói szempontok a leghangsúlyosabbak, Mackhez hasonlóan a minőség megítélésekor elsődleges szempontnak tekinti, hogy sikerült-e az eredeti szöveg érvrendszerét és kommunikációs célját átadni. Vourikoskinál (2004) jelenik meg leghangsúlyosabban – éppen az imént vázolt megközelítés miatt, – hogy a tolmácsolás sikeréhez elengedhetetlen a beszélő és a tolmács hatékony együttműködése. Szinkrontolmácsolási helyzetben Bakti Mária kutatásai is igazolták az együttműködési elv érvényesülésének pozitív hatását a tolmácsolás minőségére (Bakti 2009).

A fentiek alapján kijelenthetjük tehát, hogy a minőség a tolmácsolás esetében nem abszolút fogalom, a tolmács párhuzamosan próbálja meg kiegyenlíteni saját belső erőfeszítéseit (Gile 1995/2009), és egyensúlyt találni a különböző érintett felek céljai és elvárásai között az adott tolmácsolási helyzet keretein belül. Folyamatosan döntéseket kell hoznia, hogy a minőség fenntartása érdekében inkább a szöveghűséget vagy a követhetőséget helyezi előtérbe, inkább a tartalmi vagy a nyelvi pontosságot igyekszik szem előtt tartani (Kalina 2005). Ezek persze sok esetben nem egymást kizáró kategóriák, de megvalósításuk és arányaik alapvetően meghatározhatják, hogy mennyiben sikerül megfelelni az adott célcsoport minőségi elvárásainak. A tolmácsolás minősége kétségtelenül sok tényezőn múlik, ezeket összegezve Kalina egy integrált minőségbiztosítási megközelítés alkalmazását javasolja, amely igyekszik valamennyi korábban említett szempontot figyelembe kell venni (Kalina 2005).

A fenti minőségbiztosítási kérdéseket tovább árnyalja, hogy számos olyan külső és belső tényező van, amely növelheti egy adott tolmácsolási helyzet nehézségi szintjét.

3. A tolmácsolás minőségét befolyásoló tényezők

A tolmácsolási feladat nehézségét külső és belső körülmények egyaránt befolyásolják. A külső körülmények közé azokat a nyelvi és nyelven kívüli tényezőket sorolom, amelyeken a tolmács nem tud változtatni – a szakirodalom ezeket input változóknak (*input variables*) hívja (Pöschhacker 2004, Mead 2015). Magára a forrásszövegre vonatkoztatva Gile (1995/2009) probléma-forrásokról (*problem triggers*), Setton és Dawrant (2016) pedig tolmácsolási csapdákról (*interpreting pitfalls*) beszél. A belső tényezők közül alapvetően meghatározza a nyelvi közvetítés minőségét a tolmács szakmai kompetenciája, nyelvi és kulturális közvetítési képessége (Kalina 2002, Horváth 2015), valamint az, hogy hogyan képes kezelni az adott tolmácsolási helyzettel járó stresszt. Ez utóbbi külső és belső tényező is egyben, hiszen szubjektív megküzdési stratégiát kíván egy, a külső körülmények összeadódásából származó nehézségre.

3.1. A tolmácsolás minőségét befolyásoló külső tényezők (input változók)

A forrásszövegnek¹ és az abban megjelenő nyelvi és nyelven kívüli változóknak a tolmácsolás minőségére gyakorolt hatása kedvelt kutatási téma a tolmácsolástudományban, számos kutatás született már a szövegnehézség meghatározására tolmácsolási szempontból. A kutatók egy része – Pöchhacker (2004), Mead (2015), Gile (1995/2009), Setton és Dawrant (2016) – összegezte és egy kidolgozott szempontrendszer szerint csoportosította a lehetséges nehezítő tényezőket, mások – Viaggio (1996), G. Láng (2002), Alexieva (1994), Liu és Chiu (2009) – egy adott szempontot kiemelve vizsgálták annak hatását a tolmácsolás minőségére. Számos megközelítés létezik tehát a szövegek nehézségi szintjének meghatározására, attól függően, hogy a témával foglalkozó kutatók melyik szövegen belüli tényezőt veszik alapul, illetve hogyan csoportosítják ezeket a változókat.

Kétségtelen, hogy minél összetettebb egy előadás témája, minél komolyabb szaktudást igényel egy megbízás, minél nehezebben követhető az adott előadó – akár előadói stílusa, akár jellegzetes beszédmódja miatt, – annál nehezebb fenntartani az elvárt minőséget. Ily módon közvetetten maga az előadó is felelős a tolmácsolás minőségért (Kalina 2005), hiszen ő az, aki szavakba önti, megformázza, felépíti és előadja a feldolgozni kívánt témát. A forrásszöveg minősége, az *input* tehát nyilvánvalóan hatással van a tolmácsolás minőségére is. Miközben egyetértés van a szakirodalomban a tekintetben, hogy a nyelvi *input* változók alapvetően meghatározzák a szóbeli nyelvi közvetítés minőségét, a pontos szerepüket és hatásukat igen nehéz kvalitatív elemzési módszerekkel meghatározni, „számszerűsíteni”.

Peter Mead a *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies* *input* változók-ról szóló szócikkében, a tolmácsolás minőségét meghatározó „*input*” alatt nem csupán a feldolgozandó forrásnyelvi szöveg formai és tartalmi jellemzőit érti, hanem minden olyan külső körülményt, amely befolyásolhatja a tolmácsolás minőségét (Mead 2015). Ebben Pöchhacker (2004) eredeti értelmezésére támaszkodik, aki a tolmácsolási helyzetet meghatározó külső tényezőket összefoglalóan „*input* változóknak” nevezi: „A figyelem, memória és megértés komplex összjátékát a tolmácsolási folyamatban számos váltakozó „külső” tényező befolyásolja. Ezek elsősorban a forrásnyelvi üzenet milyenségéből adódnak, amely közvetlen „*input*”-ként szolgál a tolmács mentális feldolgozási műveleteihez.” (Pöchhacker 2004: 126, a szerző fordítása)

Pöchhacker három nagyobb csoportba sorolja azokat az *input* változókat, melyek a forrásnyelvi üzenetet és annak értelmezését alapvetően befolyásolják. Az első csoportba olyan akusztikus és vizuális, nyelven kívüli változók tartoznak, mint az előadás hangminősége és érthetősége, a beszélő láthatóság. A második csoportba Pöchhacker azokat a változókat sorolja, melyek az előadó sze-

¹ Tanulmányomban – részben a szakirodalmi gyakorlatra támaszkodva – a „szöveg” kifejezést a hangzó szövegekre, azaz az elhangzott beszédekre használom.

mélyével és előadásmódjával vannak összefüggésben, mint például az előadó beszédtempója, akcentusa, intonációja, az előadás folyamatossága, prozódiaja, ritmusa. A harmadik nagyobb csoportba tartoznak a forrásszöveg tartalmát és formai megvalósítását érintő nyelvi input változók, ezeket Pöchhacker összefoglalóan a forrásnyelvi szöveg komplexitásának nevezi (*source-text complexity*). Pöchhacker (2004) ezen belül megkülönböztet (1) textuális, azaz szövegszintű változókat, valamint (2) szintaktikai és (3) lexikai változókat. Az első kategóriába tartozik például a forrásszöveg jellege (elbeszélő vagy leíró), a beszéd információs struktúrája, a szövegen belüli kohéziós elemek. A tolmácsolási folyamat során egyaránt nehézséget okozhat a túlságosan előkészített szöveg – bonyolult mondat szerkesztés, írott nyelvi formulák, magas regiszter, bonyolult szókincs –, és a nem megfelelően előkészített beszéd is, azaz a beszéd felépítésében tapasztalható hiányosságok, következtelenségek, hiszen ilyen esetekben nagyon nehéz az anticipációs technikát alkalmazni. A szintaktikai változók között szerepel a mondat sűrűség, valamint az alá- és mellérendelő szerkezetek eloszlása, a szöveg propozíciós struktúrája. A forrásnyelvi szöveg komplexitását meghatározó harmadik nyelvi input változó Pöchhackernél a lexikai sűrűség (Pöchhacker 2004). Egyértelműen nehézséget okoz a tolmácsoknak, ha a szövegnek nagyon magas az információtartalma, túl sok új információt, adatot akar közölni a hallgatósággal, de ugyanígy problematikus lehet, ha a szöveg nagyon semmitmondó, alacsony a tényleges információtartalma. Különösen a szakmai konferenciáknál jelenthet problémát, ha nagy számban fordulnak elő szakkifejezések a szövegben, az adott témakörre jellemző terminológia ismerete tehát elengedhetetlen a jó tolmácsolási teljesítményhez.

A szövegnehézséget lexikai szempontból vizsgáló kutatásokban olyan szempontok jelennek meg, mint a szógyakoriság, a lexikai variabilitás és a terminológia-használat, a szövegben előforduló számadatok és tulajdonnevek (Gile 1994). Gondot okozhat az is, ha a beszélő eltér az elvárható és feltételezhető megfogalmazásoktól, szokatlan logikai rendszerben, nem hétköznapi szófordulatokkal, vagy a szokásostól eltérő kontextusban használ bizonyos kifejezéseket – az ilyen értelemben vett „kreatív” szóhasználat sok esetben nehezítő tényező lehet (Viaggio 1996). A tolmácsoknak sokszor komoly fejtörést okoz a humoros nyelvi elemek átültetése célnyelvi kontextusba. Kevés tolmácsnak sikerül igazán jól éles helyzetbe, az idő szorításában a humoros szövegrészek lefordítása (Viaggio 1996). A humorhoz hasonlóan az irónia, a szarkazmus és az angolban „understatement”-ként emlegetett eufemisztikus vagy bagatellizáló-jellegű kifejezések fordítása is komoly kihívás egy tolmács számára, hasonlóan a retorikai fogásként alkalmazott szólásokhoz és közmondások, illetve a híres emberektől vagy szépirodalmi művekből származó szó szerinti idézetekhez. Szintén komolyabb háttértudást feltételez a forrásnyelvi közönség számára könnyedén értelmezhető szociokulturális utalások visszaadása (Pöchhacker 2004), esetleges feloldása.

Többen is megkísérelték már osztályozni, graduálni a tolmácsolásra szánt forrásszövegeket nehézségi szempontból. Alexievánál (1999) a szövegek besorolásának egyik legfontosabb paramétere a szemantikai sűrűség, az ő értelmezése szerint ez a tényező határozza meg a szöveg „hallgathatóságát” (*listenabi-*

lity). Alexieva emellett bevezeti a „jártasság” (*familiarity*) fogalmát, és a témával kapcsolatos előzetes ismeretek függvényében osztályozza egy-egy tolmácsolási szöveg nehézségét. G. Láng Zsuzsa (2002) táblázatos formában összegzi azokat a paramétereket, melyeknek változtatásával növelhető a forrásnyelvi beszéd nehézsége a tolmácsoláson. A tolmácsolás szempontjából könnyítő, illetve nehezítő tényező lehet ez alapján az üzenet kódolása, az előkészítettség, szóbeliség és specializáció foka, a megközelítés, a beszéd információsűrűsége, szemantikai és nyelvi komplexitása, illetve megjósolhatósága és a téma kulturális meghatározottsága (G. Láng 2002:150). Ahogy fokozatosan nő a forrásszöveg „komplexitása” a felsorolt paraméterek mentén, úgy nehezedik a tolmácsolási feladat.

Liu és Chiu (2009) propozíciós elemzés segítségével igyekezett mérni egy adott tolmácsolási vizsgaszöveg információsűrűségét (*information density*) és fogalmi sűrűségét (*concept density*), majd az eredményeket összevetették gyakorlói tolmácsok és oktatók értéktételeivel (kérdőíves kutatás keretében) és a vizsgázók szubjektív benyomásaival, és azt állapították meg, hogy a tudományos mérések eredményei csak részben erősítik meg a gyakorlói tolmácsok benyomásait (Liu és Chiu 2009). Daniel Gile (1995/2009) az erőfeszítés-modellből kiindulva foglalta rendszerbe a lehetséges probléma-forrásokat (*problem triggers*), és négy főbb csoportba sorolta a nehezítő tényezőket. Külön választotta azokat az elemeket, amelyek a megnövekedett feldolgozási kapacitás-igény miatt jelentenek problémát – ide tartozik a gyors előadásmód, a tartalmi szempontból sűrű forrásszöveg, az ismeretlen nevek, vagy a nehezen anticipálható tartalmi elemek. A második kategóriába kerülnek azok a nehézségek, melyek a bejövő jel sérülékenységből erednek (*signal vulnerability*). Ezekben az esetekben nem maga a feldolgozás jelent nehézséget, hanem a rendelkezésre álló idő rövidsége, illetve a kismértékű redundancia (ilyen „sérülékeny” elemek például a számok vagy rövidítések). A harmadik átfogó kategóriába kerülnek Gile taxonómiájában a nyelv-specifikus problémák, mint pl. az eltérő szintaktikai és nyelvtani szerkezetek, szociolingvisztikai tényezők vagy kultúra-specifikus különbségek. A negyedik lehetséges probléma forrás az előadó személye, előadásmódja (ahogy Gile nevezi, a „*speaker factor*”).

Gile lehetséges probléma forrásait továbbgondolva Setton és Dawrant (2016) részletes listába foglalja a forrásszövegekben „rejtőző” lehetséges tolmácsolási csapdákat (*interpreting pitfalls*), elsősorban a tolmácsképzés szempontjából releváns gyakorlati szempontok alapján. Settonék öt nagy csoportba sorolják a nehezítő tényezőket: megkülönböztetnek (1) nehezen feldolgozható információs egységeket, (2) nyelvhasználati nehézségeket, (3) pragmatikai jellegű, (4) retorikai és stilisztikai és (5) nyelvspecifikus tolmácsolási csapdákat (Setton és Dawrant 2016: 35–36). A tolmácsolási teljesítmény megítélésakor jól alkalmazható vizsgálati szempont, hogy a tolmácsnak mennyiben sikerült áthidalnia a fenti tolmácsolási csapdákat – tervezett kutatásomban is ez lesz az egyik vizsgált paraméter. Mindezek alapján Setton és Dawrant a tolmácsolási szövegek nehézségi szintjének megállapítására kidolgozott egy ún. beszédnehézségi indexet (*Speech Difficulty Index*), amely alapján meghatározták, hogy a képzés egyes szakaszaiban milyen jellegű beszédekert érdemes adott célra felhasználni (Setton és Dawrant 2016). A szövegnehézségnek Settonék rendszerében négy fokmérő-

je van: (1) a téma, (2) az előadás sebessége, (3) szövegsűrűség és stílus, illetve (4) akcentus és prosódia.

Az tolmácsolási helyzet nehézségének meghatározása már korábban is foglalkoztatta Settont (1999). A releváns változók kategorizálásánál az előadáshoz köthető input tényezők (stílus, előadásmód, nyelvi megfogalmazás stb.) és környezeti tényezők (a hallgatóság, technikai felszerelés, visszajelzés módja stb.) mellett egy harmadik kategóriát is megnevez, mégpedig a tolmács személyéből adódó változókat (kompetencia, intelligencia, felkészülés, motiváció) (Setton, 1999). Ez utóbbi tényező, azaz a tolmács személye és felkészültsége Settonnál jelenik meg először ilyen kiemelt hangsúllyal a minőséget befolyásoló tényezők között, a korábbi osztályozások általában inkább az inputtal és annak változóival foglalkoztak. Pedig az inputot feldolgozó személy kompetenciái – vagy G. Láng Zsuzsa szavaival (2002:149) „a tolmács felkészültsége, tolmácsolási ismeretei és készségei” szintén alapvetően meghatározzák az adott feladat nehézségi szintjét.

3.2. A tolmácsolás minőségét befolyásoló belső tényezők (tolmácskompetenciák)

Sok más hivatáshoz hasonlóan a tolmácsok esetében is gyakran felmerül a kérdés, hogy kiből lesz a jó szakember ezen a pályán: tolmácsnak születni kell vagy bárki képezhető a szakma mesterévé? Vajon milyen képességek szükségesek ahhoz, hogy valaki jó tolmáccsá váljon, és mennyiben fejleszthetők ezek az adottságok? A témának igen kiterjedt szakirodalma van, s jelen tanulmánynak nem célja, hogy mélyrehatóan elemezze a tolmács-kompetenciákat, de a teljesség kedvéért a szóbeli nyelvi közvetítés minőségét befolyásoló belső tényezők között mindenképp érdemes röviden összegezni a tolmácsoláshoz szükséges készségeket.

A Konferenciatolmácsok Nemzetközi Szervezete (AIIC) 1993-ban fogalmazta meg útmutatásait a konferenciatolmácsoktól elvárt ismereteket és adottságokat illetően. Az elvárt ismeretek között szerepel többek között, hogy az illető tökéletesen birtokolja az aktív nyelv(ek)et; behatóan ismerje a passzív nyelv(ek)et; felsőfokú végzettséggel (vagy ennek megfelelő képesítéssel) rendelkezzen és tájékozott legyen az aktuális eseményeket illetően. A tolmácsok számára elengedhetetlen adottság az adatok elemzésére és értelmezésére való készség, intuíció, gyors reakcióidő és a különböző előadókhoz, helyzetekhez és témákhoz való gyors alkalmazkodás képessége; fontos a jó koncentrációs képesség, az átlagosnál jobb fizikai és idegi állóképesség; kimagaslóan jó memória; kellemes hang és jó előadói tulajdonságok. (AIIC 1994, idézi: Horváth, Szabari és Volford 2000: 177–178)

A tolmács-kompetenciák összegzése nem csak a gyakorló tolmácsok számára jelenthet megerősítést, nem pusztán egy jegyzék a tolmács „életpálya-modell” kiépítéséhez szükséges eszköztárról – a jövő tolmácsainak is útmutatásul szolgál a pályaorientációhoz. Kalina (2000) kifejezetten tolmácshallgatók számára összegzi a tolmácsoláshoz szükséges legfontosabb kompetenciákat, és azok fejleszthetőségét vizsgálja. A tolmácsképzésben kiemelten fontos szempont, hogy a tolmács tisztában legyen kommunikációs közvetítői felelősségé-

vel, ismernie kell a tárgyaló felek között fennálló kulturális, politikai, gazdasági, szociális és etnikai különbségeket. Emellett képesnek kell lennie megfelelni az adott kommunikációs helyzetben elvárt stiláris, regiszterbeli és kulturális normáknak. Kalina definíciója szerint a tolmács-kompetencia azt jelenti, hogy az illető „képes egy adott két-, vagy többnyelvű kommunikációs helyzetben magas szintű minőségi elvárásoknak megfelelően ellátni a nyelvi közvetítés kognitív feladatát” (Kalina 2000: 2, szerző fordítása).

A tolmács-alkalmassági vizsgákat áttekintve Moser-Mercer (1994) az alábbi tesztelési paramétereket gyűjti össze: a jelölt anyanyelvi és idegen nyelvi ismeretei, általános műveltsége, beszédértési (analizáló és szintetizáló) képességei, a beszédprodukció gyorsasága, beszédhang és dikció, memóriakapacitás, egyidejű beszédhallgatás és -produkció képessége; stressztűrő képesség, állóképesség. Az alkalmassági vizsgákra vonatkozóan Alexieva is fogalmaz meg ajánlásokat (1994), szerinte azt kell elsősorban vizsgálni, hogy a jelöltek mennyire képesek összekapcsolni az elsajátított ismereteket, felismerik-e az összefüggéseket, illetve képesek-e kontextusban is felhasználni a megszerzett tudást. Olyan alkalmassági vizsgafeladatokat javasol, melyek egymásra épülve tesztelik a jelöltek információfeldolgozási képességeit (Alexieva 1994).

G. Láng Zsuzsa a felsőfokú tolmácsképzésről szóló könyvében (2002) külön fejezetet szentel annak, hogy ki és milyen feltételek mellett képezhető tolmáccsá. Három szempontot vizsgál a tolmácsjelöltek alkalmasságának megítélésekor: (1) munkanyelvek megfelelő ismerete; (2) kognitív képességek (elemzés, szintetizálás, problémamegoldás); (3) kiváló kommunikációs készség (G. Láng 2002: 66). Ez utóbbit, azaz a kommunikatív kompetenciát Horváth Ildikó is kiemelten fontosnak tartja a tolmácsok munkájában, egész pontosan „a nyelvi jelek kontextusban történő kódolására és dekódolására való képességet egy multidimenzionális kommunikációs helyzetben” (Horváth 2015: 28). A tudatos kommunikációnak Horváth szerint a tolmácsok verbális és nonverbális kommunikációjában egyaránt meg kell jelennie, „ismerniük kell kommunikációjuk egyéni jellemzőit a nyelvtudásuktól és beszédképességeiktől kezdve a hangképzési sajátosságaikon át (beszédük hangszíne, hangmagassága, ritmusa) a testbeszédükig” (Horváth 2015: 34). Horváth rámutat arra, hogy a fordítókra és tolmácsokra a szakirodalomban egyre inkább kultúráközi közvetítőként tekintenek, és ez az interkulturális kommunikátori szerep megkíván bizonyos mértékű kulturális kompetenciát is.

A szakirodalom és gyakorlatai tapasztalatok alapján leszögezhetjük, hogy a tolmács-jelöltek alkalmasságának felmérésekor számos szempontot figyelembe kell venni, melyek gyakran túlmutatnak a magas szintű nyelvtudáson, illetve a megszerzett kompetenciákon. A pszicholingvisztika szempontjait is bevonva, egyre nagyobb hangsúlyt kap – az alkalmassági vizsgákon és a tolmácsképzésben egyaránt – bizonyos kognitív készségek fejlesztése. Válczi (2010) e készségek közé sorolja többek között az analizáló és szintetizáló képességet, memóriát, kreativitást, koncentrációs készséget, valamint a szimultaneitást. Úgy véli, számos személyiségjegy (önismeret, empátia, intuíció, érzelmi intelligencia, önbizalom, stb.) összjátéka szükséges a tolmács kompetencia kialakulásához (Válczi 2010). A kognitív készségek, illetve személyiségjegyek közül meghatá-

rozó jelentőségű a tolmácsok munkájában – akár úgy is fogalmazhatnánk, sok esetben ezen áll vagy bukik egy tolmács hosszú távú sikeressége a szakmában –, hogy hogyan képes kezelni a folyamatos megmérettetéssel járó stresszt.

3.3. A stresszfaktor hatása a tolmácsolási feladat nehézségére

A tolmácsoláskutatásban már régóta kedvelt téma a stressz, ami valószínűleg annak tudható be, hogy ilyen kiszámíthatatlan mértékű és jellegű kognitív megterheléssel aránylag kevés munkakörben kell megküzdeni. A szakirodalmi definíciókból mára már közismert meghatározás alapján a stressz általában „valamilyen vélt vagy valós veszély vagy fenyegetés eredménye, olyankor jelentkezik, amikor úgy érezzük, képtelenek vagyunk megbirkózni az adott szituációval” (Horváth 2015: 122). Ha Gile (1995/2009) erőfeszítés-modelljére vonatkoztatjuk ezt az alapvetést, akkor azt is mondhatjuk, hogy a stressz a meglévőkön felül egy újabb erőfeszítést kíván a tolmács részéről, további energiát von el a feldolgozási kapacitástól, ezáltal szükségszerűen rontva a nyelvi közvetítési teljesítményt. A képlet azonban nem ilyen egyszerű: a stressz hatása valóban sok esetben megmutatkozik a szóbeli nyelvi közvetítés minőségén – gyakran negatív értelemben, de időnként pozitív előjellel.

A szakemberek sokáig egyértelműen negatívumként tekintettek a stresszre, megítélése csak az 1970-es végén kezdett megváltozni, ami elsősorban Selye (1976) munkásságának köszönhető. Ő volt az, aki rámutatott, hogy a stressz nem feltétlenül káros (ún. *distressz*), megfelelő stresszkezelési módszerek alkalmazásával akár előnyünkre is fordíthatjuk. Selye (1976), majd a későbbiekben Zeier (1997) kutatásai a stresszt kiváltó fiziológiai és pszichológiai tényezőket vizsgálták, és összegyűjtötték azokat a biokémiai reakciókat, amelyeket egy-egy stresszhelyzetben az emberi szervezet adhat. A stressz működési mechanizmusának, tüneteinek ismerete és a stresszre adott fiziológiai reakciók felmérése, az ún. stresszfelismerés (*stress literacy*) (Smith 1993) mindenképpen szükséges ahhoz, hogy kifejleszthessük saját személyre szabott stresszkezelési módszereinket. Zeier (1997) arra a megállapításra jutott, hogy a stresszre adott reakciók egy része aktív megküzdési stratégiákat tükröz, másik része inkább passzív elkerülő magatartásra utal.

Cooper és munkatársai 1980-ban végeztek először átfogó felmérést konferenciatolmácsok körében a szinkrontolmácsolással járó stressz-terhelés felmérésére (Cooper et al. 1982). A megkérdezett tolmácsok válaszai alapján négy kategóriába sorolhatók a szakma-specifikus stressztényezők. Stresszfaktorként jelennek meg a tolmácsok számára (1) bizonyos fizikai környezeti tényezők (tolmácskabin mérete, szellőzése, világítása, a hangosítás minősége, háttérzajok szűrése stb.); (2) a munka és a magánélet összeegyeztetésének nehézségei; (3) az interperszonális kapcsolatok egyensúlyban tartása (kollégákkal, megbízókkal, feljebbvalókkal); és (4) a konkrét tolmácsolási feladatból adódó nehézségek (a beszélő hiányos előadói képességei, felkészülési és szervezési nehézségek, viszszejelzés hiánya stb.).

Részben Cooper és munkatársai eredményeiből kiindulva készült el a Konferenciatolmácsok Nemzetközi Egyesületének (AIIC) megbízásából a 2002-es

Workload Study. Mint a neve is mutatja, ez a felmérés a konferenciatolmačsok munkahelyi stressz-terhelését vizsgálja, elsődleges célkitűzése az volt, hogy alátámassza az AIIC iránymutatásait a konferenciatolmačsok munkakörülményeire vonatkozóan. A vizsgálat azokat a tényezőket vette számba irányított szempontok alapján, amelyek megnehezíthetik a munkavégzést a nemzetközi intézmények tolmácsai számára. A felmérés során alkalmazott vizsgálati szempontok a következők voltak: pszichológiai tényezők (attitűd, elégedettség, motiváció stb.); munkakörnyezet (hangszigetelés, szellőzés, világítás a kabinokban); a tolmácsok fiziológiai jellemzői (vérnyomás, pulzus stb.) és interperszonális tényezők (AIIC Workload Study 2002). Az eredmények alapján számos következtetést vonhatunk le a tolmácsok stressz-terhelésére vonatkozóan – ahogy arra Horváth (2015) is rámutat, – többek között azt, hogy a fiziológiai tényezők vizsgálatával hatékonyan mérhető, hogy az adott helyzetben mennyire stresszes a tolmács. Más elemzőkhöz hasonlóan Horváth is úgy látja, hogy a Workload Study talán „legfőbb érdeme, hogy részletesen elemzi, a fizikai munkakörnyezet hatásai miként vezethetnek stresszhez és kiegészhez” konferenciatolmačsoknál (Horváth 2015: 121). Érdemes megemlíteni, hogy a felmérés szerint a forrásnyelvi szöveg minősége, azon belül is az előadásmód, az előadó személye, a beszéd felolvasottsága stb., mind növelik az adott tolmácsolási helyzetben a stressz érzésének kialakulását, s ezzel közvetetten hatással vannak a tolmácsolás minőségére is. A felmérés eredményeiről és tanulságairól részletesen olvashatunk Moser-Mercernél (1996) és Horváthnál (2015). Az AIIC felmérése elsősorban a szinkrontolmačsolásra vonatkozott, de az eredményeket más tolmácsolási módokra is lehet adaptálni.

A Workload Study értékelő rendszerében a stressztényezők lehetséges negatív hatásai álltak a középpontban, de azért az is kiderült, – és ezt Boronkay-Roe 2006-os felmérése is alátámasztja – hogy a stressz kezelése alapvetően alkati kérdés. Aki erre a pályára lép, tisztában van a munkával járó megnövekedett stresszel, és vélhetőleg kellő önbizalommal rendelkezik ahhoz, hogy tudatosan ellensúlyozza a stresszorok okozta plusz megterhelést. Még az is előfordulhat, hogy kifejezetten a stresszkereső embertípusba tartozik. (Horváth 2017). Boronkay-Roe (2006) 66 tapasztalt tolmácsnál vizsgálta a stressz és a tolmácsolás összefüggéseit. Egyértelműen kimutatható volt, hogy a válaszadók stresszesnek találják a tolmácsolást, ám az is kiderült, hogy túlnyomó többségük – elsősorban olyanok, akik részt vettek valamilyen képzésen – tudatosan alkalmaz valamilyen aktív megküzdési stratégiát a stresszfaktor ellensúlyozása érdekében (pl. koncentrációt segítő mentális technikákat). Bíztható eredmény, hogy a megkérdezettek többsége úgy nyilatkozott, hogy a munkája során tapasztalt stressz szintje az idő múlásával fokozatosan csökken, ami arra utal, hogy a tolmács kompetenciák erősödésével hatékonyabban ellensúlyozható a stresszorok hatása. (Az AIIC felmérése is hasonló végkövetkeztetésre jutott.)

Mouzourakis (1996) kutatásai is azt mutatták, hogy stresszes helyzetben a tolmácsok jelentős része alkalmaz – többé-kevésbé tudatosan – valamilyen védekezési mechanizmust. Az ő értelmezésében létezik egyfajta „stressz homeosztázis, amikor is a tolmácsok a lehetetlennek tűnő munkakörülményekre reagálva fokozatosan csökkentik az erőfeszítéseiket” (Mouzourakis 1996, idézi

Horváth 2015:123). Ez kicsit emlékeztet Gile szaturációs elméletére (Gile 1995/2009), mely szerint egy ponton túl a tolmács telítődik a rá nehezedő párhuzamos feladatok súlyával, és nem tud további energiákat átcsoportosítani – tehát szükségszerűen romlik a teljesítménye.

A stressz mértékét igen nehéz számszerűsíteni, de a stresszorokra adott fiziológiai reakciókat többen is vizsgálták kvantitatív megközelítésben. Klonowicz (1994) kutatása például megnövekedett diasztolés és szisztolés vérnyomást és gyorsabb szívverést mutatott ki a tolmácsolási helyzet elején, amit „mobilizációs hullámnak” nevezett el (Klonowicz 1994). Moser-Mercer kimutatta, hogy az elnyújtott váltások, azaz a szokásosnál hosszabb tolmácsolási periódusok növelik a tolmácsok stressz-szintjét (ezt a kortizol-koncentráció segítségével mérték), és ezáltal hatással vannak a tolmácsolás minőségére (Moser-Mercer 1996). Moser-Mercerhez hasonlóan Kurz (2002) is igyekezett feltérképezni a stressz fiziológiai megnyilvánulásait különböző tolmácsolási helyzetekben, Kurz például a médiatolmácsolás jelentette extra stressz mérésére a bőr vezetőképességét (az ún. galvanikus bőrreakciót) és a pulzusszámot vizsgálta, és sikerült kimutatnia – ugyan aránylag kis mintából –, hogy a média-tolmácsolás megnövekedett stressz-terhelést jelenthet (Kurz 2002).

A stressz és szorongás mértékének mérésére a saját bevalláson alapuló stressz- és szorongás-felmérések is érdekes eredményeket hoztak (tulajdonképpen Cooper és társai is ilyen módszerrel gyűjtötték adataikat). Pavel Korpál kutatása (2016) például saját bevalláson alapuló interjúkon keresztül vizsgálta hallgatók körében a tolmácsolás során jelentkező stressztényezőket, a konszekutív és szinkrontolmácsolás között e tekintetben tapasztalható különbségeket és a megkérdezett tolmácsok megküzdési stratégiáit (Korpál 2016). Érdekes tanulságokkal szolgált az interjúk, kiderült ugyanis, hogy a tolmácsoló hallgatók többsége a konszekutív tolmácsolási helyzetet érezte stresszesebbnek, hiszen itt külön stresszorként jelentkezett, hogy közönség előtt kellett beszélni. A szinkrontolmácsolásnál nagyobb biztonságban érezték magukat a kabin izoláltságában. További gyakran megjelölt stressztényező volt a hibázástól való félelem és a tolmácsolás során a munkakörülményekben felmerülő technikai nehézségek (pl. nem látták, hallották jól az előadót) (Korpál 2016: 309–310).

A vizsgastressz, vagy – szakkifejezéssel élve – a teljesítményszorongás kutatása, azon belül is kifejezetten a szorongás kognitív folyamatokra gyakorolt hatásának vizsgálata több évtizedes múltra tekint vissza a pszichológiában. Sarason és munkatársai az 1950-es években a szorongás és a teljesítmény között fennálló kapcsolatokat próbálták beazonosítani, és – sok későbbi kutatáshoz hasonlóan – arra az eredményre jutottak, hogy jelentős egyéni eltérések vannak a stresszhelyzetre adott viselkedési válaszokban (Sarason 1950). Nyilván meghatározó lehet e tekintetben, hogy az adott személy inkább sikerorientált vagy kudarckerülő típus (Atkinson 1957). Ennek megfelelően a teljesítményhelyzetben adott reakció alapján beszélhetünk debilizáló és facilitáló szorongásról. Miközben a debilizáló szorongás ronthatja a teljesítményt, a facilitáló szorongás pozitív hatással lehet rá – legyen szó tanulási folyamatról, sportversenyekről vagy tolmácsolási helyzetről (Horváth 2017). Csíkszentmihályi (2008) úgy véli, ha a tanuláshoz pozitív képzetek társulnak, és a tanuló fejében összekapcsolódik a megelégedett-

ség és az öröm érzésével, akár egy szorongásmentes, ideális állapot (*flow*) is létrejöhet. A Yerkes-Dodson törvény szerint akkor tudunk optimálisan teljesíteni, ha a kihívás mértéke és az aktivitási szint nagyjából közepes értékű, ennek megfelelően sem a túl magas, sem a túl alacsony stressz szint nem segít abban, hogy kihozzuk magunkból a maximumot (N. Kollár és Szabó 2004).

Mindezek alapján, ha a tolmácsvizsgák szempontjából közelítjük meg a fent részletezett tényezőket, összegezve azt mondhatjuk, tolmácsolási vizsgahelyzetben a vizsgáztató felel a külső tényezőkért, a tolmácsolónak kell kezelnie a belső tényezőket. Vizsgáztatóként a külső változókat kell irányítanunk: a nyelven kívüli külső tényezőket (a vizsgakörülményeket) uniformizálni, a nyelvi külső tényezőket (a vizsgaszövegeket) pedig optimalizálni kell annak érdekében, hogy reálisan ítélhessük meg egy hallgató teljesítményét vizsgahelyzetben. A vizsgázóknak ezzel szemben a belső tényezőket kell tudatosan irányítaniuk, hiszen arról kell számot adniuk, hogy mennyiben sikerült elsajátítaniuk a hatványozottan stresszes tolmácsolási helyzet megoldásához szükséges tolmács-kompetenciákat és stressz-kezelési módszereket. Minél sikeresebben valósul meg ez a két – vizsgáztatói, illetve hallgatói – célkitűzés, annál nagyobb eséllyel teljesítenek jól a vizsgán a tolmácsolók.

4. A tolmácsolás minőségének mérése, értékelése a tolmácsvizsgákon

Korábban megállapítottuk, hogy a számos változó miatt rendkívül nehéz objektív eszközökkel mérni a tolmácsolás minőségét – a teljesítmény minőségének megítélése csak adott helyzetben, adott körülmények között lehet érvényes, nincsenek általános érvényű minősítési kritériumok.

A tolmácsképző intézményeknek valahogy mégis értékelniük kell hallgatóik teljesítményét – lehetőség szerint objektív, többekre egységesen alkalmazható kritériumrendszerben. Ez első lépésben a tolmácsjelöltek alkalmasságának tesztelését jelenti a felvételi vizsgákon. Ezeken a vizsgákon általában a kognitív-elemző és a kommunikációs kompetenciák állnak a vizsgálatok középpontjában. A trieste-i egyetemen az 1990-es évek közepén a résztvevő hallgatók bemeneti és kimeneti teljesítményének összevetésével igyekeztek igazolni azt, hogy már a felvételi vizsga alapján következtetni lehet a jelentkező várható „előmenetelére” (G. Láng 2002). Ahogy az előző fejezetben láthattuk, a kutatásokban újabb és újabb kompetenciák kerülnek az érdeklődés középpontjába, melyek a tolmácsjelöltek alkalmasságát segíthetnek megítélni a bemeneti vizsgákon. Az egyéni intelligencia és enciklopédikus ismeretek mellett Darónál (1994) a figyelem-megosztási képesség, a rövid távú memória és a folyamatos beszédre való képesség is megjelenik. Alexieva (1993) elsősorban azt vizsgálná az alkalmassági vizsgán, hogy a jelölt hogyan és milyen mértékben képes felhasználni a korábban szerzett ismereteket, ezért konkrét javaslatokat fogalmaz meg egy kétlépcsős felvételi vizsgafeladat-sorra, mely elsősorban az információfeldolgozás hatékonyságát vizsgálja. Moser-Mercer (1994) szerint mindenekelőtt a képzés célját, időtartamát, súlypontjait kell szem előtt tartani a jelöltek alkalmassá-

gát vizsgáló tesztekben. Az anyanyelvi és idegen nyelvi ismeretek mellett fontos vizsgálni a jelöltek kognitív készségeit, személyiségjegyeit, tanulási görbéit is.

A magyar és külföldi tolmácsképző intézmények igyekeznek a fenti szempontokat figyelembe véve kialakítani felvételi vizsgáikat, a konkrét feladatok skálája ugyanakkor igen széles. A tapasztalatok azt mutatják, hogy időről időre érdemes felülbírálni és megújítani a piaci (és részben hallgatói) elvárások fényében a vizsgakövetelményeket, illetve a vizsga felépítését. A konferenciatorlmács képzésben útmutatóul szolgálhatnak a European Masters in Conference Interpreting (EMCI) program standardjai és az Európai Bizottság tolmácsszolgáltatának (SCIC) ajánlásai.

A folyamatos megújulás és alkalmazkodás igénye megjelenik a kimeneti képesítő vizsgák esetében is. Itt az értékelési rendszer kidolgozásánál együttesen kell figyelembe venni a piaci elvárásokat, a minőségbiztosítási alapelveket, illetve azt, hogy reálisan milyen teljesítmény várható el a hallgatóktól a képzési struktúra alapján. G. Láng Zsuzsa (2002) szerint a tolmácsolás megítélésénél az elsődleges szempont az, hogy „átment-e az üzenet”, ami a szemantikai tartalomról és a beszélő szándékából tevődik össze (G. Láng 2002: 158). G. Láng külön is megjelöl olyan értékelési szempontokat, melyek kifejezetten csak az egyik tolmácsolási módnál érvényesek, és két külön értékelőlapot mutat be a konszekutív- (2002: 162) és a szinkrontolmácsolási teljesítmény értékelésére (2002: 186). Az arányok hasonlóak a vizsgált paraméterek mentén: a tartalmi tényezők 40%-ban számítanak be az összesített eredménybe, a nyelvi megvalósítás (tehát formai szempontok) 30%-ban, az elsajátított tolmácsolási technikák szintén 30%-ban. A konszekutív tolmácsolás értékelésében hangsúlyosabban jelenik meg a gondolati egységek közötti összefüggések felismerése, a prezentáció, az adatok, nevek, részletek pontosságának ellenőrzése megfelelő jegyzetelési technikával. Szinkrontolmácsolásnál a kimenő hang kontrollálása, a tudatos hangképzés, általában az önmonitorozás, a mondatok befejezettsége is szerepel az értékelési szempontok között. Mindkét esetben megjelenik az értékelőlap alján, hogy milyen összbemomást tett a hallgató az értékelőre, ami egy fontos elvi kérdésre világít rá.

Gyakran felmerül a tolmácsoláskutatásban, hogy holisztikus vagy analitikus megközelítésben célszerű-e értékelni a tolmácshallgatók teljesítményét. Az oktatók és a témát vizsgáló kutatók nagy része inkább a holisztikus értékelést támogatják, melyet optimális esetben az analitikus módszerekkel nyert eredmények is alátámasztanak. Az órai értékelés általában diagnosztikus jellegű, a reális önértékelést segíti, de a képzést lezáró képesítővizsga már egyfajta „abszolút mércét állít” (G. Láng 2002), melynek elérését nagymértékben befolyásolhatja a vizsgahelyzetből adódó stressz. Ennek megfelelően a tolmácshallgatók teljesítményének értékelésében alapvetően két megközelítés bontakozott ki az elmúlt évtizedekben. Az első, nyelvészeti jellegű analitikus megközelítés a tolmácsolás során tapasztalható hibákat kategorizálja, számszerűsíti és elemzi (annak érdekében, hogy hosszú távon tudatosítsa és minimalizálja ezeket a hibákat). A második, didaktikai jellegű, holisztikus megközelítés a tolmácsolási teljesítmény egyes szegmenseit vizsgáló értékelési sémákkal dolgozik, és értékelőlapokon keresztül ítéli meg a nyelvi közvetítés minőségét.

Az első, nyelvészeti megközelítést alkalmazó kutatók többnyire Barik (1975) hibatipológiájából indulnak ki. A legfontosabb hibatípusok Bariknál a következők: kihagyás, hozzáadás, helyettesítés, szószerinti fordítás, téves szóválasztás, nyelvtani és szintaktikai hibák; torzítás; regiszter-tévesztés (Barik 1975). Barik részletesen kidolgozott hibatipológiája valóban segíthet az oktatóknak be kategorizálni a tolmácsolási hibákat, a hallgatókban tudatosítani a lehetséges hibaforrásokat, és – nem utolsósorban – igen jól használható eszköz a tolmácsoláskutatók számára a tolmácsolási teljesítmény értékelésére. Altman (1994) is Barik hibatipológiájára alapozza értékelési rendszerét, melyben a konferenciatolmács-hallgatók szinkrontolmácsolási teljesítményének értékelésére négy nagyobb hibacsoportot állított fel: (1) kihagyás, (2) hozzáadás, (3) egyes lexikai elemek pontatlan tolmácsolása, (4) hosszabb kifejezések pontatlan tolmácsolása. Bariktól eltérően Altman a nyelvi hibákon túlmenően a tolmácsolás kommunikatív aspektusára is kiterjesztette a hibakategóriáit, és a fenti hibacsoportokat annak fényében vizsgálta, hogy mennyiben gátolták a kommunikációs cél megvalósulását (Altman 1994:26).

A tolmácsolási teljesítmény értékelésének holisztikus megközelítésénél a tolmácsolási hibák kategorizálásának csak másodlagos jelentősége van, az értékelés központjában az előzetesen lefektetett minőségbiztosítási kritériumok teljesítése áll. E megközelítést alkalmazva, az 1990-es évektől kezdve számos tolmácsoláskutató dolgozott ki értékelőlapokat tolmácsolási események elemzésére és azon belül a hallgatók teljesítményének értékelésére (Schjoldager 1996, Gillies 2004, Kutz 2005, Kalina 2002). Ezeken az értékelőlapokon a szerzők egyértelműen lefektetik az értékelésnél figyelembe vett szempontokat. Jelen tanulmány behatárolt keretein túlmutat valamennyi értékelési módszer részletes bemutatása, de néhányat közülük érdemes röviden felvázolni.

Schjoldager (1996) dolgozott ki elsőként a szinkrontolmácsolási teljesítmény minőségének megítélésére egy értékelő sémát, amelyben négy főbb értékelési kritériumot jelöl meg a tolmácsoló hallgatók teljesítményének értékeléséhez: (1) érthetőség és előadásmód, (2) nyelvhasználat, (3) koherencia és (4) hűség. Schjoldager a főbb szempontok alá eldöntendő kérdéseket rendel, ezek megválaszolásával születik meg a végső értékelés. A módszer előnye, hogy nem megy bele aprólékos elemzésbe, s maguk a tolmácsoló hallgatók is használhatják a képzés aránylag korai szakaszától önértékelésre – annál is inkább, mert az egyes kritériumoknál rövid leírás is olvasható arról, hogy miért fontos az adott szempont. Ugyanakkor néhány összetettebb kérdés túlzottan is leegyszerűsödik, s a kérdőív nem mindig ad teret árnyaltabb válaszokra. Ezzel szemben Kutz (2005) értékelőlapja igen aprólékosan kidolgozott makro- és mikrokritériumokat is felsorakoztat szinkrontolmácsolási gyakorlatokhoz, és részletes magyarázattal szolgál minden egyes értékelési szemponthoz. Oktatói szemmel mindenképpen hasznos a részletekbe menő elemzési keret – bár kétségtelenül igen időigényes a kitöltése –, ugyanakkor hallgatói önértékelésre nem igazán alkalmas. Jellegetben leginkább Kalina korábban hivatkozott minőségellenőrzési adatlapjához hasonlítható (Kalina 2005), mely szintén igen részletes (a valós tolmácsolási helyzetekből indul ki, kitér a felkészülésre, sőt, még a szerződéskötés körülményeire is), de hallgatói szemmel nem túl „felhasználóbarát”. A hall-

gatói önértékelés jelentőségére már Gillies (2004) is rámutatott, azt javasolta a tolmácsolóknak, hogy hallgassák vissza magukat, s olyan tolmácsolási teljesítményre törekedjenek, melyet akár anyanyelvi beszélők is nyújthattak volna. Nála felmerül annak a lehetősége is, hogy a hallgatók saját tolmácsolási teljesítményüket utólag, a célnyelvi produktum leírata alapján elemezzék részletekbe menően (Gillies 2004).

A legtöbb tolmácsolóképző intézmény jelenleg alkalmazott értékelési rendszerében három fő szempont jelenik meg – tartalmi pontosság, célnyelvi minőség, előadásmód. Ez a hármas szempontrendszer köszön vissza – némileg átdolgozott formában – a European Masters in Conference Interpreting (EMCI) értékelésre vonatkozó ajánlásaiban, valamint Setton és Dawrant konferenciatorlmácsolóképzési „útmutatójában” is (2016). Az EMCI hálózathoz tartozó tolmácsolóképző intézményekben az értékelésnél egységes kritériumrendszert alkalmaznak. 2013-as tanulmányában Jantsits Ágnes is összefoglalja a vizsgálati szempontokat: (1) az A nyelv tökéletes ismerete – szókincs, regiszter-váltások, interferencia-kerülés stb.; (2) megértés – megérti a munkanyelvein elhangzó beszédeket, célnyelvi előadása koherens, érti és használni tudja az adott tárgykörhöz tartozó szakkifejezéseket mindkét nyelven; (3) feladattudatosság – folyamatosság, pontosság, problémamegoldási képesség, jó prezentáció, stresszkezelés, tolmácsolási technikák alkalmazása (Jantsits 2013: 172).

Setton és Dawrant (2016) is hármas szempontrendszert alkalmaz a vizsgafeladatok értékelésére, ezek a tartalmi szöveghűség (*fidelity of content*); a kifejezőmód, nyelvhasználat pontossága és választékossága (*expression*); valamint az előadásmód gördülékenysége (*delivery*). Settonék is megfogalmaznak az egyes tolmácsolási feladatokra érvényes további kritériumokat, konszekutív tolmácsolásnál megjelenik például az időkontroll, a hangerő/hanghordozás kérdése, a szemkontaktus tartása és a viselkedés, illetve fellépés kérdése is. A szinkron-tolmácsolási teljesítmény értékelésénél olyan szempontokat is figyelembe kell venni, mint a kabin-etikett betartása, a technikai felszerelés hatékony használata és az optimális fül-száj ívhossz tartása (Setton és Dawrant 2016).

5. További kutatási irányok

Az elmúlt évtizedek fent bemutatott kutatásaira alapozva számos további kutatási irány körvonalazódik, hiszen a témának egyaránt vannak lexikai, szövegnyelvészeti, pszicholingvisztikai és oktatásmódszertani vonatkozásai is. Ezek a kutatások több szempontból is hasznosnak bizonyulhatnak a tolmácsoláskutatás, és különösen a tolmácsolóképzés számára.

Jó kiindulópont lehet a további kutatásokhoz a jelenlegi magyarországi és nemzetközi tolmácsolóvizsgáztatási gyakorlat, valamint a tolmácsolóvizsgákon alkalmazott értékelési módszerek felmérése és összegzése. Különösen igaz ez a tolmácsolóképző intézmények záróvizsgáira, azok felépítésére és vizsgaszövegeire, valamint a vizsgán nyújtott tolmácsolási teljesítmény megítélésénél használt értékelési szempontokra. Az egyes intézmények vizsgáztatási módszereinek áttekintése, a jó gyakorlatok összegyűjtése kölcsönösen előnyös lehet a tolmácsolóképzők számára.

Szintén előremutató lenne a tolmácshallgatók vizsgateljesítményét befolyásoló nyelvi és nyelven kívüli tényezők rendszerbe foglalása – a vonatkozó szakirodalomból kiindulva, ugyanakkor a tolmács-oktatók és -hallgatók gyakorlati tapasztalatait és az optimális vizsgakörülményekkel szemben támasztott elvárásait is figyelembe véve. Külön érdemes megvizsgálni, hogy hogyan építhető be még tudatosabban a stressz-kezelés, mint a szóbeli nyelvi közvetítés minőségét alapvetően befolyásoló külső és belső tényező a képzési programokba.

A tolmácsolt beszédek nehézségi fokát meghatározó szempontok ismételt összegzése, illetve az „optimális” tolmácsvizsga-beszédek kritériumainak rögzítése a meglévő standardok – elsősorban a European Masters in Conference Interpreting (EMCI) program ajánlásai –, és az Európai Bizottság Tolmácsolási Szolgálatának (SCIC) beszédgyűjteményénél (*Speech Repository*) alkalmazott szövegnehézség-besorolási szempontok alapján, segíthet a tolmácsképző intézmények oktatóinak abban, hogy hatékony graduálási és vizsgafelkészítési rendszert dolgozzanak ki a képzés során.

Értékes tanulságokkal szolgálhat – az oktatók és a hallgatók számára egyaránt – a nyelvi közvetítés minőségének vizsgálata és összehasonlító elemzése órai vizsgaszimulációs gyakorlatokon és éles vizsgahelyzetben, azaz olyan párhuzamos tolmácsolási helyzetekben, melyek a szövegnehézség szempontjából és a feladat jellegét tekintve hasonló paraméterekkel rendelkeznek, de eltérő megterheléssel járnak a tolmács számára a megnövekedett stressz-tényező miatt. Ahogy arra G. Láng Zsuzsa is rámutat, tolmácsvizsgákon „a végső értékelést nehezíti a nagyfokú stressz, ami a feladat természetéből és a vizsgabizottság előtti szereplésből fakad, és jelentősen leronthatja a teljesítményt” (G. Láng 2002: 185). A szimulált (azaz kevésbé stresszes) és az éles (tehát stresszel „terhelt”), vizsgán nyújtott teljesítmények között mutatkozó tendenciózus eltérések elemzése és tudatosítása segíthet abban, hogy a hallgatók a megfelelő áthidalási stratégiákat tudják alkalmazni a vizsgahelyzetben. További kutatás tárgyát képezheti, hogy kimutatható-e szignifikáns különbség az egyes tolmácsolási módok között a stressz-tényező hatását és a stresszkezelési mechanizmusok hatékonyságát illetően – hiszen maguk a szakemberek is megosztottak a tekintetben, hogy vajon a konszekutív- vagy a szinkrontolmácsolási feladatoknál nagyobb a stressz-terhelés.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy az optimális vizsgakörülmények és az ideális nehézségű vizsgabeszédek kritériumainak rögzítése hallgatói és oktatói szempontból is öröndetes perspektíva, és kétségtelenül hozzájárulhat a vizsgakészülés hatékonyságának növeléséhez. A vizsgateljesítmény értékeléséhez gyakorlatban is jól alkalmazható szempontokat adhat további tartalmi és formai minőségelemzési módszerek kidolgozása. Végül, de nem utolsósorban jelentősen javíthatja a szóbeli nyelvi közvetítés minőségét a tolmácsvizsgákon, ha a hallgatók és az oktatók tisztában vannak a vizsga jelentette stressz hatásaival, hiszen így célirányosan, a gyakrabban előforduló hibatípusokra fókuszálva alakíthatnak ki megküzdési stratégiákat a stressz kezelésére. Hosszú távon tehát minden ezirányú kutatás hozzájárulhat ahhoz, hogy a hallgatók – a stressztényező lehetséges hatásainak tudatában – jobban teljesítsenek a tolmácsvizsgákon.

Irodalom

- AIIC 1994. Profile of the Conference Interpreter. *AIIC Bulletin*. Vol. 22. No. 3.
- AIIC. 2002. *Interpreter workload study – full report*. Letölthető: <http://aiic.net/p/657> (Letöltés dátuma: 2019. március 28.)
- Alexieva, B. 1993. The Optimum Text in Simultaneous Interpreting: A Cognitive Approach to Interpreter Training. In: Dollerup, C., Loddegaard, A. (eds) *Teaching Translation and Interpreting: Training Talent and Experience*. Amsterdam-Philadelphia, John Benjamins. 221–229.
- Alexieva, B. 1994. Types of texts and intertextuality in simultaneous interpreting. In: Snell Hornby, M., Pöschhacker, F., Kaindl, K. (eds) *Translation Studies – an Interdiscipline*. Selected papers from the Translation Studies Congress, Vienna, 9–12 September 1992. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 179–187.
- Alexieva, B. 1999. Understanding the source language text in simultaneous interpreting. *The Interpreters' Newsletter* No. 9. 45–59
- Altman, J. 1994. Error analysis in the teaching of simultaneous interpreting: A pilot study. In: Lambert, S., Moser-Mercer, B. (eds) *Bridging the Gap*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 25–38.
- Atkinson, J. W. 1957. Motivational determinants of risk-taking behaviour. *Psychological Review* Vol. 64. No. 6. 359–372.
- Bakti M. 2009. Relevanciaelmélet a gyakorlatban. Néhány gondolat a pragmatika és a szinkrontolmácsolás kapcsolatáról. In: Lendvai E. (szerk.) *Translatologia Pannonica I*. Pécs: PTE BTK Fordítástudományi Kutatóközpont, Szláv Filológia Tanszék. 16–23.
- Barik, H.C. 1975. Simultaneous Interpretation: Qualitative and Linguistic Data. *Language and Speech* Vol. 18. No. 3. 272–297.
- Boronkay-Roe Zs. 2006. *A tolmácsolás és a stressz*. A magyar fordítók és tolmácsok napja. Budapest. ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központ, 2006. március 23–24. Előadás letöltető: <https://slideplayer.hu/slide/2823984/> (Letöltés dátuma: 2019.03.28.)
- Bühler, H. 1986. Linguistic (semantic) and extralinguistic (pragmatic) criteria for the evaluation of conference interpretation and interpreters. *Multilingua* Vol. 5. No. 4. 231–235.
- Cooper, C.L. et al. 1982. Interpreting stress: Sources of job stress among conference interpreters. *Multilingua* Vol 1. No.1–2. Amsterdam: Mouton. 97–107.
- Csikszentmihályi M. 2008. *Flow. The Psychology of Optimal Experience*. New York: Harper Perennial.
- Daró, V. 1994. Non-Linguistic Factors Influencing Simultaneous Interpretation. In: Lambert, S., Moser-Mercer, B. (eds) *Bridging the Gap*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 248–271.
- G. Láng Zs. 2002. *Tolmácsolás felsőfokon. A hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest: Scholastica.
- Gile, D. 1994. Methodological Aspects of Interpretation and Translation Research. In: Lambert, S., Moser-Mercer, B. (eds) *Bridging the Gap*. Empirical Research in Simultaneous Interpretation. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 39–56.
- Gile, D. 1995/2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.

- Gillies, A. 2004. *Conference Interpreting: A New Students' Companion*. Cracow: Tertium.
- Horváth I., Szabari K., Volford K. (szerk.) 2000. *Fordítás és tolmácsolás a világban*. Oktatási segédanyag fordító- és tolmácsképző intézetek hallgatói számára. Budapest: ELTE FTK.
- Horváth I. (szerk.) 2015. *Bevezetés a tolmácsolás pszichológiájába*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Horváth I. 2017. What does sport psychology have to offer interpreting? *Babel* Vol 63. No. 2. 230–250.
- Jantsits Á. 2013. Az értékelés szerepe a tolmácsolás oktatásában. In: Klaudy, K. (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Kahane, E. 2000. *Thoughts on the quality of interpretation*. Letölthető: <https://aiic.net/page/197/thoughts-on-the-quality-of-interpretation/lang/1>. (Letöltés dátuma: 2019.03.28.)
- Kalina, S. 2000. Interpreting competences as a basis and a goal for teaching. *The Interpreters' Newsletter* No. 10. 3–32.
- Kalina, S. 2002. Quality in interpreting and its prerequisites: A framework for a comprehensive view. In Garzone, G., Viezzi M. (eds) *Interpreting in the 21st Century: Challenges and opportunities*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 121–130.
- Kalina, S. 2005. Quality Assurance for Interpreting Processes. *Meta*. Vol. 50. No. 2. 768–784
- Klaudy K. 2005. A fordítási hibák értékelése az életben, a képzésben és a vizsgán. *Fordítástudomány* VII. évf. 1. szám. 76–84.
- Klonowitz, T. 1994. Putting one's Heart into Simultaneous Interpretation. In: Lambert, S., Moser-Mercer, B. (eds) *Bridging the Gap*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 213–224.
- Korpal, P. 2016. Interpreting as a stressful activity: Physiological measures of stress in simultaneous interpreting. *Poznań Studies in Contemporary Linguistics*. Vol. 52. No. 2. 297–316.
- Kurz, I. 2002. Physiological stress responses during media and conference interpreting. In: Garzone, G., Viezzi, M. (eds) *Interpreting in the 21st Century: Challenges and opportunities*. Benjamins Translation Library 43. 195–202.
- Kutz, W. 2005. Zur Bewertung der Dolmetschqualität in der Ausbildung von Konferenzdolmetschern. *Lebende Sprachen*. Vol 50. No.1. 14–34.
- Liu, M., Chiu, Y. 2009. Assessing source material difficulty for consecutive interpreting. Quantifiable measures and holistic judgment. *Interpreting* Vol. 11. No. 2. 244–266.
- Mead, P. 2015. Input Variables. In: *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London & New York: Routledge. 191–192.
- Moser, P. (ed.) 1995. *Survey on expectations of users of conference interpretation*. Final report January 1995. AIIC (International Association of Conference Interpreters). <https://aiic.net/page/736>.
- Mack, G. 2002. New perspectives and challenges for interpretation: The example of television. In: Garzone, G., Viezzi, M. (eds) *Interpreting in the 21st Century*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Moser-Mercer, B. 1994. Paradigms gained or the art of productive disagreement, In: Lambert, S., Moser-Mercer, B. (eds) *Bridging the Gap*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Moser-Mercer, B. 1996. Quality in interpreting: Some methodological issues. *The Interpreters' Newsletter* No. 7. 43–55.
- Moser-Mercer, B. et al. 1998. Prolonged turns in interpreting: Effects on quality, physiological and psychological stress (Pilot study). *Interpreting* Vol. 3. No. 1. 47–64

- Mouzourakis, P. 1996. Videoconferencing: Techniques and challenges. *Interpreting*. Vol. 1. No. 1. 21–38.
- N. Kollár K., Szabó É. 2004. *Pszichológia pedagógusoknak*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Pöhhacker, F. 1994. Quality assurance in simultaneous interpreting. In: Dollerup, C., Lindegaard, A. (eds) *Teaching Translation and Interpreting 2: Aims, Insights, Visions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 233–242.
- Pöhhacker, F. 2004. *Introducing Interpreting Studies*. London: Routledge.
- Sarason, S.B. 1950. The test–situation and the problem of prediction. *Journal of Clinical Psychology* Vol. 6. 387–392.
- Schjoldager A. 1996. Empirical Investigations into Simultaneous Interpreting Skills: Methodological and Didactic Reflections. *Perspectives* Vol. 2. 187–195.
- Shlesinger, M. 1997. Quality in simultaneous interpreting. In: Gambier, Y., Gile, D., Taylor C. (eds) *Conference Interpreting: Current Trends in Research*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 123–131.
- Selye J. 1976. *Stressz distressz nélkül*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Setton, R. 1999. *Simultaneous Interpretation, A cognitive-pragmatic analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Setton, R., Dawrant, A. 2016. *Conference Interpreting. A Trainer's Guide*. Amsterdam/Philadelphia. John Benjamins Publishing Company.
- Smith, J. C. 1993. *Understanding Stress and Coping*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Válóczi M. 2010 *A tolmácsoláshoz szükséges képességek és a tolmács-személyiség alakulása napjainkban. Képességfejlesztés a tolmácsolás-gyakorlat órán*. BGF Tudományos Évkönyv 2010.
- Viaggio, S. 1996. Elementary, my dear Colleague! Educating our students' guesses. *The Interpreters' Newsletter* No. 7. 57–72.
- Vuorikoski, A.-R. 2004. *A Voice of Its Citizens or a Modern Tower of Babel? The Quality of Interpreting as a Function of Political Rhetoric in the European Parliament*. Tampere University Press.
- Zeier, H. 1997. Psychophysiological stress research. *Interpreting* Vol. 2. No. 1-2. 231–249.

EAFT Summit 2018

**(Spanyolország, San Sebastian, Kursaal Congress Centre,
2018. november 22–23.)**

Klenk Márk

E-mail: klenky1990@gmail.com

2018. november 22-én és 23-án San Sebastiánban “3M4Q: Making, Managing, Measuring Terminology. In the pursuit of Quality” (*A terminológia előállítás, menedzselése és mérése a minőség szolgálatában*) címmel rendezték meg az European Association for Terminology (EAFT) csúcstalálkozóját. A találkozó lehetőséget biztosított a tapasztalatcserére a terminológia területén tevékenykedő intézmények, kutatók és oktatók számára. A konferencia az EAFT, valamint a fennállásának negyvenedik évfordulóját ünneplő UZEI (Bask Terminológiai és Lexikográfiai Központ) szervezésében valósult meg, összesen hat szekcióban.

A programot Jon Etxabe az UZEI elnöke, Henrik Nilsson, az EAFT elnöke, valamint Bingen Zupiria, a Bask kormány kultúráért és nyelvpolitikáért felelős minisztere nyitotta meg. Az előadások nyelve az angol, a francia és a bask nyelv voltak, a bask résztvevők előadásait bask nyelven tartották meg. A rendezők konferenciatolmácsok segítségével gondoskodtak az előadások követhetőségéről.

A kétnapos konferencia előadásai a következő hat szekció köré szerveződtek: 1. A terminológiai munka tervezése, 2. A terminológiai munka módszerei I., 3. A terminológus feladatai, szerepkörei, 4. A terminológiai munka módszerei II., 5. A terminológia terjesztése, 6. A terminusok sikerességének mérése felé vezető úton.

Az első szekció a terminológiai munka tervezése címet viselte, a szekcióban összesen négy előadás hangzott el. Az első előadó Araceli Diaz de Lezana volt a Bask kormány képviselőjében, előadásában bemutatta a kormány által promotált terminológiai munka fázisait, valamint az eddig elért sikereket. 1999-ben fogadták el a bask nyelv használatát előmozdító General Plan for Promoting Basque Language Use dokumentumot, majd 2001-ben létrehozták terminológiai adatbázisukat (EUSKALTERM). Ez idáig összesen 58 különböző területet (például: egészségügy, oktatás) lefedő terminológiai szótárt tettek publikussá annak érdekében, hogy a bask nyelv használatát előmozdítsák. A szekció második előadója Donncha Ó Cróinín volt, aki az Ír Terminológiai Bizottság és az európai terminológia kapcsolatáról beszélt. Céljuk az ír nyelvű terminológia

fejlesztése, kialakítása és fejlesztése, annak érdekében, hogy az ír nyelv a modern társadalomban is kommunikációs eszközként szolgálhasson. Az elfogadott terminusokat adatbázisukban, a *tearma.ie* oldalon teszik elérhetővé. A szekció harmadik előadója Albina Aukšoriūtė, a Lietuvių Kalbos Institutas képviselőjében mutatta be a Litvániában zajló terminológiai munkát. Terminológiai adatbázisukat (Term Bank of the Republic of Lithuania) 2003-ban hozták létre, ami az állami intézmények közös információs rendszereként szolgál azóta is, felügyeletét a Litván nyelvért felelős államtitkár látja el, több mint 245 ezer terminust tartalmaz. Kiemelt figyelmet kapott a szekció utolsó előadója Violina Stamčeva, aki az EP Terminológiai Koordinációs egységének képviselőjében mutatta be a IATE 2 terminológiai adatbázist. Az új adatbázisban kiszélesedtek a keresési lehetőségek, a keresés már nem csak a terminus adatmezőben lehetséges. Újdonság, hogy a honlapon valós idejű statisztikákat is megtekinthetünk, akár az egyes nyelvekre lebontva. Belső felhasználók számára fejlesztették az importálási lehetőségeket, rendelkezésükre áll terminológiai kivonatoló rész is, valamint jövő év elején az adatok frissítésének és karbantartásának érdekében, egy projektmenedzsment modult is implementálni terveznek.

A második szekció előadásai a terminológiai módszerei köré szerveződtek. Az első előadást Claudio Grimaldi a milánói Università Cattolica del Sacro Cuore PhD hallgatója, a Realiter kutatócsoport tagja tartotta. Bemutatta a hálózati munkásságát, melyben a neolatin nyelvű országok terminológiával, terminográfiával, valamint terminológiai harmonizációval foglalkozó kutatóit és intézményeit próbálják összefogni. Eduards Cauna a Lett Tudományos Akadémia Terminológiai Bizottságának képviselője mutatta be az országában végzett terminológiai munkát. A Bizottság célja a lett nyelvű terminológia szisztematikus fejlesztése, a szabályozások folytán azonban a közérdekű ügyekben ki kell kérniük a nyilvánosság véleményét az őket érintő terminológiai megoldásokkal kapcsolatban. Ennek érdekében online felületen fórumot biztosítanak a végfelhasználók számára ahhoz, hogy véleményt nyilvánítsanak az újonnan megalkotott terminusokkal kapcsolatban. A szekció záró előadója Mojca Žagar Karer, a szlovén Fran Ramovš Nyelvtudományi Intézet munkatársa volt. Az Intézet terminológiai csoportjának legfontosabb feladata a különböző doméneket felölelő terminológiai szótárak készítése, majd azok nyomtatásban és online letölthető formában való elérhetővé tétele Terminologišče nevű weboldalukon, valamint a Fran nevű portálon. Eddig 15 ilyen szótárt állítottak össze különböző területeken (például: robotika, jog, várostervezés), a legtöbb bejegyzés angol-szlovén nyelvpárban születik, de francia és német nyelvű adatokkal is rendelkeznek. 2013-ban bővítették a szolgáltatásait és terminológiai konzultációs szolgálatként is működnek, évente több mint 60 megkeresést kezelnek, a válaszokat honlapjukon is publikálják.

A harmadik szekció előadói más-más szempontból a terminológus szerepét járták körül. Az első előadók Petra Drewer, Donatella Pulitano valamint Tom Winter voltak. Előadásukban röviden bemutatták a DTT (Deutscher Terminologie-Tag / German Association for Terminology), DIT (Deutsches Institut für Terminologie / German Institute for Terminology), továbbá a RaDT (Rat für Deutschsprachige Terminologie / Council for German-Language Terminology) szervezeteket. Hangsúlyozták, hogy a terminológus munkájának a köz-

pontjában a fogalom áll, fogalmi rendszerekkel dolgozik és ezek a fogalmi rendszerek segítenek neki megérteni a feldolgozandó területet, tisztázni a fogalmak közötti kapcsolatokat. A fogalmak és fogalmi rendszerek ábrázolására gráfokat használhatunk, ezek azonban különböznek az ontológiáktól, mert azok a gépek számára teszik értelmezhetővé a fogalmakat, reprezentálják a világot. Felhívják rá a figyelmet, hogy a terminológus szerepe változóban van, a nyelv és a tudás között funkcionál referenciaemberként. Manapság már egyre kevésbé a fordítók a terminológia elsődleges felhasználói, az új terminusokra azonnal van szükség, és nem feltétlenül egy egész domén kidolgozása a cél, hanem csak a felmerülő kérdésekre kell választ adni. A terminológia felhasználása eddig inkább fordítasalapú volt, mára azonban rengeteg területen megjelenik iránta az igény. Fontosnak bizonyul például a chatbot szoftverek használatakor, a keresőmotorok optimalizálásakor, a beszédfelismerésben, vagy a szerzői támogatásban (authoring support). A terminológusnak így már több mindenhez kell értenie, többre van szüksége, mint terminológiaelméleti tudásra. Fontos számára az eszközök és különböző felhasználási területek ismerete, használatuk mikéntjének megértése is. A szekció következő előadója Tamás Dóra Mária volt (OFFI Zrt., ELTE BTK FTT), aki *Hungarian legal terminology in education and practice* című előadásában előadásában a terminológus szerepkörét körbejárva rámutatott arra, hogy a terminológus koordinátorként, szervezőként kell, hogy működjön. Röviden bemutatta az OFFI fordítási tevékenységét, az ott zajló munkát és annak módszereit. Kitért az OFFI terminológiai adatbázisának bemutatására, az OFFI és az ELTE együttműködési projektjeire, valamint a magyar terminológusképzés helyzetére. A szekció utolsó előadója Etienne Quillot volt, a General Delegation for the French Language and in languages of France munkatársa. A náluk folyó terminológiai munka során a terminológus feladata a 19 szakértői csoport koordinálása és irányítása. A terminológus segíti a szakértőket, priorizál a feladatok közt, közvetít valamint formába önti a kérdéseiket, feladata leginkább a megértés elősegítése, a közös nevező megtalálása.

A negyedik szekció előadásai, a második szekcióhoz hasonlóan, a terminológiai módszereivel foglalkoztak. Luis González a DG Trans spanyol nyelvi osztályának képviselőjében mutatta be a Terminesp adatbázisát. Előadásában kiemelte, hogy a terminológia fontos szerepet játszik az intézményi fordítók (EU) munkájában. Előadásában hangsúlyozta, hogy az egyes adatbázisok elszigetelten, a mezőgazdaságban használt silókként állak egymás mellett, kevés a kapcsolat közöttük. Ezen információs silók között kapcsolatot teremtve azonban rengeteg lehetőség nyílna meg a felhasználók előtt. A szekció következő előadója Nina Lewau volt, a svéd Migrációs Hivatal munkatársa. A hivatal munkájának rövid bemutatása után kitért Enterprise architect-ként végzett munkájának bemutatására. Munkája során kapcsolatot tart a Hivatal osztályaival, valamint az egyéb svéd hatóságokkal, annak érdekében, hogy egymás munkáját megfelelő módon segíteni tudják. Terminológusokkal, nyelvészekkel és IT szakemberekkel együttműködve sokkal szélesebb körű látókörre és probléma-megoldási készségre tett szert.

Az ötödik szekció első előadója Cristina Valentini volt, a WIPO (World Intellectual Property Organization, Szellemi Tulajdon Világszervezete), az ENSZ szervének képviselőjében. Előadásában a WIPO Pearl nevű adatbázis

bemutatására fókuszál. Az adatbázis ingyenesen elérhető, a WIPO PATENT-SCOPE-ban tárolt 71 millió nemzetközi szabványának egy része képezi az adatok alapját. Az adatbázis összesen 29 domént és 311 aldóment fed le. A terminusok ontológiailag szervezettek, egy fogalomhoz egy bejegyzés tartozik. Az adatbázis egy nyelvi, továbbá újdonságként egy ontológiai, fogalmi térképes keresőfelülettel is rendelkezik. Az adatbázist évente kb. 25 ezer terminus hozzáadásával bővítik, a terminológiai munkába a WIPO belső fordítóit is belevonják, így összesen több mint 70 fő foglalkozik (részben) az adatbázis fejlesztésével. A szabványok fordításának megkönnyítésére 2016 óta neurális gépi fordítórendszert alkalmaznak. Jordi Bover a katalán TERMCAT munkatársa előadásában röviden bemutatta a terminológiai adatbázisukat, a Cercaterm-et, mely jelenleg 350 000 bejegyzést tartalmaz. Előadásában ismertette a TERMCAT munkásságát, valamint az újonnan létrehozott tematikus weboldalaikat. A tematikus weboldalakon keresztül az adott szakterület munkatársai naprakész információkat kaphatnak a katalán terminológia szakterületükre vonatkozó változásáról, valamint a számukra érdekes információkhoz egyszerűbben hozzáférhetnek. A szekció utolsó előadója Delyth Prys, a walesi Bangor Egyetem oktatója volt. Előadásában a walesi terminológia és terminológiai fejlesztések megosztására fókuszált. A papír alapú szótárak a szélesebb körű elérés érdekében kezdetben CD formátummal bővültek, majd webszótár funkciót is kaptak, mára pedig letölthető appok formájában is a felhasználóközönség részére állnak. Véleménye szerint, a széles körű elérés érdekében, a felhasználókat több csatornán keresztül kell elérni, így van lehetőség arra, hogy minél többen használják ezeket a terminológiai segédeszközöket.

Az utolsó szekció a terminusok sikerességének mérését járta körül. Az első előadó Iker Etxebeste az UZEI terminológiai osztályának vezetője, a baszk nyelvű jogi szövegek terminológiai mérését járta körül. A vizsgálat elvégzéséhez 552 fogalmat és 1333 terminust határoztak meg és kategorizálták azokat használatra ajánlott és használatra nem ajánlott kategóriákba. Az elemzés eredményeként arra jutottak, hogy a szövegekben 90%-os volt az ajánlott terminusok aránya. Jelenleg egy automatikus lexikai ellenőrző szoftveren dolgoznak, amely kétnyelvű szövegek esetében működne. Ez feldolgozza a párhuzamos szövegeket, felismeri a forrásnyelvi terminusokat, megkeresi és azonosítja a megfelelő célnyelvi terminust, majd abban az esetben, ha nincs találat, jelzi a felhasználónak a kontextus kiemelésével. Adam Renwick előadása módszertani kérdéseket járt körül. Előadásában arra fókuszált, hogy milyen módon mérhetjük a terminusok meghonosodottságát a szövegeket vizsgálva. A szövegek vizsgálatát tekintve foglalkozott a szövegtípusok elkülönítésének szükségességével, az előfordulás mérésének nehézségeivel (adott terminust egy szöveg sokszor, vagy sok szöveg, de kevés alkalommal tartalmazza). Előadásában arra a megállapításra jutott, hogy a terminológiai korpuszt objektív módon kell összeállítani, más különben a kutatás nem lesz megismételhető. A szekció utolsó előadója Gabrielle Le Tallec Lloret volt, aki betegség miatt sajnos nem tudott részt venni a konferencián, így előadását felolvasták. Az előadás a francia nyelvű foglalkozásnevek feminizálódását járta körül. A nőnemű alakok létrehozása érdekében egy 2624 hímnemű bejegyzésből álló listát készítettek, melyen 313 bejegyzésre redukál-

tak fontossági szempontok alapján. Jelenleg is ezekkel dolgoznak, a megfelelő nőnemű alakok kialakítása érdekében.

Külön élményt jelentett a résztvevők számára, hogy az UZEI szervezésében egy speciális baszk nyelvtörténeti kulturális városnéző sétán vehettek részt, amely a baszk nyelvi központ vezetőjének előadásával zárult.

Az előadások diái és azok videofelvételei a konferencia honlapján (<http://www.uzei.eus/eaft2018/presentations/>) elérhetők, valamint az előadások kiadvány formában is meg fognak jelenni.

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből

(ISSN 1419 7480 [nyomtatott])

A folyóirat webhelye: <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/>
(megjelenik évente két alkalommal – tavasszal és ősszel)

Elérhető: www.elteft.hu/kiadvanyok

Főszerkesztő:

KLAUDY KINGA

E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** magyar nyelvű, lektorált tudományos folyóirat, amelyet az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke indított 1999-ben. A folyóirat évente kétszer jelenik meg, alcíme: *Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*.

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** célja, hogy **magyar nyelvű** szakmai fórumot teremtsen egy dinamikusan fejlődő, új interdiszciplináris tudományos kutatási terület művelői számára. A folyóirat a fordítástudományt a lehető legtágabban értelmezi. Helyet kap benne a fordítói és tolmácsolási gyakorlat bármely válfajának rendszerező és elméleti megközelítése. Az **általános fordításelméleti** tanulmányokon kívül nagy teret szentel a **leíró** fordításkutatásnak, a **párhuzamos korpuszokon** alapuló **empirikus** vizsgálatoknak, a fordítás és tolmácsolás **oktatásának**. Rendszeresen közöl műhelytanulmányokat, fordításkritikát. Figyelemmel kíséri a fordítástudományi, valamint a fordítástudományhoz kapcsolódó publikációkat, ezekről hosszabb elemző kritikákat közöl a **Recenziók** rovatban, és rövidebb ismertetéseket a **Szemle** rovatban.

A kéziratokat kérjük elektronikus formában az alábbi címre küldeni: Klaudy Kinga, főszerkesztő. E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu.

A tanulmányokhoz kérünk 150 szavas angol és magyar kivonatot csatolni, öt-öt kulcsszóval. A beérkezett cikkeket először a szerkesztőbizottság bírálja el abból a szempontból, hogy illeszkednek-e a folyóirat profiljába. Ezután következik a névtelen lektorálási folyamat, amelyben a lektorok elfogadásra, átdolgozásra vagy elutasításra javasolhatják a kéziratot.

A 2005. évfolyam második számától a folyóirat hozzáférhető PDF formátumban az FTT honlapján: www.elteft.hu. A 2019. évfolyam második számától teljes mértékben átállunk a nyílt hozzáférésre és a folyóirat ezentúl csak on-line formában lesz olvasható. Könyvtárak számára a korábbi papíralapú folyóiratszámokat a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék ingyenesen pótolni tudja.

Információ: Bertalan Zoltánné ELTE BTK FTT, Budapest 1088, Múzeum krt. 4., F épület I. emelet 3-4. Telefon: 4116500/5894, E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu.

Fordítástudomány tegnap és ma

A XXI. TransELTE konferencia krónikája

(ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, Gólyavár, 2019. március 21–22.)

Eszenyi Réka

E-mail: reszenyi@caesar.elte.hu

Juhász-Koch Márta

E-mail: juhaszkochmarta@gmail.com

2019 tavaszán huszonegyedik alkalommal került megrendezésre az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének tavaszi konferenciája, melynek témája a fordítástudomány, a fordítás és tolmácsolás elmélete és gyakorlata. Az idén is több száz fordító és tolmács, kolléga és volt hallgató regisztrált az eseményre, melyet Prof. Dr. Károly Krisztina, az ELTE BTK dékánhelyettese nyitott meg. Beszédében kitért a tanszék képzéseinek sokszínűségére és népszerűségére: két mesterképzésünk és négy szakirányú továbbképzésünk keretében évente több mint száz szakember, fordító, tolmács, lektor, terminológus és audiovizuális fordító szerez képesítést a tanszéken.

1. nap: A nyelvszakos fordítótól a nyelvi mérnökiig

A délelőtti megnyitását a „Les voyages forment la jeunesse” francia nyelvű eszéverseny díjátadója követte. A díjakat Boros István, a Francia Becsületrend és Nemzeti Érdemrend Magyar Tagjainak Szövetsége Egyesület elnöke adta át a tanszék két másodéves hallgatójának, Fehér Fruzsinnak és Veszprémi Zsófiának, akik meg is osztották franciaországi utazásukról, kalandjaikról, és belső fejlődésükről szóló esszéjüket a közönséggel, francia nyelven.

A következő előadó, Filip Majcen munkahelye a Tolmácsolási Szolgáltatásmenedzsment és Szakmai Támogatás Igazgatósága, Tolmácsolási Főigazgatóság, Európai Bizottság. Majcen úr az intézmény igazgatójaként hangsúlyozta a tudás megosztásának fontosságát, az intézmény partneri kapcsolatát az EU egyéb, nyelvi szolgáltatást nyújtó intézményeivel, a tolmácsképzést folytató fel-

sőoktatási intézményekkel, más nemzetközi szervezetekkel és szakmai társulásokkal. A tolmácsolás jelenéről és jövőjéről beszélve kihagyhatatlan témaként merültek fel a tolmácsolást támogató nyelvtechnológia újdonságai, és a digitális kabin fogalma, amely a konferenciatolmácsok munkáját segítő számtalan digitális eszköz tolmácsolás közbeni alkalmazását jelenti. Ezek az eszközök mobiltelefonon, notepadon vagy laptopon (esetleg pc-n) elérhető applikációk és weboldalak, amelyek a kabinban dolgozó konferenciatolmácsokat többek közt a szükséges szókincs, terminológia és háttérinformáció gyors keresésében segítik.

A délelőtt ezután következő részében eltávolodtunk a számunkra ismerős európai rendszerektől, és két kínai vendég, Wu Bo és Dou Weilin, a sanghaji East China Normal University oktatói tartottak előadást „Kínai perspektíva a fordítástudományban: tegnap és ma” címmel. Az előadók angol nyelven mutatták be Kína sok évszázadra visszanyúló, gazdag fordítási hagyományát, amely tanszékünk, mint a Magyarországon egyedüli kínai-magyar nyelvpárt is felkínáló program számára, különös jelentőségű.

Az EU-n kívül eső fordítástudományi kalandozások sora Grúziában folytatódott. Khatuna Beridze, a Batumi Shota Rustaveli State University oktatója „A fordítók és tolmácsok jogai Grúziában” címmel tartott előadást, amelyből kiderült, hogy Grúziában a tolmácsok munkájának szabályozásában és biztosításában nagy utat kell még bejárni. A szakma kereteinek kiépítésében nagy szerepet kaphat az egyetemi fordító- és tolmácsképzés beindítása Grúziában, amelynek előkészítéséhez grúz vendégünk európai tolmácsképző intézményekben, többek közt az ELTE FTT-n tett látogatást.

A konferencia ezután újra az unió keretei közé kalauzolta vissza a hallgatósgot: Belgiumban élő és kutató kollégánónk, Balogh Katalin a Leuveni Katolikus Egyetemről a „Gyermekek meghallgatása jogi tolmács közvetítésével” című előadásában a Co-Minor IN/QUEST-et, egy olyan európai projektet ismertett, amelyet több európai (belga, holland, magyar, egyesült királyságbeli, olasz és francia) egyetem a tagországok hatóságaival karöltve folytatott le annak érdekében, hogy a bíróságokon és rendőrségeken folyó eljárásokban meghallgatott gyermekeknek tolmácsoló szakemberek munkájukat minél professzionálisabban, ugyanakkor kíméletesebben és gyermekbarátabb módon tudják végezni. Az előadáson betekintést nyerhettünk a kutatás műhelytitkaiba és hallhattunk annak eredményeiről, amelyek az interneten minden érdeklődő számára elérhetőek (Balogh és Salaets 2015).

A délelőtt egy újabb kutatási projekt ismertetésével folytatódott: tanszékünk oktatója, Felekné Csizmazia Erzsébet „Gyakorló tolmácsok blattolása, avagy miről árulkodik a szemmozgáskövetés” címmel doktori kutatásának legújabb eredményeit osztotta meg az egybegyűttekkel. A kutatás témája a blattoló, vagyis írott szöveget szóban a célnyelvre tolmácsoló tolmácsok és tolmács-hallgatók szemmozgása közti különbség vizsgálata volt. A kutató a modern technika eszközeit hívta segítségül a szemmozgások követéséhez, és a tolmácsok fixációjának idejét, helyét és időtartamát vizsgálva mutatott ki különbségeket. Megtudhattuk, hogy a profi tolmácsok általában kevesebb fixációval, és gyorsabban haladtak kevesebb tapasztalattal rendelkező társaikhoz hasonlítva, és több stratégiát is bevetettek, melyek által tolmácsolásuk folyamatosabb lett.

A délelőtti blokkot Marcin Feder, az Európai Parlament DG LINC osztályvezetője zárta, aki „A tolmácsok tudásprofilja” címmel a modern tolmáctstól elvárt készségekről beszélt. Feder úr lengyel-angol-svéd nyelvkombinációjával, az EP lengyel kabinfőnökeként hitelesen írta le a nyelvi felkészültség fontosságát a tolmácsok életében, és az innováció, a technikai eszközök megismerésének fontosságát. Hitelességéről tanúskodik, hogy a fordítástámogató eszközök használatáról szolt a 2000-es évek elején doktori disszertációja is, egy olyan időszakban, mikor a technikai eszközök napjainkra jellemző rohamos térfoglalása még nem volt ilyen egyértelmű.

A konferencia második, nyelvi mérnökség témájú blokkja két részből állt. A téma apropója, hogy a tanszék 2019-től elsőként az országban nyelvi mérnök képzést hirdet meg, melynek lényege a szakfordító technikai kompetenciájának bővítése. A technikai kompetencia körébe sorolható többek közt a fordítástámogató eszközök professzionális szintű használata, a szövegek előkészítése az eszközzel történő fordításhoz, majd a fordítás minőségének ellenőrzése. Emellett feladata egy nyelvi mérnöknek a terminológiai adatbázisok építése és a fordítómemória karbantartása. A szekció első előadója, Dirk Verbeke a belga Televic cég képviselőjében „Technológiák oktatása, MI, rossz big data a fordítás és tolmácsolás területén – legjobb gyakorlatok” című előadásában egy oktatásban is felhasználható fordítástámogató eszközt mutatott be, amely lehetővé teszi fordítások automatikus lektorálását. A folyamathoz, a fordítómemóriák építésének analógiájára, fordítási hibákból építhetünk memóriát, és ennek segítségével a javítási vagy lektorálási idő akár harmadára is csökkenthető.

A technika új vívmányai valóban megkönnyíthetik, gyorsabbá és pontosabbá tehetik a fordítást, ám az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy csak az eszközöket kellően ismerő felhasználó kezében valósul meg mindez. Az eszközök megismerése, a fordító technikai kompetenciájának fejlesztése pedig idő- és energiabefektetést kíván meg a felhasználotól, különösen míg eljut a professzionális eszközhasználat szintjéig. A délután következő része „Mérnök-e a nyelvi mérnök” címmel, egy panelbeszélgetés keretében ezt a témát boncolgatta. A beszélgetés résztvevői Hidy Mátyás, szabadúszó informatikai fordító, Lesznyák Ágnes, a DGT Magyar Nyelvi Osztály munkatársa, Nagy Levente, szabadúszó fordító, Jánosy Márton, az Edimart fordítóiroda junior nyelvi mérnöke, Varga Zsolt, a MemoQ Zrt Product Ownere, és Urbán Miklós, a RWS Moravia IT Senior Solutions Architectje voltak. A szakemberek mind végeznek nyelvi mérnöki tevékenységet (is) mindennapi munkájuk során, és a kérdésre, hogy érdemes-e időt és energiát fektetni a mérnöki teendők elsajátítására, egyértelmű igen volt a válasz. A bölcsész-nyelvszakos háttérrel rendelkező fordítók gyakran idegenkednek az ilyen jellegű informatikai ismeretektől, de mint a beszélgetésből kiderült, bár lehet fordítástámogató eszközök nélkül is fordítani, egyre kevésbé érdemes.

A csütörtöki nap utolsó, ám sokak érdeklődését felkelő témája az audiovizuális fordítás volt, amely szintén két féléves szakirányú továbbképzésként van jelen a tanszék kínálatában. A TransELTE konferencia audiovizuális fordítási blokkja idén különleges aspektusát mutatta be a szakterületnek. A szakma neves résztvevőinek segítségével végigkövethettük a szöveg útját a fordítótól

a befogadóig. Technikai okok miatt Sereg Judit szinkron dramaturg, audiovizuális fordítás oktató és kutató előadása elmaradt, így a blokk rögtön egy panelbeszélgetéssel kezdődött, melynek keretében Sereg Judit kérdései alapján Majoros Eszter szinkronrendező, Pataricza Eszter szinkron dramaturg, Bogdányi Titanilla és Szatory Dávid szinkronszínészek valamint Jacsó Bence hangmérnök betekintést nyújtott a szinkronszakmába.

Megtudhattuk, hogy a filmszövegek egészével először az audiovizuális fordító majd a szinkronrendező találkozik, a színészek pedig általában csak a felvételen, és ott is a csak annak a karakternek a szövegével, akit szinkronizálnak. Létezik egy úgynevezett besoroló vetítés, amely a nagyobb filmek felvételét előzi meg. Ennek keretében a szinkron dramaturg ráolvassa a szövegkönyvet a filmre, és az esetlegesen felmerülő hibákat ekkor javítják ki. A felvétel folyamatáról megtudhattuk, hogy manapság ritka a páros felvétel, vagyis egy jelenetben résztvevő karakterek szövegét is külön veszik fel a stúdiók.

A rövid panelbeszélgetés után következett a szinkronfelvétel imitálása. A jelenlévő szakemberek az *Escobar* című 2017-es filmdráma egy jelenetének szinkronizálásával illusztrálták a szinkronfelvétel folyamatát. Majoros Eszter instrukciói alapján a két főszereplőt, Penélope Cruzt és Javier Bardemet Bogdányi Titanilla és Szatory Dávid szólaltatta meg mikrofonban magyarul a Pataricza Eszter által fordított szövegkönyv segítségével, Jacsó Bence hangmérnök pedig a szinkronfelvétel technikai megvalósításáért felelt. A felvétel közben is megtudhattunk számos szakmai érdekességet. Szatory Dávid például elárulta, hogy valószínűleg Javier Bardem szerepére őt élesben nem castingolták volna, mert más típusú a hangja, éppen ezért a felvétel alatt kissé elmélyítette a hangját. Bogdányi Titanilla szintén megemlítette, hogy neki is sokkal fiatalosabb a hangja, mint amilyen a filmben Penélope Cruznak. Továbbá betekintést nyerhettünk abba is, hogy egy színész hogyan reprodukálja azt, amikor egy karakter sír.

Amellett, hogy a program nagyon érdekes volt, remek hangulat uralkodott a felvétel alatt, hiszen a filmek világa műfajtól függetlenül mindenkire közel áll, a szinkronstúdiók működésének testközelből való megismerése ezért maradandó élményt nyújtott a konferencia vendégeinek számára.

2. nap: Meet the President – AIIC Vega Goes Budapest – Bar Camp

A konferencia második napja a fenti rejtélyes cím alatt futott, és valójában a Konferenciatolmácsok Nemzetközi Szövetségének (AIIC) fiatal tolmácshallgatók és tolmácsok számára szervezett eseménye volt, melynek vendéglátójául és színhelyéül a szervezet tanszékünket választotta. A szervezet világszerte mintegy 3000, Magyarországon 8 tagot számlál. Választásuk a tanszék számára nagy megtiszteltetés, hiszen a régióban ehhez hasonló eseményre még nem került sor.

A délelőtti program során először a szervezet alelnöke, Paco Garcia Hurtado, majd több tagja tartott előadást arról, hogy mit nyújthat egy tolmácsnak a legnagyobb érdekvédő szervezet a szakmában, és természetesen szórakoztató és elrettentő anekdotákat is hallhattunk a tolmácsok mindennapjaiból. A déle-

lőtt második részében Tóth Barnabást, a Chuchotage című magyar rövidfilm rendezőjét látta vendégül a konferencia. A résztvevő együtt megtekintették a filmet, majd beszélgetés következett a rendezővel a témaválasztásról és a forgatás részleteiről.

Az AIIC délutáni Bar Camp eseménye megfogalmazásuk szerint egy „un-conference”, ahol ahelyett, hogy a hallgatóság tagjai kényelmesen bóbiskolnának székükön, míg az előadó végtelen monológot mond választott témájáról, a tudásmegosztás interaktívan történik, mindenki részt vesz a beszélgetésben. Az első szabály, hogy legyen egy téma, amiről szívesen beszélsz, és készülj egy 30 perces előadással. A résztvevők témái felkerülnek a sli.do online konferenciaszoftver segítségével egy listára, és szavazással választják ki a listáról, melyik előadást szeretnék hallani. A témák közt szerepelt például a tolmács felkészülése az eseményre, a tolmács szókincsbővítő stratégiái, és az is, hogy mivel ne foglalkozzon a tolmács egy esemény során. Az ötlet érdekes és forradalmi, bár azt hiszem sokakat visszatartott a részvételtől, hogy inkább hallgatni szeretnek, mint előadást tartani.

A délután második része egy brainstorming ülés volt, ahol olyan témákat jelöltek meg a résztvevők, amelyeket szívesen megvitatnának kollégáikkal, majd a sli.do segítségével megszavazták, mely témák kerüljenek terítékre. Az AIIC innovatív, fiatalos lendületű programja egy kötetlen, jókedvű borozással fejeződött be, amely méltó záróakkordja volt a XXI. TransELTE tavaszi konferenciának.

Irodalom

Balogh, K., Salaets, H. (eds.) 2015. *Children and Justice: Overcoming Language Barriers. Cooperation in interpreter-mediated questioning of minors*. Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia. Available at: <http://bit.ly/2tphr4w> (Letöltve 2019.09.27.)

„150 éves az állami fordítószolgálat” Beszámoló a jubileumi konferenciáról

***(Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda Zrt.
A Magyar Parlament Felsőházi Terme, 2019. március 22.)***

Szoták Szilvia

E-mail: szotaksz@t-online.hu

Idén 150 esztendeje annak, hogy 1869. március 25-én a Magyarországi RenDELETEK Tárában kivonatossan megjelent, hogy „*a magyar királyi miniszterelnökségnél egy központi fordítói osztály állíttatott fel*”. Erre emlékezve 2019-ben az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda méltóképpen akart tisztelni nagy elődei előtt, s ez alkalomból jubileumi rendezvénysorozattal készült. Az ünnepségsorozat március 22-én egy ünnepi konferenciával kezdődött – az állami fordítószolgálat fennállásának 150. évi évfordulóján – a Parlament Felsőházi termében, amelyen több mint 300 fő vett részt. Az esemény egyben része volt annak a már hagyománnyá vált rendezvénysorozatnak is, amelynek keretében az OFFI Zrt. – immár huszonegyedik alkalommal – kétnapos fordítástudományi konferenciát szervez az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Fordító- és Tolmácsképző Tanszékével.

A konferenciát dr. Gellén Márton módszertani irányításért felelős helyettes államtitkár nyitotta meg, aki az OFFI Zrt. felett tulajdonosi jogokat gyakorló Igazságügyi Minisztériumot képviselte. Az ELTE részéről dr. Borhy László rektor köszöntötte a résztvevőket, aki a két szervezet együttműködésének fontosságát hangsúlyozta köszöntőjében és kiemelte nemcsak az ELTE-n folyó fordítástudományi doktori iskola, hanem az OFFI gyakornoki programjának jelentőségét is a fordító-, és tolmácshallgatók képzésében. Az OFFI Zrt. vezérigazgatója, dr. Németh Gabriella az állami fordítóiroda előtt álló 21. századi kihívásokról, majd az előző évtizedek kiemelkedő fontosságú eseményeiről beszélt. Elmondta, hogy napjainkban az 1869-ben alapított Központi Fordító Osztály fordításszakmai és közszolgálati hagyományait ötvözik az elektronizált, projektmenedzsment alapú, és a nemzetközi szabványoknak is megfelelő megoldásokkal.

Ezt követően az OFFI Zrt. munkatársai, mentorai, lektorai és egykori vezetői kimagasló tevékenységükért a 150 éves jubileumra készült emlékéremben részesültek. Kitüntetést kapott többek között a 95 esztendő dr. Vida Tamás,

az OFFI egykori igazgatóhelyettese, aki évtizedeken át támogatta kiemelkedő munkájával az állami fordítószolgálatot, segítette az együttműködést a fordítóképző intézményekkel, s ugyanakkor számos fiatalnak volt mentora és adta át tudását, tapasztalatait.

Az elismerések után négy plenáris előadás következett. Elsőként dr. Szoták Szilvia, az OFFI Zrt. lektorátusvezetője tartott előadást *Az 1869-ben alapított Központi Fordító Osztálytól az ISO 17100-ig* címmel, melyben beszámolt a Miniszterelnökségen 1869-ben megalapított állami fordítói osztály munkájáról, nyelvi közvetítő tevékenységéről a kezdetektől napjainkig, s igazolta, hogy a hagyomány és modernitás jól kiegészítik egymást a 21. században is. Az előadásban bemutatta levéltári kutatásának eredményeit, amiből megismerhettük az eredeti iratokat és a fordítóosztály működésének állomásait: azaz hogyan került a miniszterelnökségtől (1869–1907) a Belügyminisztériumhoz (1907–1949), majd az igazságügyhöz (1949–), és alakult át előbb önálló gazdasági szervezetté, majd 1994-ben részvénytársasággá.

A plenáris előadásban megemlékezett az első fordítói osztály vezetőjéről, Ferencz Józsefről, aki a nyugati nyelvek mellett ismerte az államban élő valamennyi nemzetiség nyelvét. Utalt Ferencz azon 1873. március 31-én kelt levelére is, amelyben a hajdani osztályvezető a feladatokról ír, s „*mintegy deklarálja a miniszter felé az osztály feladatait, többek között a lapszemlést (50–60 lapról van szó), a tolmácsolást és a hiteles fordítást említi csaknem húsz nyelvről ugyanannyi nyelvre (5000-et megközelítő félív fordításáról és hitelesítéséről tesz említést). Felsorolásában megemlíti ezeknek a szövegeknek a műfaját is, ezek között vannak törvények, rendeletek, alapszabályok, szerződések, műszaki fordítások, anyakönyvek, végrendeletek, váltók, jegyzői kivonatok stb.* (Szoták 2019a: 21).

Dr. Klaudy Kinga, az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének professzora *A társadalmi megrendelés szerepe a fordítástudomány fejlődésében: az OFFI és a fordítóképzés kapcsolatának kezdetei* címmel tartott előadást, amelyben kitért arra is, milyen fontosnak tartotta a két szervezet együttműködését, az elméleti és a gyakorlati szakemberek tapasztalatcseréjét. Előadásából kiderült, hogy a két szervezet (ELTE és OFFI) közötti tudásátadás kezdetei egészen a 1970-es '80-as évekre nyúlnak vissza, s ez a kapcsolat a kilencvenes évektől napjainkig vált egyre intenzívebbé. A közös szakmai konferenciákon túl az OFFI Zrt. munkatársai oktatnak az intézetben, s ezzel párhuzamosan az ELTE BTK FTT hallgatóinak gyakornoki és mentori helyet kínál az OFFI Zrt.

Dr. Somssich Réka (ELTE ÁJK) és dr. Gáspár Endre (Igazságügyi Minisztérium) *A magyar jogszabályok angol nyelvre fordítása holisztikus megközelítésben* címmel a 2017-ben induló igazságügyi jogszabályfordítási projekt eddigi eredményeiről számolt be, amelyben az OFFI Zrt. fordítói és lektorai is részt vettek. A munka eredményét – a lefordított jogszabályokat – a *Nemzeti jogszabálytárban* találhatjuk meg. A projektben az egységes fordítási útmutató megalkotásán túl fordító, terminológus, nyelvi és szakmai lektor dolgozott aktívan együtt annak érdekében, hogy megfeleljenek a következő kihívásoknak: „*a holisztikus, rendszerfüggő és koordinált fordítási szemlélet érvényesülése, a különböző jogszabályfordítások közti következetesség betartása a szakszóhasználat terén és az eltérő jogi hagyományok áthidalása (l. kontinentális vs. Common Law), továbbá az*

uniós és nemzetközi jogi nyelvhasználat átgondolt és indokolt esetben történő használata” (Tamás és Klenk 2019: 40). Az előadók beszámoltak arról, hogy a terminushasználat terén milyen módszereket kellett alkalmazniuk annak érdekében, hogy következetesek legyenek: így került sor a tartalmilag legközelebb álló analóg fogalmak használatára (l. funkcionális ekvivalens), illetve a körülírás és szükség esetén az új kifejezések (terminusjelöltek) megalkotására.

A záró plenáris előadást dr. Vadász Viktor, a Fővárosi Törvényszék bírása tartotta *Anyanyelvhasználat a tárgyalóteremben – bírósági tolmácsolás* címmel. Előadásában elhangzott, hogy mennyire fontos, hogy minden egyes bíncselekménnyel gyanúsított személynek joga van arra, hogy igény szerint ingyenes tolmács áll a rendelkezésére a bírósági tárgyaláson, ahogy erről az Európai Parlament és a Tanács 2010/64/EU irányelvében megfogalmazott ajánlás is rendelkezik. A hazai jogrendszer szerint a tolmács nem megfelelő teljesítménye esetében az eljárás megismétlendő.

A délutáni program szerint – az OFFI Akadémia keretében – műhelymunka következett a Parlament bizottsági termeiben és az Igazságügyi Minisztérium Kossuth téri épületében. Első alkalommal látogatott el hozzánk az OFFI meghívására az ENSZ Szellemi Tulajdon Világszervezetétől Geoffrey Westgate (WIPO, PCT Translation Division, Head of Support Division), aki *WIPO Pearl: The Terminology Portal of the World Intellectual Property Organization* címmel tartott szakmai szempontból számunkra újdonságerejű előadást a tíz munkanyelvvel dolgozó szervezet küldetéséről. Kitért arra, hogy az általa vezetett osztály 2018-ban 167 millió szót fordított le, ugyanakkor beszámolt a WIPO Pearl terminológiai adatbázisának használatáról és az osztály legfontosabb feladatairól is. Megtudtuk, hogy a WIPO Pearl terminológiai adatbázis egyedisége és újdonsága abban mutatható ki, hogy *a nyelvi keresésen kívül fogalmi hálók alkalmazásával a fogalmak közti alá-, fölé- és mellérendeltségi, továbbá asszociatív viszonyok jelölésével komplex módon is lehetővé teszi a keresést* (Tamás és Klenk 2019: 41).

Az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága képviseletében három műhelyvezető ünnepelt a szervezettel és tartott előadást a hallgatóság aktív bevonásával. A magyarországi képviselet nevében Szakolczai Ágnes *A nagyközönségnek szóló uniós dokumentumok közérthető fordítása* témakörben tartott gondolatébresztő előadást, a Terminológiai Koordinációs Osztályról Fótos Annamária *A IATE és én: mit nyújt számomra az EU megújult terminológiai adatbázisa?* címmel ismertette meg a hallgatósággal a megújult IATE adatbázist, a Magyar Nyelvi Osztályról Lesznyák Ágnes az *eTranslation: Interakcióban a fordító és a számítógép* címmel beszélt a gépi fordításról jelenéről és jövőjéről.

Dr. Somssich Réka és dr. Gáspár Endre a műhely keretében a délelőtti előadásukra építettek: *Gyakorlati terminológiai és stilisztikai dilemmák a jogi szövegek fordítása során* címmel egy problémafelvető referátummal folytatták a gyakorlati munkát, amely során konkrét példamondatok ismertetésével vetettek fel izgalmas és hasznosítható jogszabályfordítási kérdéseket.

Az ünnepi eseményre az OFFI Zrt. két lektorált kötetel készült: *Az állami fordítószolgálat 150 éve* címmel történeti áttekintést olvashatnak és a fordítószolgálat jogi kodifikációs folyamatát ismerhetik meg, valamint a szakfordítás szabályozását, a hitelesítés intézményeit, a fordítási folyamatban is releváns kö-

zérthetőség jelentőségét és a névátírás szabályait ismerhetik meg; A *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században* című tanulmánykötetben pedig olyan angol és magyar nyelvű tanulmányokat olvashatnak hazai és külföldi szerzők tollából, amelyekben a legújabb kutatási eredményeiket osztották meg a fordítás és tolmácsolás kutatása, gyakorlata, oktatás, továbbá a fordítástudomány, a jogi szaknyelvi közvetítés és terminológia területéről.

Irodalom

Sztók Sz. (szerk.) 2019a. *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. Budapest: OFFI Zrt.

Sztók Sz. (szerk.) 2019b. *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: OFFI Zrt.

Tamás D. M., Klenk M. 2019. 150 éves az állami fordítószolgálat. *Magyar Jogi Nyelv* Vol. 1. 40–41.

Internetes források

150.offi.hu (A letöltés ideje: 2019. 10. 20.)

<https://iate.europa.eu/home> (A letöltés ideje: 2019. 11. 20.)

<http://njt.hu/njt.php?translated> (A letöltés ideje: 2019. 11. 10.)

<https://jogi-terminologia.im.gov.hu/> (A letöltés ideje: 2019. 10. 19.)

<https://www.wipo.int/reference/en/wipopearl/> (A letöltés ideje: 2019. 10. 05.)

Beszámoló
a XXXIV. Országos Tudományos Diákköri
Konferencia Humán Tudományi Szekciójának
Fordítástudományi Tagozatáról
(ELTE BTK 2019. április 25.)

Sohár Anikó

E-mail: sohar.aniko@btk.ppke.hu

Érsek Csenge

E-mail: ersekcsenge@gmail.com

Sánta Lúcia

E-mail: lucia6277@gmail.com

Rudolf Anna

E-mail: rudolfanna@gmail.com

2019. április 25-én az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán került sor a XXXIV. OTDK Fordítástudományi Tagozatára, amelynek során reggel kilenctől délután ötig hangzott el az előzetes bírálatok alapján erre érdemesnek ítélt 11 előadás. A zsűrit Horváth Ildikó (ELTE), Bozsik Gyöngyvér (PPKE) és Lesznyák Márta (SZTE) alkotta, akik alapos, szakszerű megjegyzésekkel fűszerezték értékelésüket, s tanácsokkal látták el az indulókat, hogyan tehetnék kutatásukat még jobbá. A házigazdán kívül a Sapientia Erdélyi Magyar Egyetemet képviselte három, a Miskolci Egyetemet kettő, míg a pozsonyi Comenius Egyetemet és a Pázmányt egy-egy hallgató: rendkívül öröndetes, hogy a fordítástudományi tagozat már nem csak itthoni diákokat vonz. A témák igen változatosak voltak a gépi fordítástól a borászati és pirotechnikai szakszövegeken át a képregények vizsgálatáig, de leginkább az irodalmi művek átültetése, a műfordítás különféle kérdései domináltak, s azokból is a populáris műfajok. Az előadások közül három angol nyelven hangzott el. Az első három

helyezett kutatása és előadása kiemelkedett a mezőnyből, ahogy azt az alábbi, kéresemre a vizsgaidőszak kellős közepén megírt összefoglalók is kellőképpen szemléltetik:

1. helyezett

Longitudinális esettanulmány fordító szakos hallgatók részvételével: a fordítói stratégiák vizsgálata folyamatorientált megközelítésben

Érsek Csenge

(ELTE, Fordító és tolmács MA)

Témavezető: Károly Krisztina (ELTE, egyetemi tanár)

Kutatásom a fordítástudomány területén végeztem, azon belül a fordítás folyamatát vizsgáltam a fordítói stratégiákra fókuszálva. A kutatás célja a mesterszintű fordítóképzésben résztvevő hallgatók fordítói stratégiáinak vizsgálata volt: a stratégiák azonosítása és leírása, az egyes hallgatók eseteinek összehasonlítása, valamint annak feltárása, hogy az alkalmazott stratégiáik változnak-e a képzésük során, és ha igen, hogyan. A stratégia fogalmát Séguinot (1991) alapján igen tágan, a következőképpen értelmezem: stratégiák „mind a tudatos és ösztönös eljárások, mind a szemmel látható műveletek és mentális folyamatok”, amelyek a fordítás folyamat során végbemennek (p. 82). Ezen fordítói stratégiák kutatása a szélesebb fordítói kompetencia elméleti keretén belül – amelyet többek között a PACTE kutatócsoport modellezett (lásd Hurtado Albir, 2017) – a stratégiai alkompetencia pontosabb megértéséhez járulhat hozzá.

A kutatást egy kvalitatív esettanulmány keretében valósítottam meg, amelyben egy képernyőfelvevő szoftvert valamint a retrospektív és az egyidejű hangosan gondolkodás technikáját alkalmaztam a fordítói stratégiák megismerésére. Ezekkel az eszközökkel lehetőség nyílik bepillantást nyerni a hallgatók gondolatvilágába a fordítás során. A kutatás négy adatfelvételtől állt: a kétéves képzés minden félévében végeztem egyet, először 4-4, majd 3-3 magyar és finn hallgató részvételével annak érdekében, hogy a magyar helyzet mellett a nemzetközi viszonylatokra is reflektáljon a kutatás. A finn fordítóképzés és fordításkutatás igen elismert a világban, ezért szolgál jó összehasonlítási alapul. Az adatfelvételek alkalmával a következő műfajú szövegekből fordítottak részleteket a hallgatók (az adatfelvételek sorrendjében): szépirodalmi elbeszélő szöveg, ismeretterjesztő újságcikk, publicisztikai elbeszélő szöveg valamint jogi szakszöveg.

Mivel változatos műfajú és stílusú szövegekkel dolgoztak a diákok, sokféle fordítási stratégiát lehetett azonosítani a vizsgálatban. Ezek egy része illeszkedik Séguinot (1996), Krings (1986), valamint Gerloff (1986) korábbi kategóriáihoz, de van közöttük olyan is, amelyeket jelen kutatás tárt fel elsőként. A fordítási stratégiák szempontjából további fontos új eredmények is születtek. A hallgatók stratégiái változtak az adatfelvételek során: *ellenőrzési stratégiájuk* például

az utolsó két adatfelvételre egységesedett, egynyelvű és kétynyelvű ellenőrzést is végeztek. *Keresési és kutatási stratégiáik* is módosultak: a 2. és 3. adatfelvétel során komplexebbek lettek, többlépcsőssé váltak (a komplexitás mértéke egyénenként különbözött), a 4. adatfelvétel alkalmával pedig megfigyelhető volt, hogy a hallgatók egyik fele részletes háttérkutatást végzett szakmai felületeken a szakterminusok értelmezése közben, másik fele többször hagyatkozott az intuíciójára, az ún. *belső keresésre*. *Alkalmazkodási stratégiáik* a következőképpen alakultak: a 3. és 4. adatfelvételre a célközönség vélt igényeihez való alkalmazkodás, a pontosság és a szöveg funkciójának megtartása vált dominánssá a korábbi „magyaros”, „finnes” fordítás elérése helyett. A fordítóképzések szempontjából pedig érdekes eredmény, hogy a 2., 3. és 4. adatfelvételkor a hallgatók már utaltak a képzésen tanultakra is.

Összegzésül elmondható, hogy a hallgatói stratégiák részletes leírása a fordítói kompetencia alaposabb megértéséhez is hozzájárul. A kutatás közvetlen gyakorlati haszna pedig abban rejlik, hogy bepillantást nyerünk a hallgatók sajátos gondolatvilágába fordítás közben, ami hasznos információkkal szolgál a fordítóképzések számára. Bár az egyéni különbségek és a kis minta miatt általánosítható következtetéseket nem lehet levonni az eredményekből a képzésen belüli fejlődésről, a szakirodalom eddigi eredményeit is figyelembe véve azt lehet feltételezni, hogy az azonosított változásokkal a hallgatók fordítási gyakorlata a 3. és 4. adatfelvételkor a félhivatásos és hivatásos fordítók gyakorlatához közelített. A kutatás újszerűsége nem csupán a vizsgált témában rejlik, hanem a kutatás módszerében is (a fordítói stratégiák feltáró vizsgálata longitudinális megközelítéssel), hiszen nemzetközi szinten is kevés kutatást végeztek ilyen jellemzőkkel, Magyarországon pedig kifejezetten hiánypótló kutatásnak minősül.

2. helyezett

A paradigmaváltás lehetősége a gyermekirodalom fordításában

Sánta Lúcia

(PPKE, Fordító és tolmács MA)

Témavezető: Somló Ágnes (PPKE, egyetemi adjunktus)

Kutatásom a gyermekirodalom elidegenítő fordításának rövidtávú hatásait vizsgálja. A magyar hagyományt ugyanis a honosítás jellemzi, noha a szakirodalomban egyáltalán nincs egyetértés azt illetően, hogy melyik az előnyösebb. Ennek egyik oka alighanem az, hogy nemzetközi szinten is kevés empirikus kutatás vizsgálja a stratégiák gyermekekre gyakorolt hatását. Dolgozatom ezt a hiányt hivatott pótolni, egy mindeddig elhanyagolt, fiatal korosztályra, a 4-6 éves mesehallgatókra fókuszálva, fejlődépszichológiai szempontok bevonásával.

Abból az alapfelvetésből indultam ki, hogy a hagyományosan alkalmazott, erős honosításban elvész a világ sokszínűsége, ezáltal új benyomásoktól és is-

meretektől fosztja meg a gyermekeket – így azonban az idegen elemek idősebb korokban is nehézséget okozhatnak nekik, amelyet Yamazaki egy ördögi körnek nevez (2002: 58). A jelenlegi kutatás még alacsony elemszámmal dolgozik, így következtetései egyelőre csak iránymutatóak, további kutatások, módszertani finomítások és mindenekelőtt jóval nagyobb és változatosabb minta szükséges ahhoz, hogy határozott következtetéseket vonhassunk le.

A kutatáshoz egy Kenyában játszódó mese két fordítását készítettem el, az egyik honosító stratégiával készült, a hazánkban hagyományos magyarosító és neutralizáló eszközökkel, míg a második a kurrens fordítói trendhez képest elidegenítő, azaz sokkal többet őriz meg a forráskultúrából. Utóbbi megközelítés szakirodalmi alapját Klingberg szövegkörnyezeti adaptációs modelljére alapoztam (idézi Telci és Çoban 2017: 39), illetve azon megállapítására, hogy gyermekeknek íródott könyveket a lehető leghűségesebben kell lefordítani, hiszen a szerzőtől elvárható, hogy a gyermekek számára megfelelő szöveget hozott létre (idézi Puurtinen 2006: 59).

A fordításokat három óvodában olvastam fel, kisebb csoportokban, összesen harmincegy gyermeknek, majd egyenként interjút készítettem velük, illetve egy rajz készítésére kértem őket az egyik kultúraspecifikus elemről, a mesében szereplő nagy fáról / majomkenyérfáról. Ez utóbbi egy új elemet, a belső képek reprezentációját vizsgálja, míg a további szempontok a korábbi kutatásokhoz hasonlóan (Cámara-Aguilera és Faber 2015), az alábbiak: motiváció, megítélés, megértés és felidézés.

A kutatás eredményei szinte teljesen megegyező motivációt és megértést mutatnak a két megközelítésnél. A megítélésben, pontosabban a szereplők megítélésében adódtak különbségek, ezek összefüggésben állhatnak az életkorról – a különbség a fiatal korosztálynál jóval kisebb volt –, az egocentrizmussal, illetve a nevek ismeretlenségével. A rajzokból látszik, hogy az elidegenítés erősebb hatást gyakorolt a gyermekek fantáziájára, többször megjelentek a kenyeret termő fák. A felidézés tekintetében, a várakozásoknak megfelelően, a honosító fordítást hallgatók szerepeltek jobban, az elidegenítés azonban nagyobb fegyelmezettséget váltott ki, nem költöttek hozzá a meséhez a gyermekek.

A kultúraspecifikus elemek elidegenítő fordítása rövidtávon előnyösnek mutatkozik, egyértelműen más lehetőségeket és pozitívumokat rejt. Noha a kevesebb idegen elemet tartalmazó mesékkel szemben, ez a megközelítés egyelőre kevésbé tűnik alkalmasnak az ellazult, érzelmi folyamatokat beindító mesehallgatásra, ugyanakkor mind oktatási célokra, mind a gyermekek fantáziájának élénkítésére hasznos lehet, illetve segíthet, hogy idősebb korokban, mind az irodalomban, mind életük más területein, nagyobb magabiztossággal mozoghassanak a különböző kultúrák között.

Mindezek alapján, úgy tűnik érdemes folytatni a kutatást: nagyobb mértékben pontosítani az eddigi következtetéseket, illetve hosszú távon megállapítani, vajon melyik a legideálisabb kor az elidegenítő fordítás bevezetésére a gyermekek életébe. A fiatalok pozitívabb megítélése mindenképp azt mutatja, hogy jó irányba haladunk. Egy lehetséges paradigmaváltás bővíthetné gyermekirodalmi kínálatot, ami mind a szülők és pedagógusok, mind a gyerekek számára változatosabb, sokoldalúbb felhasználást és táguló világképet eredményezhetne.

3. helyezett

Az ördög ... lakik: elhallgatás és hozzáköltés az ifjúsági irodalom fordításában

Rudolf Anna

(ELTE, Összehasonlító irodalom- és kultúratudomány MA)

Témavezető: Sohár Anikó (PPKE, egyetemi docens)

A problémacentrikus ifjúsági regénynek (másik nevén tabukönyvnek) a magyarországi kiadói gyakorlatban sem a rendszerváltás előtt, sem az azutáni első évtizedben nem volt hagyománya. Elsőként a kétezres évek elején az Animus kiadó kezdett a műfaj kortárs klasszikusainak programszerű megjelentetésébe.

A gyerek- és ifjúsági irodalom fordításában, érzékeny társadalmi pozíciójánál fogva, régi hagyománya van az adaptációnak, akár öntudatlan cenzúrázásnak, elhallgatásnak, hozzátoldásnak, a célnyelvi kultúrába nehezen illeszthető részletek megváltoztatásának. Kimberley Reynolds alapvetéséből kiindulva, miszerint bármely időszak gyerekkönyvkiadása magán viseli a korszak gyerekfelfogásának lenyomatát, dolgozatomban azt vizsgálom, hogy milyen témákat talált az irodalmi intézményrendszer elfogadhatatlannak ebben a húsz évvel ezelőtti időszakban az ifjúság számára. Ennek megfelelően nem magukat a témákat és azok kezelését vizsgáltam, hanem három regény teljes szövegét (Laurie R. King: *Hadd mondjam el...*, Anne Fine: *A kilencedik felhőn* és E. L. Konigsburg: *Szavak nélkül*) hasonlítottam össze angol eredetijével, és a kihagyásokból és betoldásokból kirajzolódó képen keresztül térképeztem fel a kimondhatatlant.

Az alkalmazott fordítói stratégiák téje túlmutat az egyszeri olvasón: egy új irányzat importálásakor a fordítások feladata kialakítani a hozzá kapcsolódó műfaji és nyelvi kódokat, jelen esetben azt, hogy milyen témákról, milyen mélységben és milyen regiszterben szólhat egy ifjúsági regény. A tudatos kiadói igény ütközik tehát az öntudatlan fordításhagyománnyal.

A három regény központi témája a nemi erőszak, a mentális betegségek és öngyilkosság, illetve egy súlyos testi sértés körülményeinek felderítése. Mindhárom esetben ezt a témát is érinti a kihagyások gyakorlata, ami önmagában is meglepő. A talált eltérések részben megfeleltek az elvárhatónak – a kulturális reáliák és leíró részek maradtak ki –, de ezek az esetek töredékét jelentik. A többi, regényenként több száz változtatás néhány jól körülhatárolható téma köré csoportosul. Eltérő mértékben, de következetesen kerülnek a szexualitásnak és meztelenségnek, az erőszak minden formájának, akár jogi vagy erkölcsi vonatkozásban is, illetőleg a halálnak és halandóságnak az említését. Az ezekről szóló részeket nemcsak az arról szóló regényben, hanem a többiben is jelentősen megrövidítették vagy teljesen kihagyták. Feltűnő még emellett a hagyományos társadalmi és nemi szerepek megerősítései, ezek sokszor narrátori kommentárokként közvetítenek értékítéletet egyes szereplők viselkedéséről: egy kitett csecsemőt magyarul kartondobozba tettek egy kuka teteje helyett, a nem

elég gondos anyák felelőtlenségre utaló jelzőket kapnak, az ünneplő apák sörözés helyett kávézni mennek.

Szintén elmaradnak a humoros részek: főként az Anderson-regény elbeszélőjének gyilkos iróniája, illetve a szatirikus vagy fekete humor. Egy emlékezetes, vicces epizódban egy fiú kényszerűségből lányruhába öltözik, de csak angolul, magyarul egy fiútól kéri kölcsön az iskolai egyenruháját. Jellemzők ezen felül a stilisztikai változtatások, határozószók és kötőszók betoldása, a köznyelvi regiszter ünnepélyessé emelése, a hiányos mondatok kiegészítése, az olykor modorosságig fokozódó választékosság, illetve a szleng elhagyása. Mindez arra enged következtetni, hogy nemcsak tematikusan, de nyelvhasználatban is kötött, hogy milyen lehet egy ifjúsági olvasónak szánt regény.

Mindazonáltal ezek az erősen rövidített, átdolgozott fordítások mindössze eredetijükhöz képest szelídek: a piaci kortársaikhoz képest még így is szókimondók, és a konvenció óvatos feszegetése mindenképp elévülhetetlen érdekük. Vélhetőleg az elmúlt húsz évben történt elmozdulás a normában, erre utal, hogy a sorozat maradandóbb darabjai közül több megjelent azóta felújított vagy teljesen új fordításban is.

Nekem mint a harmadik helyezett témavezetőjének külön örömet okozott, hogy mindhárom helyezett alapos szakirodalmi ismeretekkel, kifogástalan módszertanul rendelkező és a (fordítói, fordítóképző) gyakorlat számára is releváns kutatással rukkolt elő, mindhármukban megvan az a kutatói kíváncsiság, amely nem nyugszik, míg végére nem jár az őt érdeklő kérdésnek, s meggyőződésem, hogy fogunk mi még mindhármuk nevével találkozni ennek a folyóiratnak a hasábjain.

Irodalom

- Cámara-Aguilera, E., Faber, P. 2015. A Children's Comparative Study of Recall, Comprehension and Motivation of One Foreign Book in Three Translation Versions. In: Roig Rechou, B.-A., Kenfel, V. R., García, L. L. (eds) *Anuario de investigación en literatura infantil y juvenil*. 21–38. doi: 10.15713/ins.mmj.3.
- Gerloff, P. 1986. Second Language Learners' Reports on the Interpretive Process: Talk-aloud Protocols of Translation. In: House, J., Blum-Kulka, B. (eds) *Interlingual and intercultural communication*. Tübingen: Gunter Narr. 274–262.
- Hurtado Albir, A. 2017. *Researching Translation Competence by PACTE Group*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Krings, H. P. 1986. *Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht: Eine empirische Untersuchung der Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern*. Tübingen: Gunter Narr.
- Puurtinen, T. 2006. Translating Children's Literature: Theoretical Approaches and Empirical Studies. In: Lathey, G. (ed.) *The translation of children's literature: a reader*. Clevedon: Multilingual Matters. 54–64.
- Séguinot, C. 1991. A Study of Student Translation Strategies. In: Tirkkonen-Condit, S. (ed.) *Empirical research in translation and intercultural studies*, Tübingen: Gunter Narr. 79–88.

- Séguinot, C. 1996. Some Thoughts about Think-aloud Protocols. *Target* Vol. 8. No. 1. 75–95.
- Telci, Ü. A., Çoban, F. 2017. Examining the Contribution of the Translations of Children's Literature and Young Adult Literature to Cultural and Universal Values Education in Terms of Translator Decisions. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences* Vol. 3. No. 1. 37–43.
- Yamazaki, A. 2002. Why Change Names? On the Translation of Children's Books. *Children's Literature in Education* Vol. 33. No. 1. 53–62.

Források

- Anderson, L. H. 2006. *Hadd mondjam el...* Ford. Csatári Ferenc. Budapest: Animus.
- Fine, A. *A kilencedik felhőn.* Ford. Damokos Kata. Budapest: Animus.
- Konigsburg, E. L. 2005. *Szavak nélkül.* Ford. Rácz Péter. Budapest: Animus.

Summaries in English

Enikő BENEDEK

An Official Document's Journey from the Authority to Translators – A Pilot Study on The Hungarian translation of an English Language Pakistani Document

Abstract: It is hypothesised that knowledge of the cultural background is essential in providing a target-language equivalent, especially if a source-language document is issued in a cultural setting as different from Hungary as the Islamic Republic of Pakistan. In this case study, the author investigates how culture-specific terms of an *Affidavit* were translated by the Hungarian Office for Translation and Attestation Ltd., a translation services agency in Islamabad and by three professional translators and four translation students. The present study follows the author's previous publication where multiple Pakistani document types and their translations had been examined and the method of translating realia-lexemes were established.

Keywords: intercultural communication, realia, Pakistan, cultural transposition, cultural competence, official documents

Rita BESZNYÁK

The Impact of Stress on the Quality of Linguistic Mediation in Interpreting Exams

Abstract: There are various factors influencing the quality of linguistic mediation in interpreting – interpreters have to provide high-quality services within altering and unexpected working conditions, since their performance may determine the success of communication. This imposes a significant stress burden on interpreters, which often influences the quality of linguistic mediation. It is especially true for interpreting students who have to give account of the acquired knowledge and skills at the final exams concluding their training. This twofold stressful situation provides excellent opportunity to examine the impact of stress on the quality of linguistic mediation – beyond the usually researched physical symptoms. Having regard to this research objective, the present paper first summarises the factors upon which the quality of interpreting can be judged and takes account of the external and internal variables influencing the interpreter's performance. Special attention will be given to factors determining the source text difficulty and stress-related aspects, as well. In order to detect the types and patterns of quality deterioration I will sum up the assessment guidelines and principles applied in interpreting exams. To conclude with, based on earlier research results, I will briefly outline further research directions that may be promising for the future.

Keywords: quality of interpreting, input variable, stress factor, interpreting exam, assessment

Krisztina KÁROLY

On the Translation of Science, from a Translation Studies Perspective

Abstract: Several disciplines deal with the evolution of science and scientific thinking, but these only tangentially deal with (or do not at all study) the role of translation, and within that scientific translation or translators. This happens despite the fact that by now we know that scientific translation is not merely a philological issue: it has a decisive role in the evolution of science and scientific thinking. This paper intends to justify this claim by showing why and how translation contributes to the evolution of science and scientific thinking, and what special and unique function translation studies may fulfil in providing a deeper and interdisciplinary understanding of this phenomenon.

Keywords: science, scientific thinking, translation, translator, *lingua franca*

Márk KLENK

Shifts in Lexical Cohesion during Revision

Abstract: The paper presents a study on the changes in the structure and the number of lexical cohesive ties during the translation and revision processes. The research corpus consists of a news text about politics, Hungarian being the source and English the target language. The research framework is based on Halliday and Hasan's concept on lexical cohesive ties (Halliday and Hasan 1967, Hasan 1984). According to the results, there was a clear difference between the number of repetitions and synonyms in the translated and revised texts. The translator's work can be described as more implicit with splitting sentences, while the reviser's work was more explicit, aimed to restore the original sentence structure. In summary, this research has demonstrated the different strategies the translator and reviser use during the translation process.

Keywords: lexical cohesion, lexical repetition, translation, revision, revision strategies

Márta SERESI

Interpreter and Translator Students' Experiences during Traineeship: Expectations and Practices. Part 2: Performing Simultaneous Interpreting without the Necessary Training

Abstract: The interpreter and translator students enrolled in the MA programme of ELTE University Budapest, Department of Translation and Interpreting, have to complete a traineeship after their first academic year. During these traineeships, students are regularly asked to perform tasks they are not familiar with, as they have not received any formalized training in relation to them. I launched a questionnaire to examine how often students are asked to translate or to interpret into their C languages or to perform simultaneous interpreting. The answers showed that students get these

kinds of requests rather often. In the large majority of cases, students fulfil these demands and are happy with their performance, mainly due to positive feedbacks. The results of my survey will be published in two parts: in the present article I intend to examine students' experiences related to performing simultaneous interpreting.

Keywords: translator and interpreter training, MA programme, traineeship, professional standards, simultaneous interpreting, preparation, feedback

Dóra Mária TAMÁS, Eszter SERMANN

A Set of Criteria for the Analysis of Termbases

Abstract: This paper is an attempt to create an extensive classification and evaluation system to offer objective viewpoints for the comprehension, description, classification, evaluation and review of central online termbases of larger organisations. The research is based on previous international and Hungarian literature, the study of several concrete online examples, existing partial classifications and our previous research. The definition of termbases, their comparison with electronic dictionaries and the description of concrete termbases can be found in terminology literature. These were primarily based on restrictive categorisations and originally not developed for thorough descriptions or classifications. The categorisation offers a contribution to a deeper comprehension, the possibility of a detailed description and a more attentive evaluation, as well as the growing awareness of the use of online termbases. Based on our classification and evaluation system, we also offer a sample analysis of IATE, the EU's interinstitutional terminological database. By providing a new insight, it may also inspire the development of these beneficial means, which facilitate communication in the field of languages for special purposes and language policy.

Keywords: translation tools, terminological database, evaluation system, general properties, technical parameters

Kibővített szerkesztési és hivatkozási útmutató a *Fordítástudomány* szerzői számára

Szerkesztési útmutató:

1. A betűtípus legyen Times New Roman, 12-es fokozat.
2. A tanulmányok terjedelme általában 10-20 oldal (1 oldal 2500 leütés, a betűközt is beleszámítva).
3. A recenziók terjedelme 5-7 oldal (hosszú recenzió).
4. A szemlecek terjedelme 2-3 oldal (rövid recenzió).
5. A konferencia-beszámoló terjedelme a konferencia jelentőségétől függ, lehet hosszabb, értékelő beszámoló, de lehet rövid híradás is (1-2 oldal).
6. Minden tanulmánynak 150 szavas magyar és angol kivonata/absztraktja legyen, valamint 5 kulcsszót is kérünk magyarul és angolul.
7. Ne felejtjük el a tanulmány címét angolul is megadni.
8. A cím (alcímmel együtt) ne legyen hosszabb 10 szónál.
9. A tanulmányt tagoljuk alfejezetekre.
10. Az alfejezeteket decimálisan számozzuk (hármassal mélységig).
11. Az első és második fokozatú alcímeket vastagítsuk, a harmadik fokozatú alcímeket kurziváljuk.
12. A bekezdéseket ne soremeléssel jelöljük, hanem 5-7 leütésnyi behúzással.
13. Az alfejezeteket tagoljuk bekezdésekre, ne legyenek bekezdés nélküli oldalak.
14. A bekezdéseket 5-7 leütéssel jelöljük és ne soremeléssel.

Hivatkozási útmutató:

1. Alapszabály:

- Egyetlen név sem szerepeljen a szövegben, amely nem szerepel az irodalomjegyzékben, és fordítva: egyetlen név sem szerepeljen az irodalomjegyzékben, amely nem szerepel a szövegben.

2. Hivatkozás a folyamatos szövegben belül:

- Ha általában idézünk: szerző és évszám (Nida 1964).
- Ha szó szerint idézünk akár szakirodalmi akár szépirodalmi műből: a szerző neve után következzen az évszám, majd az oldalszám (Nida 1964: 411).
- Oldalszám előtt vagy után NEM kell sem „old.”, sem „p”, sem „pp”.
- Ha két szerző van, „és” legyen közöttük: (Nida és Taber 1969).
- Ha több szerző van csak az utolsó előtt legyen „és”, a többi vesszővel válasszuk el.

3. Idézés:

- Ha az idézet 40 szónál hosszabb, különítsük el a folyó szövegtől: előtte és utána egy sort hagyjunk ki, és balról indentáljuk.

4. Hivatkozás feloldása az irodalomjegyzékben:

- A hivatkozások a szerzők vezetékneve szerint betűrendben kövessék egymást (NEM KELL SZÁMOZNI).
- A szerzők nevét ne írjuk kiskapitálissal, ne vastagítsuk és ne kurziváljuk.
- Az irodalomjegyzék (**Irodalom vagy References**) csak azokat a szerzőket tartalmazza, akikre a szövegben utalás történt.
- A nyelvi adatok forrását külön irodalomjegyzékben kell közölni (**Források vagy Sources**).

5. Ha könyvre hivatkozunk az irodalomjegyzékben:

- Szerző vezetékneve majd a keresztnév kezdőbetűi: Nida, E.A.
- Ezután jön az évszám, utána pont: Nida, E.A. 1964.
- Ha a szerzőnek abban az évben több műve volt: Nida, E.A. 1964a., Nida, E.A. 1964b.
- Ha két szerző van: Nida, E.A., Taber, Ch.R. 1969.
- Ha három vagy több szerző van, a szövegben lehet rövidíteni: Nida, E.A. et al. (et alias = és mások), de az irodalomjegyzékben az összes szerző szerepeljen.
- Az évszám után jön a cím, ha önálló mű címe, akkor kurziválva: Nida, E.A., Taber, Ch. R. 1969. *The Theory and Practice of Translation*.
- A könyv címe után jöjjön a megjelenés helye, és utána kettősponttal a kiadó: Nida, E.A., Taber, Ch.R. 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill.

6. Ha folyóiratcikkre hivatkozunk az irodalomjegyzékben:

- Ha folyóiratban jelent meg a tanulmány, akkor nem a tanulmány címét kell kurziválni, hanem a folyóirat címét: Károly K. 2002. Az alkalmazott nyelvészeti kutatások néhány alapvető módszertani kérdéséről. *Alkalmazott nyelvtudomány*.
- Folyóiratcikknél továbbá fontos megjelölni az évfolyamot, a füzetszámot és a pontos oldalszámot: Károly K. 2002. Az alkalmazott nyelvészeti kutatások néhány alapvető módszertani kérdéséről. *Alkalmazott nyelvtudomány* 2. évf. 1. szám. 77–89.
- Külföldi folyóiratnál a kötet megjelölése: Vol. 1. No. 1.
- Magyar nyelvű folyóiratnál a kötet megjelölése: 1. évf. 1. szám.
- Az oldalszámok között nagyköötjel legyen: 123–153.
- A folyóirat megnevezése előtt NEM kell „In:”.
- A folyóirat megnevezése után nem kell írásjelet tenni.
- Oldalszám előtt vagy után NEM kell sem „old.”, sem „p”, sem „pp”.

7. Ha tanulmánygyűjteményre hivatkozunk az irodalomjegyzékben:

- Ha tanulmánygyűjteményben jelent meg a cikk, fontos megjelölni a szerkesztőt vagy a szerkesztőket (előtte In:), utána zárójelben (ed.), (eds), (hrsg.), (szerk.): In: Andor J., Szűcs T., Terts I. (szerk.) *Színes eszmék nem alszanak...* Szépe György 70. születésnapjára. Pécs: Lingua Franca Csoport.
- Tanulmánygyűjteményben megjelent cikk esetén a hivatkozás végén fontos megjelölni a tanulmány oldalszámát a köteten belül: Fóris Á. 2001. Olasz szótárkiadás Magyarországon. In: Andor J., Szűcs T., Terts I. (szerk.) *Színes eszmék nem alszanak...* Szépe György 70. születésnapjára. Pécs: Lingua Franca Csoport. 346–354.
- Több szerkesztő esetén a tanulmány szövegében azt is megtehetjük, hogy csak az első szerkesztőt írjuk ki és utána et al. (et alias = és mások) következik. Az irodalomjegyzékben az összes szerző szerepeljen.
- Több szerkesztő esetén se cseréljük fel a vezetéknev, keresztnév sorrendet. A szerkesztőket az irodalomjegyzékben csak vessző válassza el egymástól.
- Ha ugyanabból a tanulmánygyűjteményből több tanulmányra is hivatkozunk, nem kell minden alkalommal a teljes bibliográfiát megadni, csak rövidítve: Kegyesné Szekeres E., Salánki Á. 2004. Személyiség, beszéd és íráskép. In: Navracsics J., Tóth Sz. (szerk.) 428–437.
- Ilyenkor a tanulmánygyűjtemény pontos adatait csak egyszer kell megadni: Navracsics J., Tóth Sz. (szerk.) 2004. *Nyelvészet és interdiszciplinaritás. Köszöntőkönyv Lengyel Zsolt 60. születésnapjára.* Szeged: Generália.

8. Ha megjelent konferenciakötetre hivatkozunk az irodalomjegyzékben:

- Járjunk el ugyanúgy, mint a tanulmánykötet esetén. Ne a konferencia helyét, idejét és címét tüntessük fel, hanem a **megjelent kötet** szerkesztőjét (szerkesztőit), a megjelenés helyét, a kiadót és az oldalszámot: Kiefer F. 2004. Alkalmazott és elméleti nyelvészet az ezredfordulón. In: Cs. Jónás E., Székely G. (szerk.) *Nyelvek és nyelvoktatás Európa és a Kárpát-medence régióiban.* A XIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó. 23–31.

9. Ha elhangzott (írásban nem megjelent) konferencia előadásra hivatkozunk az irodalomjegyzékben:

- Ebben az esetben a szerző neve, az évszám, és az előadás címe után írjuk azt, hogy Elhangzott: ... és ezután következzenek a konferencia adatai a következő sorrendben: a konferencia címe, rendező intézménye, helye és ideje: Simigné Fenyő S. 2005. Metainformációs struktúrák szerepe az órávezetésben. Elhangzott: *A világ nyelvei és a nyelvek világa. Soknyelvűség a gazdaságban, a tudományban és az oktatásban.* XV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Miskolci Egyetem, Miskolc 2005. április 7–9.

10. Lábjegyzetek:

- Általában kerüljük a lábjegyzeteket. A hivatkozott művek adatai az irodalomjegyzékbe kerüljenek, a gondolatokat pedig illesszük bele a tanulmány szövegébe. Az alábbi két esetben használható lábjegyzet:
 - Ha a tanulmány címéhez kívánunk megjegyzést fűzni (pl. ha meg kell köszönni a kutatáshoz nyújtott támogatást, vagy ha a tanulmány részlet egy készülő könyvből stb.),
 - Ha a tanulmány szerzője saját fordításában ad meg valamely idézetet.

11. Szövegvégi jegyzetek:

- A tanulmány tartalmi részéhez kapcsolódó megjegyzéseket ne lábjegyzetben, hanem **szövegvégi** jegyzetben közöljük. A szövegben felső indexszel folyamatosan számozzuk a megjegyzéseket kívánó helyeket, és a tanulmány végén **Jegyzetek (Notes)** címszó alatt fejtsük ki megjegyzéseinket részletesen.

12. A nyelvi adatok forrásának megjelölése:

- A szépirodalmi művekből vett részletekre és fordításukra való hivatkozások az **Irodalom** alatt külön jegyzékben szerepeljenek **Források vagy Sources** címszó alatt. A kézirattal együtt kívánatos leadni az idézett szépirodalmi részletek és fordításuk fénymásolatát is, hogy a korrektor ellenőrizni tudja a szokásostól eltérő helyesírást (pl. versek tördelését, központosását).

13. Ábrák, táblázatok:

- Az ábrákat és táblázatokat folyamatosan számozzuk (1. ábra, 1. táblázat), és lássuk el önálló címmel. A címet és a számot az ábra vagy táblázat FÖLÖTT KÖZÉPEN helyezzük el.

14. Képek, grafikonok, diagrammok:

- A cikk nem szöveges részeit jó minőségű, fotózható formában, külön oldalon (is) kérjük csatolni a tanulmányhoz. Mellőzzük a színes grafikonokat, mert fekete-fehér nyomtatásban nem látszanak a különbségek.

15. Internetes hivatkozások:

- Az internetes hivatkozások a szövegen belül szintén névvel és évszámmal és lehetőség szerint oldalszámmal történjenek.
- Az irodalomjegyzékben lehet külön szerepeltetni az internetes hivatkozásokat forrásokat, mivel megtörésük gondot okoz.

A MAGYAR FORDÍTÓ- ÉS
TOLMÁCSKÉPZÉS
TÁMOGATÁSÁÉRT

- ▶ szakmai kiadványok ◀
- ▶ TransELTE konferencia ◀
 - ▶ ösztöndíjak ◀
 - ▶ publikációk ◀
- ▶ továbbképzések ◀

1%

Kérjük, hogy jövedelemadójuk
1%-ával támogassák Alapítványunk
célkitűzéseit.

**A SZENT JEROMOS ALAPÍTVÁNY
ADÓSZÁMA:**

18166143-1-42

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

2019. 21. évf. 2. szám

E számunk munkatársai:

Benedek Enikő	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Besznyák Rita	BME Idegen Nyelvi Központ
Eszenyi Réka	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Érsek Csenge	ELTE BTK FTT Fordító és tolmács MA
Juhász-Koch Márta	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Károly Krisztina	ELTE BTK Angol-Amerikai Intézet
Klenk Márk	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Rudolf Anna	ELTE BTK Összehasonlító irodalom- és kultúratudomány MA
Sánta Lúcia	PPKE, Fordító és tolmács MA
Seresi Márta	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Sermann Eszter	Szegedi Tudományegyetem Olasz Tanszék
Sohár Anikó	Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Szoták Szilvia	Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt.
Tamás Dóra	Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt.